

PÉCSI SZEMLE

városthörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból
(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2008.

ŐSZ

2005. október 19-én Bozóki András hivatalosan is bejelentette: a Magyar Köztársaság kormánya a nemzetközi szakmai zsűri döntése alapján Pécsset jelölte a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa címre.

TÓTH ZSOLT

RÉGÉSZETI FELTÁRÁS 2008-BAN PÉCSETT, A KOSSUTH TÉREN Összefoglaló jelentés

Pécs azon kevés városok közé tartozik Magyarországon, amelynek területén már a római korban is városi település állott, s a középkor századai alatt is megtartotta jelentőségét, így belvárosa gazdag antik és középkori múltra tekint vissza. A római kori Sopianae történetét gazdagító új ismeretanyagot gyakorlatilag kizárólagosan a régészet szolgáltatja, de a középkori *Quinque Ecclesiae* kutatása szempontjából is meghatározó jelentőségű. Mivel a régmúlt korok emlékei felett ott áll a mai élő város, feltárásokra csak egy-egy építkezés, beruházás kapcsán van lehetőség (többnyire).

2008. február 25. és július 22. közötti időszakban a Janus Pannonius Múzeum az ide tervezett mélygarázs építése előtt a teljes területre kiterjedő megelőző régészeti feltárást végzett.¹ Ennek során mintegy 3000 m² területet kellett átkutatni az építkezés első üteméhez kapcsolódóan.² Az ásatás vezetője Tóth Zsolt, a felkért szakmai konzulensek, Búzás Gergely és Kárpáti Gábor voltak. Az ásatási terület a falal körülkerített késő római Sopianae keleti városfala előtt, attól mintegy 30 méterre kerül el, a középkori városnak a déli szélére esik; a Siklósi kaputól északkeletre.

¹ Pécs, Kossuth téren a WIPARK-KONZUMPARKOLÓ Kft, mint beruházó 270 autó befogadására alkalmas kétszintes mélygarázs építését tervezi.

² A feltárandó terület K-Ny irányban ~104 méter, É-D irányban ~34 méter, összesen ~3500 négyzetméter. Az újkori és modern bolygatások miatt ebből kiesett ~500 négyzetméter.

Régészek munka közben

Előzetesen a következőkre lehetett számítani: Kárpáti Gábor korábbi Citrom utcában végzett feltárásai alapján valószínűsíthető volt, hogy a 2–3. századi római kori Sopianae erre a területre is kiterjedt, így római kori településmaradványok előkerülésére nagy volt az esély.³ Kárpáti Gábor korábban a Fül-Orr-Gégészeti Klinika udvarán késő római–kora népvándorlás kori sírokat tárt fel, így temetőrész előkerülése sem volt kizárt.⁴ A tér a középkori város területére esik, így középkori településmaradványok is várhatóak voltak.

Természetföldrajzi viszonyok

A Mecsek déli lejtőjén észak-dél irányú háta húzódtak, köztük völgyek, amelyeket a Mecsek oldaláról lezúduló víz formált elsődlegesen. A terület a Mecsek déli lejtőjének alján terül el, a felszín déli irányban enyhén lejt (34 méteren ~1,60 méteres lejtés). A tér keleti szélé mentén, nagyjából a mai Fürdő utca vonalában egykoron már mély vízjárta észak-dél irányú völgy húzódtott.⁵ A tér gyakorlatilag (az altalaj szintjén) egy keletről nyugati irányban enyhén emelkedő lapos hát volt (104 méteren ~1,40 méter emelkedés). Megtelepedésre elsősorban a tér nyugati, magasabb fele volt alkalmas, amit az előkerült objektumok sűrűségének megoszlása is bizonyít. A feltöltődéssel párhuzamosan a különbségek tompultak.

Rétegződés

Az altalajtól a mai felszínig mintegy 2,20 m magas feltöltődés mutatkozik. A tér aszfaltburkolata alatt újkori-modern, többnyire erősen bolygatott, feltöltődés van. Ezt munkagéppel szedettük le. Ennek vastagsága (az aszfalttal együtt) 1–1,20 m. Az ez alatti, mintegy 1–1,20 méter vastag rétegződést tártuk fel, amelyet több helyen, nagy felületen újkori és modern objektumok bolygattak meg (pincék, közműárkok, kandelábergödrök, tűzi-víztároló, nyilvános WC).

³ Kárpáti Gábor: The Roman settlement of Sopianae = Situla 42 Ljubjana, 2004. 282–285. p.

⁴ Kárpáti... i.m. 2004. 287. p.

⁵ A zsinagóga környékén a fúrásmenták alapján már 5–8 méteres természetes feltöltődés rakódott le.

- A sárga agyagos altalaj (helyenként erősen) kavicsos, köves, a Mecsekből lemosódott törmelékkal kevert anyag.
- Az altalaj felett az egész tér területén erősen kavicsos réteg jelentkezett, a kavicsok között kevés homogén, világosbarna föld volt megfigyelhető. A réteg természetes feltöltődés, a római megtelepedés kori altalajsínt. A római kori objektumok jelentős részét ebbe ásták bele, erre építették, részben elfeledve az őskori sírokat.
- A barna kavicsos réteg fölött helyenként, főleg a tér északi részén, a világosbarna homogén föld elkülönült réteggé jelentkezett. Ez is római kor előtti természetes feltöltődés.
- 0,7–0,9 m vastagságú szürke-szürkésbarna humuszos réteg. A tér keleti részén egyértelműen természetes, patak és esővíz általi homogén feltöltődés idehordott kő és tégladarabokkal. A tér nyugati részén részben természetes feltöltődés, részben a sírok szerves anyagától áthumuszosodott föld. Ott, ahol objektumokat ástak bele (az objektumsűrűségtől függően) kisebb-nagyobb mértékben kevert. A feltöltődés már a római korban elkezdődött és a törökkorig folyamatos volt. Már a késő római kori sírokat is ebbe a rétegbe ásták bele, valamint az összes középkori-törökkori objektumot. A réteg alján javarészt római kori, feljebb vegyesen Árpád kori, középkori és török kori leletek jelentkeztek. A réteg felső régiójában javarészt törökkori leletek kerültek elő.
- A szürke-szürkésbarna humuszos réteget a tér nyugati részén több helyen kettéválasztja egy 0,15-0,2 méter vastag sárga, kavicsos, agyagos réteg, amely középkori pincék ásásakor kitermelt és a környéken elplanírozott altalaj. A réteg a 15–16. századi járószíntet jelöli.

Késő római temető részlete

Középső bronzkor, lovas temetkezés

– A tér északnyugati sarkában, ahol legmagasabb a térszín, a kavicsos réteg felett két réteg szürkésbarna faszenes, hamus, helyenként köves réteg volt megfigyelhető; római kori pusztulásrétegek. Itt nem jelentkezett a feltöltődésből származó szürke humuszos föld.

A barna kavicsos szint (római megtelepedés kori járószint) és a sárga kavicsos elplanírozott szint (15–16. századi járószint) közötti szintkülönbség ~ 0,5 méter. Ennyit emelkedett a térszín a jelzett időszakok között. Ez részben a legalább kétszeri római kori planírozásból és részben a természetes feltöltődésből adódik. A késő római sírok részben a barna kavicsos szint felett, részben abba beleásva jelentkeztek. Legalább egy méteres sírmélységet számolva, kijelenthető, hogy a késő római kor és a középkor közötti időszakban nem változott lényegében a külső térszín magassága, az erózió hatására talán csökkent is mintegy 0,1–0,3 méterrel.

Az öt hónapos kutatómunka számos új ismerettel gazdagította tudásunkat a terület és a város történetéről.

Kronológia, jelenségek

Őskor, középső bronzkor (Kr. e. 1800–1400).⁶

A mészbetétes edények kultúrájának népéhez tartozó hamvasztásos temető kilenc sírja került elő a tér középső és laposabb keleti felén. (Egy–egy temetőben általában 20–30 sír szokott előkerülni.) Egy részük római és középkori-törökkori objek-

⁶ Baranya megye és Pécs középső bronzkoráról összefoglalóan: Bándi Gábor–F. Petres Éva–Maráz Borbála: Baranya megye az őskorban = Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Bándi Gábor (szerk.). Pécs, 1979. 74–95. p.

Középső bronzkori, hamvasztásos sír

tumok által bolygatott. A sírgödörök formája megközelítőleg ovális, egy esetben téglalap alaprajzú lekerekített sarkokkal. A gödör közepére, kis kupacba helyezték a máshol máglyán elégetett elhunyt hamvainak maradványait. Ezt edényekkel rakták körbe vagy helyeztek mellé (edényszámtól függően). A mellékelt edények száma 1–14 darab között változott. Az egyik sír egy lovas temetkezés. Egy eltemetett ló feje alatt két darab edényt helyeztek el. A ló csontváz mellett egy csikót is elföldeltek. A lelet Baranya megyében eddig egyedülálló. A kultúrához tartozó /szórvány/leletek a város több pontjáról ismertek, a temetőhöz tartozó település helye nem ismert.

*Római kor.*⁷

A római kori település (Sopianae) több fontos közlekedési útvonal találkozási pontjában terült el. A 3. század végén, Diocletianus (284–305) alatt két részre osztott Pannonia Inferior É-i feléből létrehozott Valeria tartomány polgári közigazgatási központja lett. A város korábbi történetéről kevés biztosat tudunk.⁸ A legkorábbi régészeti leletek első század végi római megtelepedést valószínűsítenek. A

⁷ Pécs római kori történetéről összefoglalóan: Fülep Ferenc–Sz. Burger Alice: Baranya megye a római korban = Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Bándi Gábor (szerk.). Pécs, 1979. 223–328. p.; Fülep Ferenc: Sopianae: the history of Pécs during the Roman Era, and the problem of the continuity of the Late Roman population. *Archaeologica Hungarica* 50. Budapest, 1984.; Visy Zsolt: A pannoniai városok. Sopianae = Magyar régészet az ezredfordulón. Visy Zsolt (szerk.). Budapest, 2003. 231–232. p.; Az ismert régészeti emlékekről még: Kárpáti... i.m. 2004. 279–287. p.

⁸ A szűkös írott forrásanyagról és a feliratos kövekről: Fülep Ferenc–Sz. Burger Alice: Pécs római kori kőemlékei = Dunántuli Dolgozatok 7. Pécs, 1974.; Pozsárkó Csaba: Sopianae a korabeli források és feliratos kőemlékek alapján = Pécsi Szemle, 2001. ősz 2–11. p.

Római kori út, melyet árkok vágnak át, jobbra épületmaradvánnyal, középkori kúttal

város ez idő szerinti közjogi helyzete nem ismert, csak feltételezhető, hogy Hadrianus (117–138) alatt kapta meg a városi rangot, ekkor lett municipium. A római megszállás előtti időszakból származik egy szórványleletként talált regölyi típusú kelta ezüstpénz.

A római kori település a mai belváros területén feküdt, a 4. század elején ~400x500 méter nagyságú területet városfállal vesznek körbe (Ferencesek utcája–Irgalmasok utcája–Nagy Lajos király útja–Várady Antal utca által határolt terület).⁹ A környező terület amolyan szuburmiumként funkcionálhatott.¹⁰

Az előkerült jelenségeket illetően a római kor hangsúlyos, négy periódusát sikerült elkülöníteni a korszakon belül. Az első három periódus a római kori településhez, Sopianaéhoz tartozik, az utolsó, negyedik egy, a városhoz tartozó temető:

– *Kr.u. 1. század utolsó harmada – 2. század vége.*¹¹

A rómaiak a terület birtokbavételekor, megtelepedésükkor tereprendezéssel tették lakhatóvá a területet. Ehhez hozzátartozott a vízvezetés megoldása is. Az előkerült árkok egy része ide sorolható vízvezető árok. A korszakhoz több cölöpszerkezetes építmény mellett egy kisméretű (4,20x1,5 méter), téglalap alaprajzú,

⁹ A 4. század előtti Sopianae kisebb településrészek laza halmazaként képzelhető el, É–D irányban egy szűk sávban, hosszan K–Ny irányban egy útvonal mentén. A legkeletibb ismert római kori kőépítményt Kárpáti Gábor tárta fel a Lenau ház udvarán. (Az ásató szíves szóbeli közlése.) A legnyugatibbi, már a római város területén kívül eső római emlék a Kórház térnél lehetett, amfiteátrum feltételezhető ide. Bezeredy Győző elmélete alapján közli Gábor Olivér: Suburbanum Sopianarum. Az antik Pécs város környéke és vonzáskörzete = Szirtes Gábor–Vargha Dezső (szerk.). Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. Pécs, 2005. 19. p.

¹⁰ Gábor... i.m. 2005.

¹¹ A legkorábbi ismert régészeti emlék a Sopianae téren került elő = Kárpáti... i.m. 2004. 279. p. Az ásató a Flavius korra datálja az épületet.

Római cölöplyukak, középkori kutak és tárolóvermek

kőalapozású épület is hozzásorolható. Több sütő- és egy majdnem teljesen ép edényégető kemence is ezen időszakhoz tartozik. A nagyszámú cölöplyukaknak csak egy része köthető épületekhez, egy részük valószínűleg kerítéshez tartozott, a többi funkciója nem meghatározható. A legkorábbi, tisztítás nélkül meghatározható érem Hadrianus kori.

Az ásatási terület több pontján kocsinyomok voltak megfigyelhetők a kavicsos altalajban. Az egyenetlen felszínrészleteket döngölt kavicssal tették egyenletes felszínűvé. K–Ny és ÉK–Dny irányú útvonal volt meghatározható.

– 2. század vége – 3. század vége.

Kőépületek visszabontott alapfalai és épülethez tartozó belső járósínt maradványok kerültek elő. (Hasonló kőépületeket talált korábban Kárpáti Gábor a Citrom utcában.¹²) Építésük a Kr. u. 2. század végére – 3. század elejére tehető (Severus kor). A tér területén a római kori Sopianae kőépületei álltak. A tér ÉNy-i részén egy többhelyiséges kőépület alapfalai, helyenként felmenő falának alja vált ismertté. Foltokban megmaradt az épület habarcsos járósínt-alapozása is. Az épületet egyszer biztosan átépítették, kiegészítették. Az épület területéről került elő egy Fortuna istennőt vagy Abundantia megszemélyesített alakját ábrázoló freskótöredék, amely eredetileg az egyik helyiség falát díszítette. Ugyanabból a helyiségből egy kőbe faragott sas is napvilágot látott, amely az épületet díszíthette. Az épület falait, feltehetőleg a Diocletianus–Constantinus kori építkezésekkor, tudatosan visszabontották. Ezen időszakhoz tartozik a tér ÉK-i részén előkerült „L” alakú, szintén visszabontott falmaradvány, valamint a tér DK-i részén talált, szintén „L”

¹² Kárpáti... i.m. 2004. 282–285. p.

alakban megmaradt falalapozás. A K-i és Ny-i oldalon talált épületek tájolása nem egységes, mintegy 20–25 fok eltérés mutatkozik közöttük. A Kossuth tértől délre a 2–3. század folyamán iparos negyed működhetett.¹³

Római freskó az ásás helyszínén

– 3. század vége – 4. század 60-as, 70-es évej.¹⁴

A 3. század végén, Diocletianus alatt Sopianae Valeria tartomány polgári közigazgatásának székhelye lett. Ez nagyarányú építési és átépítési tevékenységgel párosult. A fallal körülkerített város K-i városfala a Citrom utca keleti végén került elő, így a Kossuth tér területe ekkorra a városfalon kívülre esett. A kőépületeket az alapozás szintjéig visszabontották, a kőanyagot felhasználták a városon belüli építkezéseknél. A terület amolyan szuburbiumként funkcionált. A város körülkerített területén a tehetősebbek laktak, a szegényebbeknek (és valószínűleg a betelepített idegeneknek) a városfalon kívül jutott hely. Az időszakhoz cölöpszerkezetes épületek, kemencék, árkok, kisebb-nagyobb gödrök valamint egy téglalapozásos épület „T” alakú fűtőcsatornája tartozik. Az alapozás alatt egy Licinius (308–324) kori bronzpénz került elő.

¹³ Gábor... i.m. 2005. 20. p.

¹⁴ Pécs 4. századi történetéhez az összefoglaló munkák mellett: Tóth Endre: Sopianae a késő császárságban = Jelenkor 2001. 1129–1136. p.

Római freskó restaurált állapotban

– 4. század 60-as, 70-es éve, 5. század eleje.¹⁵

Gyakori jelenség, hogy a felhagyott településrészt a késő római korban egy idő után temetőként használják tovább. A Kossuth tér területén is ez a jelenség játszódott le. A Kossuth tér nyugati részén talált újabb temető, a keleti késő római városfal előtt, attól mintegy 50 méter távolságban kezdődik. A megismert 194 sír észak-dél irányban 30 méter széles sávban jelentkezik (követve a városfal vonalát), északi és déli határa a téren kívülre esik.

¹⁵ Pannonia 4. századi temetkezési szokásairól összefoglalóan: Lányi Vera: Spätromische Gräberfelder in Pannonien = ActaArchHung 24 (1972). 64–213. p.; Lányi Vera: Temetkezés = Pannonia régészeti kézikönyve. Mócsy András–Fitz Jenő (szerk.). Budapest, 1990. 243–250. p.; Zsidi Paula: VIII. Római kor. Temetkezés = Magyar régészet az ezredfordulón. Visy Zsolt (szerk.). Budapest, 2003. 251–261. p.; Fontosabb temetőpublikációk: Dombay János: Későrómai temetők Baranyában = A JPM Évkönyve 2 (1957) 181–330. p.; Die spätromische Festung und Gräberfeld von Tokod. Mócsy András (szerk.). Budapest, 1981.; Á. Salamon–L. Barkóczy: Bestattungen von Csákvár aus dem Ende des 4. und dem Anfang des 5. Jahrhunderts = Alba Regia 11 (1970) 35–80. p.; B. Vágó Eszter–Bóna István: Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätromische Südostfriedhof. Budapest, 1977.

Későrómai téglasír, az elhúnyt habarcsos masszával leöntve

A város északi (ókeresztény) temetőjébe a 4. század utolsó harmadában már többnyire keresztények temetkeztek.¹⁶ Az attól területileg elkülönülő keletiben pogányokkal számolhatunk.¹⁷ Habár a két temetőt egy időben (is) használták, a két temetőt összevetve a kontraszt mégis óriási. Ugyan a temető erősen bolygatottnak tekinthető, korabeli rablás egyértelműen kevés esetben bizonyítható, a sírok többségét a középkori-modernkori objektumok is sok esetben roncsolták. A sírok 61 százalékát kelet-nyugat irányban tájolták, 31 százalékát a „szokásos” nyugat-kelet irányban, az irányt illetően nagy ingadozások figyelhetők meg. Akadt néhány észak-dél (5 százalék), ill. dél-észak (3 százalék) tájolású sír is. Az eltérő irányultságú sírok területileg nem különülnek el. Az ókeresztény temető sírjai, a századvégre jellemző módon egységesen nyugat-kelet irányban tájoltak. A temető szerkezetét tekintve nagyrészt rendezett, soros rendszer vázolható fel, habár olyan egységes parcellarendszer, mint az ókeresztény temetőben nem kimutatható. A megtalált sírok mintegy 80 százaléka egyszerű földsír, a többi téglasír. A síroknak csak elenyésző részét ásták le az amúgy kemény, összefüggő, kavicsos altalajréteggel, a legtöbb alja valahol a ró-

¹⁶ Gábor Olivér a Nagy Lajos Gimnázium udvarán barbár sírt tárt fel: Gábor... i.m. 2005. 18. p. Kérdés, hogy mennyire összefüggő a Szent István tér nyugati szélétől megközelítőleg a Széchenyi térig mintegy 450 méter hosszan húzódó temető. A temető központi része ókeresztény, Gábor Olivér emellett még három csoportot különített el.

¹⁷ Kárpáti Gábor és Gábor Olivér a Kossuth tértől délre, az Árkád üzletház területén szintén talált egy 4. századi temetőt (Gábor... i.m. 2005. 18–19. p.), de annak északi szélé előkerült, így elvileg nem függ össze a Kossuth téren talált temetővel.

mai településrétegben jelentkezett. Így sírfolt is kevés látszódott, az áthumuszosodott földben a legtöbb esetben nem volt érzékelhető. Az ókeresztény temetőben a téglasír a „legszegényesebb” temetkezési forma. (Földsírok a legritkább esetben fordulnak elő.) Efölött állnak minőség tekintetében az épített, falazott sírok, szarkofágok és a sírkamrák. A téglasírok minősége is messze elmarad az északi temető sírjaitól. Míg ott minimum a sírgödör oldalát körben kikenik habarccsal, a nyeregterítő egész tetőcserepekből, falazótéglákból, s az esetek egy részében speciális füles sírtéglából épül, addig a Kossuth téren a téglasírok „csúcsát” a „téglaláda” sír képezi alján és tetején vízszintes, oldalában függőlegesen elhelyezett egész téglákból. A legtöbb esetben azonban az egyszerű földbe ásott gödört borítják törött tégladarabokból vagy egész téglákból összeállított tetővel, melynek formája a szokásos nyeregterítő, ritkán vízszintes helyzetű, ami több felnőtt sírnál is megfigyelhető. Ezt egészíti ki néhány esetben az elhunyt teste alá helyezett téglasor. Mindez jelentős társadalmi különbségekre enged következtetni. Vagyoni helyzetét tekintve mindenképp szegényebb népmassza temetkezett a Kossuth tér területén, mint a várostól északra.

A sírok mintegy 90 százalékánál az elhunytat a korszak szokásainak megfelelően hátára fektetve, nyújtott helyzetben temették el. A Kossuth téren eltemetettek közel 10 százaléka zsugorított testhelyzetben került a sírba: a lábakat felhúzták, a test részben vagy teljesen oldalra fordított, ritkán a gerinc is hajlított helyzetű. Az ilyen sírok többnyire kis számban előfordulnak más késő római temetőkben is, főleg a 4. század második felében (katonailag) fontos helyeken, magas százalékos arányuk egyedinek mondható. Társadalmi helyzethez vagy etnikumhoz kötni nem lehet egyértelműen.

A mellékletadást vizsgálva feltűnő az edénymellékletek (kerámia és üveg) teljes hiánya, az éremmelléklet ritka: néhány sírban egy-két érem, egy esetben al-

Római kemence, hamuzó gödörrel

Római kori faragott sas épületdísz

latmelléklet bizonyítható. A viseleti tárgyak a korszak szokásainak megfelelően vannak jelen. A nőknél a leggyakoribb a kígyófejes bronz karperec a jobb karon, a balon pedig a csont karperecek. A fülbevaló, gyűrű és nyaklánc ritka. A férfiaknál viseleti tárgy kevés sírban került elő: néhány hagymafejes fibula, egy-két csat és szíjveret, szíjvég valamint egy vaskés.

Hét esetben csoportos temetkezést figyeltünk meg, ebből öt utólagos rátemetéssel alakult ki, két esetben egy időben kerültek földbe: elhunyt szülő és gyermeke(i). A temetőben szembetűnően magas a gyereksírok aránya, de az elhunyt felnőttek többsége is az ép fogazat alapján fiatalon került a sírba. Fentiek alapján úgy vélekedünk, hogy az elhunytak egy része valamilyen járvány alkalmával halálozott el. Ezt erősítheti meg a temető legegységesebb sírja is. Egy, amúgy teljesen szokásos téglával fedett sírban a halottat habarcsos masszával öntötték le, felszínét vízszintesre simították. A fertőzött halottat valószínűleg így „semlegesítették”.

Az eltemetettek etnikai hovatartozását illetően óvatosságnak kell lennünk, de a vegyes tájolás, a zsugorított sírok magas aránya, egy-két barbár lakossághoz köthető tárgy (polyederes fülbevaló) azt engedi sejtetni, hogy a város szegény provinciális lakossága mellett részben idegen etnikumú, barbár lakosság halottai nyugodtak a Kossuth tér területén.

A temető időhatárainak meghúzóása hozzávetőleges: az egyik elhunytat olyan épület padlófűtő csatornájába temették bele részlegesen, melynek alapozása alatt Licinius érem került elő, az előkerült fibulák egy része a 4. század közepétől

Késő római kettős sír, anya gyermekével

Késő római téglasír

Középkori–törökkori épület pincével

terjed el. Hunkorinak tartható tárgyak már nem jelentkeztek, valószínűleg legkésőbb a római uralom megszűnésekor a temetkezéssel is felhagynak.

Népvándorlás kor

Néhány pecsételt kerámiadarab alapján elképzelhető, hogy koranépvándorlás kori (5–6. század) germán népelemekkel is számolhatunk a területen. Régészeti jelenség a korszakhoz nem köthető.

Középkor – török kor (15–17. század).¹⁸

Mivel az ásatási terület a középkori város területére esik, sűrű beépítettséggel lehetett számolni. Épületmaradvány, összesen kettő, a tér DNY-i sarkában került elő. A két téglalap alaprajzú épület a Siklósi kaputól É-i irányban vezető út K-i oldalán állt, egymás mellett. Mindkettő alapincézett, az északabbi épület pincéje eltömedékelt, a délebbi épület pincéje részben tömedékelt, részben betöltődött, teljesen ép, építését nem fejezték be. A téren több középkori épület nem került elő. Az épületek szinte teljes hiányára a következő magyarázat adható: A Kossuth tér már a középkorban is térként funkcionált, a Siklósi kapuhoz közeli terület vásártér lehetett.

A beépítetlen téren különböző méretű és nagyságú tároló vermek, kutak és gödrök kerültek elő, melyeket egy idő után szemetesgödörként használtak tovább és feltöltöttek.¹⁹ Ezek alátámasztják, hogy a tér területének a középkor folyamán gazda-

¹⁸ Pécs középkori városfejlődéséhez: M. G. Sándor: Die Entwicklung der mittelalterlichen Stadtstruktur in Pécs = Mittelalterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa. Varia Archeologica Hungarica IX. M. Font–M. G. Sándor (Hrsg.). Budapest–Pécs 2000.

¹⁹ A Pécssett talált középkori kutakról: Kárpáti Gábor: Középkori kutak Pécssett I. = A JPM Évkönyve 1978. 165–192. p.; Kárpáti Gábor: Középkori kutak Pécssett II. = A JPM Évkönyve 1983. 117–130. p.

Középkori kút feltárása

Középkori-törökkori pince

*V. Károly spanyol király
és németrómai császár ezüsttallérja*

sági funkciója lehetett. Feltűnő a kutak magas száma a tér nyugati részén. A gödrök kora a leletek alapján: késő középkor–törökör (15–17. század). A gödrök több esetben vágják egymást, azaz nem egy időben használták az összeset. A kutak/vermek alaprajza a legtöbb esetben kör, de előfordul néhány négyzetes alaprajzú is. A nagyszámú kút az altalaj kedvező összetételével magyarázható: a felső 2–3 méter

16. századi kincslet. V. Károly ezüsttallérja és I. Ferdinánd dénárjai.

erősen kötött-kavicsos, agyagos anyag, amelyben a kutak oldala nem omlott be. Alatta viszont pannon homok jelentkezik, amelynek egy idő utáni beomlása újabb kút kiásását tette szükségessé. A néhány nagyméretű, 4–5 méter mély eredetileg anyagnyerő (homok) gödör volt, a későbbiekben ezek is szemetesgödörként szolgáltak.

Kevés Árpád kori kerámia ugyan előkerült a szürke, humuszos rétegből, de a korszakhoz köthető objektumot nem sikerült azonosítani. A késő középkorból–törökkorból nagymennyiségű a kerámiaanyag mind a szürke humuszos rétegből, mind a későbbiekben szemetesgödörként használt kutakból és tároló vermekből, a gödrökben sok az állatcsont is. A kutakból mintegy tucatnyi ép vagy közel ép edény került elő, a középkori épület pincéjéből négy egész malomkő látott napvilágot. Az Árpád kori anyag kevés, kiemelendő egy bronzbuzogány. Az ipari kerámia relatíve szintén sok, több ép kályhaszem mellett kályhacsempe töredékek is jelentkeztek. Gazdag az üveganyag, kiemelendő egy ép kettős-kónuszos palack.

A szürke rétegből néhány középkori ezüstdénár is napvilágra került. Külön ki kell emelni azt a 16. század közepére datálható kincsleletet, amely az egyik szemetesgödörként használt tároló veremből került elő. A mintegy 200 darab I. Ferdinánd ezüstdénár egy bőrrszényben került a gödörbe, a lelethez tartozik 6 db V. Károly ezüsttallér is.

Az ásás területén előkerült római falmaradványokat az Ásatási Bizottság javaslata alapján, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal engedélyével az építkezés kivitelezője elbontatta. A középkori falak, szintén engedéllyel, elbontásra kerültek. A teljesen ép pince megmaradt, bemutatásra kerül.

Középkori kettős-kónuszos üvegalack, 15. sz.

Török kori mázas korsó, 16–17. sz.

AZ ÁGOSTON-RENDIEK PÉCSI TEMPLOMA

A négy nyugati egyházatya egyike, Divus Aurelius Augustinus, azaz **Szent Ágoston** (354–430) nevét viselő szerzetesrend első pécsi letelepedésének idejét homály fedi. A Pécs budai-külvárosi plébánia hivatalos iratanyagaiban a helyi hagyományra hivatkoznak, amely szerint a mai Ágoston téri templom elődjét a középkorban, tehát a török megszállás előtti időkben, az Ágoston-rendiek építették. A középkorban a pécsi egyházmegye területén **Koller József** szerint működtek ágostonosok, pécsi jelenlétüket azonban nem említi.¹

A régi hagyományt megerősíteni látszik **Haas Mihály**, amikor a következőket írja: „Auch die Einsiedler-mönche vom Orden des H. Augustin hatten vor der Türkenzeit in Fünfkirchen ein Kloster, das nach Fuxhoffer in der Nähe der jetzigen Augustinerkirche gestanden ist.”² (Pécsen a török kor előtt a Szent Ágoston rendi remete szerzeteseknek is volt kolostora, amely Fuxhoffer szerint a jelenlegi ágostonos templom közelében állt.)

A rend első pécsi megjelenésének kérdései

A Fuxhoffer által említett romok azonban sokkal inkább a karmelita apácák kolostorának maradványai lehettek, amely épület a Mindenszentek temploma és az Ágoston tér közötti területen helyezkedett el. Sokkal figyelemre méltóbb **Szentkirályi Istvánnak** az ágostonosokkal kapcsolatos megjegyzése. Adatai szerint „Fráter Mihály, az ágostonrendi karinges szerzetes-kanonok Boldogságos Szűzről nevezett monostorának /mely Irugh község felett fekszik/ prépostja, az 1393. év őszén személyesen megjelent a pécsi székes káptalan nagyprépostja, Rudolf előtt”, és az ürögi patak melletti malom megszerzésére keresetet és igényt jelentett be. A Patacs feletti Szent Jakab pálos monostor perjele azonban a malom feletti birtokjogot igazolta, következésképpen a jogkereső Ágoston-rendi monostornak a vita tárgyát képező malommal kapcsolatos tulajdonjoga nem volt. Szentkirályi szerint „Pécs városának nyugati szomszédságában a XIII. szd. óta történelmi emlékeink szerint három monostora volt: a hegytetőn épült Sz. Jakab pálos-, a Patacs községben fekvő Nagyasszony pálosmonostorok, és Ürög község felett levő Sz. Ágoston rendi kanonok /karinges/ szerzetesek monostora, illetve prépostsága, ugyancsak Nagy Boldogasszony tiszteletére.”³

Az Ágoston-rendiek történetét legalaposabban **Fallenbüchel Ferenc** dolgozta fel, aki valamely ismeretlen eredetű adat alapján már határozottabb álláspontra helyezkedett. Kutatásainak eredményét a következőkben összegezte: „Pécs alsó városában volt a kolostor, de nem ott, ahol a XVIII. században P. Achinger József fá-

---

¹ Koller József: Prolegomena in Historiam Episcopatus Quinque-ecclesiensis. Pozsony, 1804. 125. p.

² Haas Mihály: Gedenkbuch der königlichen freien Stadt Fünfkirchen. Pécs, 1852. 32. p.

³ Szentkirályi István: Adatok az ürögi monostorhoz = Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője. X. évfolyam. 1929. 4. füzet 131. p.

radozásai folytán újra megtelepedhettek. Alapításának körülményei teljesen ismeretlenek, azt sem tudni, melyik szentnek tiszteletére épült.” Majd így folytatja: „Gentilis bíbornok 1309. VII. 26. a pécsi ágostonrendi lectornak, a dömés perjelnek, meg a ferences quardiannak ír, hogy a pécsi Nicolaus Magister Cantor által lefoglalt püspöki javadalmat visszaadatja, az illetőt pedig kiközösíti. E szerzetes előljárók értesítik a bíbornokot, hogy levelét az ágostonrendi perjelnek jelenlétében átadták Nicolaus Magister Cantornak.”⁴ Ugyancsak Fallenbüchelnél találjuk nyomát az Ágostonrend pécsi jelenlétének, amikor a rend tagjai feltehetőleg lelkipásztori teendőik kapcsán vitába keveredtek más egyháziakkal. Bizonyára hasonló ügy állhatott a háttérben, amikor XXII. János pápa 1317-ben „meghagyja az esztergomi érseknek, a váci meg a pécsi püspököknek, hogy különös oltalmukba fogadják az ágostonrendieket, erősítse meg őket kiváltságaikban és fenyítsék meg azokat, kik őket bántalmazzák, vagy zavarják.”⁵

Az Szent Ágostonról nevezett rend középkori pécsi jelenlétének további igazolására ismét Fallenbüchelhez fordulunk. P. Wutschnigg Pál, a rendjének második, 18. századi letelepedése ügyében 1700 augusztusában Kollonich Lipót érsekhez intézett memorandumában többek között azzal érvelt, hogy a török hódoltság előtt is volt Pécssett rendházuk, amely elpusztult. Az érsek ugyanez év szeptember 21-én kelt válaszában megadta beleegyezését, mert mint írta, tény, hogy Pécssett már korábban is volt házuk.⁶ Az adatok alapján el kell fogadnunk, hogy az Ágoston-rendnek a török előtt is volt rendháza Pécssett. Gentilis bíbornok irataiból azonban nem tűnik ki, hogy a rend tagjai bent laktak volna a városban. A városfallal körített területen belül elhelyezkedő kolostorok, valamint a középkori város sűrűn lakott észak-keleti része, továbbá a belső vár a székesegyházzal és világi papságának környékbeli lakóhelyével, a város középpontjában a régi Bertalan-, a mai belvárosi templom és környéke telítették a rendelkezésre álló teret. Újabb rendi épületet tehát nem kereshetünk a falakon belül. Ennek oka lehet, hogy a tatárjárást követő időben a püspöki városok fallal való védelmét előíró pápai rendelet megvalósulása legkorábban a 13. század utolsó harmadára tehető. Amennyiben az ágostonosok ekkor már jelenlegi helyükön Pécssett lettek volna, akkor a városfal keleti szakaszának kibővítésével, minden valószínűség szerint a közeli templomot, rendházat és a hozzá tartozó telket nem hagyták volna fal-nyújtotta védelem nélkül. A keleti falak nyomvonalának meghatározását indokolhatta, hogy építésük idején tőlük keletre nem állott jelentősebb épület, s a Malomszeg és a Mindenszentek temploma közvetlen környékével ellentétben, ide csak később települt nagyobb számú lakosság. Az ágostonrendiek 1280–1290 körüli helyválasztását az ekkor már lakott terület döntő mértékben befolyásolhatta. Az ágostonosok eredendően remeték voltak, de szívesen települtek útkereszteződések, forgalmas helyek vagy városok mellé. A 14. század közepéig Esztergomon kívül még öt püspöki székhelyen, így Pécssett is megtelepedtek. A kis közös-

⁴ Fallenbüchel Ferenc: Az ágostonrendiek Magyarországon. Budapest, 1943. 51. p.

⁵ Fallenbüchel... i.m. 1943. 31. p.

⁶ Fallenbüchel... i.m. 1943. 187. p.

ségeket alkotó ágostonos, úgynevezett karinges kanonokok olykor társas káptalanokat alkottak, többek között Pataacson és Siklóson.⁷

A templom a török korban

Evlia Cselebi szerint 1664-ben 17 török mecset volt Pécsen. Közöttük az Ágoston téri török imaházat nem említi. Feltehetően azért, mert a török utazó pécsi tartózkodása alatt (1660–1664) még romos állapotban volt. Az imahelyek elsődlegesen törökök által emelt, vagy a középkori keresztény templomok átalakítása útján létesült épületek voltak. Keletkezésük bizonyosan a hódoltság első időszakára esett. Az ágostonosok temploma helyén állott mecsettel kapcsolatos ismereteink meglehetősen gyérek, de elegendőek annak megállapítására, hogy a jelenleg is használatban lévő török eredetű vagy átalakított templomok közül az Ágoston téri templom falrészletei a legkorábbiak.

Pécsen sem ismeretlen a törökök építkezéseinek azon sajátja, hogy az elpusztult középkori keresztény templomok helyén, kőanyaguk felhasználásával vagy a használható épületek átalakításával építették imaházaikat, dzsámijaikat.⁸ Feltűnő, hogy a török által kedvelt négyzetes alaprajz helyett az Ágoston téri templom esetében téglalap alakú alaprajzot találunk. A szokványos alaprajzról való eltérésnek nyomos oka lehetett, éspedig, hogy a török e helyen egy korábbi épület átépítésével, esetleg az Ágoston-rendiek középkori templomának felhasználásával alakította ki istentiszteleti épületét. Ehhez kapcsolható az a lehetőség, hogy a dzsámi alaprajzát a szerzetesi templomokra jellemző nyújtottabb szentély befolyásolta. Az épület vakolat alól előkerült számárhátíves ablakai szerint török építményről vagy átépítésről van szó. Az alaprajzi helyzet a földem kialakítását, műszaki megoldását is befolyásolja. Mivel az épület nem kubus alakú volt, bizonyára nélkülözte a kupolás földémszerkezetet. A templom 1935-ben végrehajtott bővítése során, az északi oldalon nagyméretű alapfalak kerültek napvilágra, amely bizonyító erejű lehet egy, a török idők előtti templom vagy egyéb épület léte.⁹

Amennyiben eredetileg valóban középkori templomépületről van szó, úgy a plébánia feladatait is ellátó Mindenszentek templom közeli fekvése miatt nem a világi papság temploma, hanem elsősorban szerzetesi létesítmény lehetett. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy az e helyen állott középkori épület az Ágoston-rendiek egyháza volt. E véleményünk további alapjául szolgál, hogy a hódoltság területén eredetileg is török alapokon nyugvó téglalap alaprajzú, síkfödémű dzsámi csupán egy, éspedig a szigetvári Szulejmán szultán dzsámija ismert.¹⁰

Első alkalommal 1912-ben, a templom restaurálása alkalmával vizsgálták meg az épületet, amikor a török építményi részletek napvilágra kerültek. A falkutatás eredményeit **Szónyi Ottó** összegezte: „a templomhajó, kezdve a szentélyválasztó ívtől

⁷ Török József: A tizennegyedik század magyar egyháztörténete. Budapest, 2004. 169. p.

⁸ Az egykori Szent Erzsébet ispotály, a mai Lyceum-templom helyén Ehadzsi Husszein dzsámija, a Szent Bertalan-templom anyagából Gázi Kászim pasa dzsámija, a középkori ferences templom helyén Memi pasa szentélye épült, s a székesegyházban Szulejmán szultán dzsámija kapott helyet

⁹ Gosztonyi Gyula: A pécsi Szent Péter székesegyház eredete. Pécs, 1938. 175. p.

¹⁰ Gerő Győző: Az oszmán–török építészet Magyarországon. Budapest, 1980. 44. p.

Déli oldal, török ablak

egészen az orgonakarzatig, török épület, mely terméskőből van építve. [...] Déli, északi és keleti falán előtűntek a számárhátú és csúcsíves, kőkeretű ablakok, egymás felett mindig kettő. [...] Némely helyeken, különösen az északi fal külső felén még a török vakolatréteg is megmaradt, mely rendkívül kövér mészhabarc. [...] Mikor az ágostonrendi szerzetesek a 18. században katolikus templommá alakították át a török épületet (valószínűleg mosé volt), akkor a keleti és nyugati falat áttörték, hogy ott az új szentélyhez, itt az orgonakarzathoz közvetítsék a bejárást. A szentélyfelőli török falból mégis meghagytak annyit, hogy az imént említett ablakosorok fele megmaradt itt is. A déli falba ellenben új ablakokat törtek s azért itt csak az alsó török ablakívek maradtak meg közvetlenül az új ablakok alatt. Az északi fal keleti felére a szószék feljárata került, tehát itt a török ablakok elpusztultak, ellenben e fal nyugati végén mindkét egymásfeletti ablak megmaradt. A török rész bizonyára kupolás volt.”¹¹

Gosztonyi Gyula, saját észrevételeivel egészítette ki, illetve helyesbítette Szőnyi észrevételeit: „Pécs török eredetű templomai harmadik csoportját a hosszahajós síkfödémű típus alkotja, melynek egy érdekes példáját a barokk időkben kiépített Ágoston téri plébániatemplom mutatja.” Megállapítja, hogy Szőnyi a templom magját alkotó török templomot még négyzetes alaprajzúnak és centrálisnak, illetve kupolával

¹¹ Szőnyi Ottó: A pécs-budai külvárosi templom restaurálása = Dunántúl, 1912. szeptember 6.

Északi oldal, török ablak

fedettnek vélte. A pontos műemléki felvételek után azonban fény derült arra, hogy a feltárt török kori ablakok, valamint az épület alaprajza téglalapalakú. Mindemellett, 0,90 m-t alig meghaladó falvastagsága is kizárja azt, hogy kupola hordására alkalmas lett volna, itt tehát a síkfödémű, hosszahajós török templomtípus egy formájáról van szó. Gosztonyi a török templom alaprajzi méreteit is megállapította: szélessége 11,5, hossza 15 méter, magasságát pedig megközelítőleg 8 méternyire valószínűsíti.¹²

Az épületet **Joseph Haüy** térképe is feltünteti. Az 1695. évi conscriptio 335. tétele szerint: „Moschea turcica ante portam Budensem aedificata, nunc vero diruta et non nisi ruderibus extans,” tehát a Budai kapu előtt épített török mosé most romos és csak romjaiban létezik. A továbbiakban pontosabb helymeghatározását adja, s megemlíti a mosé mellett folyó Tettye-patakon túli falmaradványokat is.¹³

A Szent Ágoston-rend második letelepedése

A Rákóczi-féle szabadságharcot követő években a paphiány nagyobb volt, mint előtte. A nehéz években a szemináriumok nem fogadhatták a jelölteket, s az

¹² Gosztonyi Gyula: A török hódoltság építészeti emlékei Pécsen. Pécs, 1942. Kézirat. Közli Petrovich Ede: A Szent Ágostonról nevezett pécs-budai külvárosi plébánia története. Pécs, 1952. 31. p. Kézirat.

¹³ Madas József: Az elpusztult pécsi mecsetek = Pécsi Műszaki Szemle XIII. 1968. 2–3. 45. p.

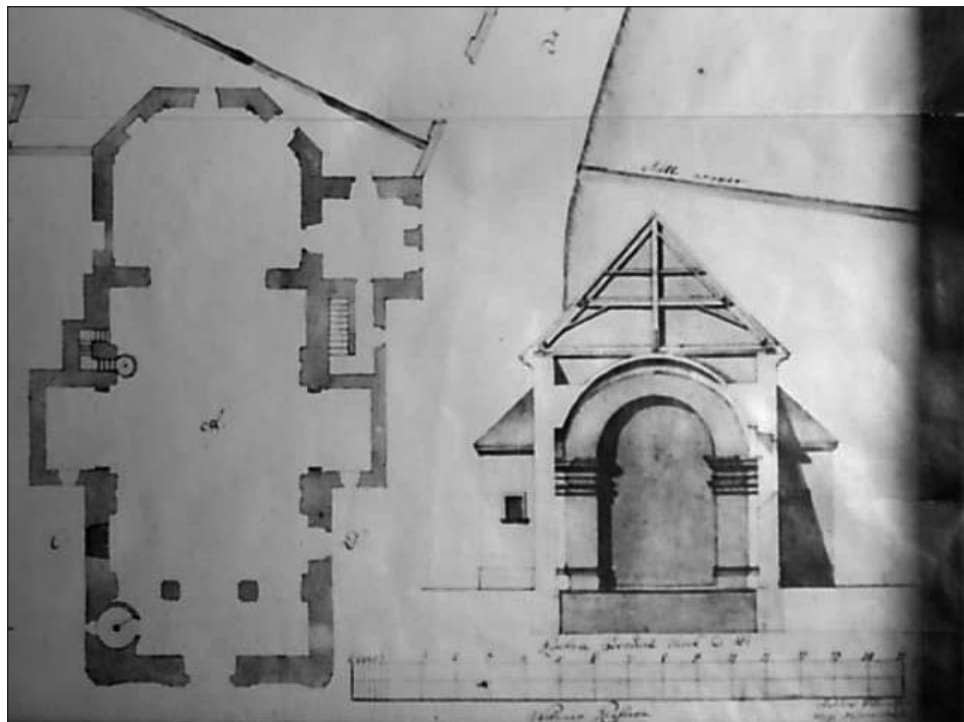
A templom déli homlokzata

alsópapság anyagi helyzete kétségbeejtő volt. A töröktől korábban megszállt területek templomainak legnagyobb része romos állapotú volt. I. Lipót király fogadalmá alapján III. Károly az elpusztult templomok kijavítását magára vállalta ugyan, de egy későbbi törvénycikk alapján a főpapokat és a kegyurakat kötelezte erre. Továbbá azt is előírta számukra, hogy a lelkipásztoroknak a nép által történő eltartásáról is gondoskodni kötelesek.¹⁴

A rend római generálisának a régi magyar rendházak visszaszerzését sürgető határozata nyomán, a szükséges királyi kamarai, érseki és püspöki-káptalani engedélyek birtokában, a körülmények is kedvező fordulatot vettek. Gabriele Vecchy gróf a rend letelepedésére területet biztosított a város budai kapuján kívül. Egy házat gyümölcsösrel, völgygel és egy szántóval 1700. november 22-én kelt levelében ajándékképpen bocsátott rendelkezésükre. Ehhez járult báró Kurtzné Werner Máriának a királyi kamara által jóváhagyott adománya, aki a budai alsóvárosban több területet ajándékozott a rendnek.¹⁵ Az ajándékozások időpontja nem jelentette az ágostonosok azonnali testületi megjelenését és az építkezés megkezdését. A felkutatott forrásoknak a második letelepedéssel kapcsolatos el-

¹⁴ Salacz Gábor: A Cassa Parochorum története = Klny. A bécsi Gróf Klebersberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének harmadik évfolyamából. Hely nélkül, 1933. 3. p.

¹⁵ Fallenbüchel... i.m. 1943. 187–188. p.

Alaprajz és keresztmetszet, 1789

térő időpont meghatározásai közül a rend történetírója, **Schier Xystus** által megjelölt dátum látszik a leghitelesebbnek. Határozottan állítja, hogy az újratelepülés a 18. század elején, 1713-ban történt. Ezt megerősíti azzal, hogy az első pécsi házfőnök, **P. Schmauchler Hermann**, 1709-ben mint vikárius, még Rött nevű községben van, és az ottani rendház számára visszaszerez egy nagybecsű Mária-képet egy eretnek családtól. Ebből következik, hogy korábban még nem lehetett Pécs. ¹⁶ A pécsi házfőnök, Schmauchler Hermann neve első alkalommal 1713. szeptember 25-én mint keresztelő pap fordul elő a keresztelték anyakönyvében, 1714-ben pedig az ágostonosok vikáriusaként vett részt az első pécsi zsinaton. ¹⁷

Egy 1712 szeptemberében kelt káptalani feljegyzés szerint a rend templomaként, amíg az Ágoston téri épületet boltozattal és tetővel el nem látják, a káptalan engedélyével a Mindenszentek templomát vehetik használatba. Megállapítható tehát, hogy az ágostonosok 1712-ben még csak letelepedési előkészületeiknél tartottak. A kiegészítendő templomukat még nem vehették birtokba, de a területükön álló romos épületet a rend használatára szánták. ¹⁸

¹⁶ Schier Xystus: Memoria provinciae Hungaricae Augustinianae antiquae. Gráz, 1778. 95–97. p.

¹⁷ Brüstle József: Recensio Cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis. Pécs, 1874. I. köt. 310. p.

¹⁸ PKL Elenchus, Ordo Litterarum A

A mai templomépület kialakítása

A török időkből fennmaradt mosét vagy dzsámit 1713-ban megkezdett átalakítása során, a nyugati oldalon karzattal, keleti felén pedig a nyolcszög három oldalával záruló szentéllyel bővítették, amennyiben nem a középkori szentély visszaállításáról volna szó. Az építkezés idejéből adatokkal nem rendelkezünk, de egy, az 1750-ben történt tűzeset leírásából megállapítható volt, hogy a bővítés nem a tűzvést követő évben, hanem jóval korábban, már 1713-ban megtörtént. A tűzeset leírása arról is tudósít, hogy kezdetben a templomnak kisebb tornya és harangja is volt: „Anno 1750. 25 Martii ad vesperam circa horam sextam prodiens e cubiculo famulitii ignis [...] totam eorumdem PP. Augustinianorum ecclesiam, turriculam cum campanis foede vastavit.”¹⁹

Az ágostonos rend feloszlatásakor 1789-ben felvett alaprajz eldöntötte a kápolnák és a sekrestye, valamint ez utóbbi alatt lévő kriptá építési ideje körüli találgatásokat, miszerint nem a 19, hanem még a 18. században létesültek. A szentély és a hajó, illetve a kápolnák ablakait olykor áthelyezték, számukat téregységenként többször változtatták. Az alaprajzi felvétel a földszinti ablakok 1790 előtti megszüntetésének és létesítésének változásaira is rávilágít. A szentélybe egykor három ablakon keresztül áramlott a fény, majd az északkeletit befalazták, és a szentély korábbi északi bejáratát is megszüntették. A török épület falrészleteit, ablakait a 18. századi átépítés alkalmával részben elbontották, részben beépítették. A török rész főfalai a padlástérben is folytatódnak, s a szentély felőli falszakaszon a felső ablaksor fele megmaradt. Ezek a változtatások a 18. század végéig két periódusra engednek következtetni, évszámhoz azonban nem köthetők.²⁰

Az alaprajz nyomán az is megállapítható, hogy a sekrestye felett az oratórium a 18. század végén még nem készült el, ellenkező esetben az alaprajzon az oda vezető lépcsők indítását is jelezték volna. Bizonyosan későbbi építmény, először az 1845. évi Visita említi. A sekrestye nyugati oldalán ábrázolt lépcsők nyilvánvalóan lefelé, a helyiség alatti kriptába vezetnek, amely bizonyosan már az 1713. évi építkezés során készült, mert 1734-ben ide temették Zollenstein Lipót Ágoston-rendi provinciálist.²¹ A kis torony, s annak földszinti része, a nyugati bejáraton belüli előtér és a kórus is megépült. Ezen építészeti egységek, a szentéllyel együtt, szinte törvényszerű egyidejűséget feltételeznek. Ugyancsak az 1713-ban történt átépítés részeként kell értelmeznünk a régi sekrestye, valamint az északi és déli kápolnaszerű toldalékok létesítését is. Későbbi, 1750 utáni kiépítésük ugyanis nem valószínű, mert anyagi erő híján a rendház tűzkárt szenvedett helyiségeit sem boltozták be az eredeti állapot szerint, s a templom restaurációjához szükséges összeget is gyűjtésből állították elő. Mindenesetre a templom 1789-ből származó alaprajza és keresztmetszete a kápolnákat nyugatra nyíló ablakokkal ekkor már feltűnteti.²² Az 1750. évi tűzesetben a kis torony elpusztult, ezért a Pécs városáról készült egykorú kőnyomat

¹⁹ Petrovich... i.m. 1952. 72. p. Jelzet nélkül forrásként az Acta PP. Paulinorumot jelöli.

²⁰ Szőnyi... i.m. 1912.

²¹ Petrovich... i.m. 1952. 74. p.

²² Petrovich... i.m. 1952. A pécsi ágostonosok templomának és rendházának alaprajzai az Országos Levéltár abolíciós iratai között szerepelnek.

magas nyugati oromzattal, torony nélkül ábrázolja a templomot.²³ Radnits János, a rend eltörlése utáni első plébános (1789–1794) a plébániatörténet lapjain 1791-ben arról tájékoztat, hogy a torony három harangja mellé egy negyediket, már az ő szolgálati ideje alatt, a régi pálos templomtól vettek.²⁴

A négy harang elhelyezését toronyépítményben tudjuk elképzelni, semmi esetre a még oly magasra húzott oromfalban, mint amelyet a 18. század második harmadára datálható könyvnyomaton látunk. Ezért a jelenlegi torony magjának felépítését a 18. század hetvenes–nyolcvanas éve közötti időben, az Ágoston-rendieknek tulajdonítjuk. A fentiek alapján tehát, a 18. század elején, feltehetően az itt állott középkori templom anyagának felhasználásával készült török dzsámit falainak átépítésével az ágostonosok ismét keresztény templommá alakították, és jelentősebb, a szerkezetet érintő változtatás nélkül érte meg a 19. századba forduló időszakot.

A rend feloszlata után

A Szent Ágoston-rend a jozefinizmus által megszüntetett többi rend sorsában osztozott. A pécsi rendtagokhoz is elértek a többi szerzetesrend feloszlatajának hírei. Templomuk esedékes renoválásának gondját az épület bizonytalan sorsa, a pálosok és a domonkosok templomának bizonyára általuk is ismert átalakítási tervei miatt kis létszámban maradt közösségük már nem vállalhatta.²⁵

Amikor Radnits az Ágoston-rendtől a templomot és a rendházat átvette, az épületek meglehetősen leromlott állapotban voltak. Radnits plébános e megállapítása azonban inkább a rendházra vonatkozott, amit későbbi nyilatkozatában maga is megerősített.²⁶

1790-től az épületen alkalmazott változtatásokat már az új kegyúr, a város végezte. Elsősorban a templom tetőzete jelentette a legsürgősebb megoldandó feladatot. A javítási munkálatok nem csak a cserepek cseréjét jelentették. Az említett alap- és metszetrajz és a mai épület összehasonlításából levont következtetés alapján az egész tetőszerkezetet megújították. Maga az épület szilárdan állt, amit arra a tényre alapozhatunk, hogy az azóta eltelt kétszázötvenhét esztendő során a templomépület néhány kiegészítő alakításon kívül statikai jellegű megerősítő munkálatokat nem igényelt. 1790-ben a sekrestye feletti oratórium még nem épült meg. Az alaprajzon feltüntetett lépcső és a hozzá tartozó folyosó egyértelműen a sekrestye alatti kriptába, és nem felfelé vezet. Az oratórium egy későbbi időben épült a sekrestye fölé, mindenesetre az 1845. évi *Canonica Visitatio* már említi.

Az 1789-ben készült alaprajz szerint a török ablakokat az épület első átépítése során falazták be. Radnits plébános 1790. évi bejegyzéséből megtudjuk, hogy a templom falába már az új kegyuraság, a város vágatott új ablakokat. Ezek, a szentély északkeleti és a hajó északi oldalán, egy-egy befalazott korábbi ablak he-

²³ Várady Ferenc (szerk.): *Baranya múltja és jelenje*. Pécs, 1897. II. 607. p.

²⁴ *Historia Parochiae* (a továbbiakban HP) I. köt. 18. p.

²⁵ 1782. előtt a Szent Ágostonról nevezett szerzetesrendnek hazánkban négy kolostora volt 35 fővel. A feloszlátás előtt a pécsi rendházban a házfőnök és két testvér látta el a lelki gondozás feladatát. Bán Péter: *Új adatok a szerzetesrendek II. József korabeli megszüntetéséről* = *Baranya*. 1990/1. 62. p., valamint Petrovich... i.m. 1952. 92. p.

²⁶ *Ecclesia... reparazione tamen statim primo anno quoad tectum opus erat*. HP 1. p.

lyén létesülhettek, ugyanis bizonyos, hogy a déli oldalon a templom nem lehetett ablak nélkül, tehát itt feltétlenül korábban is kellett ablaknak lennie. Nagyon is valószínű, hogy az ablakok kibontásával egy időben szüntették meg a kripta eredeti belső lejárátát, mert az 1829. évi Visitában az onnan áradó rossz levegő veszélyeire hívják fel a figyelmet. A lejáratot 1829 után a templomon kívülre helyezték, mert a későbbi Viziták a kriptának már következetesen a templom keleti oldala felőli megközelítéséről adnak számot. A kriptát 1914-ben vizsgálták, majd 1950-ben ismét kibontották, s ostyakészítésre rendezték be. Az ott lévő koporsók, s a bennük nyugvó holtak elhelyezéséről nincsenek adatok.

A templom padlózata rossz állapotú, talán téglaburkolat lehetett, mert Radnits plébános a megszüntetett domonkos templomból többek között kőlapokat is rendelt. Feltehető, hogy a kövek nem érkeztek meg, vagy már ezek is elhasználódtak, mert a templomot 1793-ban a hívek költségén új kőburkolattal látták el.

A templom déli bejárata

A templom története felett elszállott következő hat évtized átalakítási munkáitairól hallgatnak a források, de nem is feltételezhető, hogy a nehéz időkben erre gondolhattak volna. Ellenben az 1860. évi Visita már foglalkozik a déli kápolnából nyitandó kijárat gondolatával. Károly Ignác plébános (1878–1915) szerint korábban a templomban hét oltár volt. Ez tehát még az ágostonosok korabeli állapot. Az oltárok számát, a 14–15. századi altarista gyakorlat fennmaradt hagyománya szerint, a rendtagok létszáma határozta meg. A pécsi rendházban az 1772-ben készült kimutatás szerint hét szerzetes lakott, illetve teljesített lelki gondozó és egyéb szolgálatot.²⁷

A templom építészeti adottságai szerint a főoltáron és a diadalív szögletében lévőkön kívül a kápolnában, valamint a hajó északi és déli fala mentén volt egy-egy oltár. Károly plébános elődje, Pucher Gusztáv (1851–1878) a hét oltár közül hármat megszüntetett, amelyeknek köveit, amint arról Károly Ignác a *Historia Parochiae*-ben tudósít, még káplán korában ő maga szállíttatta be a püspökségre. A lebontott oltárok sorsa ismeretlen. Károly plébános megjegyzése a déli bejárat létesítésének ideje szempontjából jelentős. Ennek alapján a déli kápolna és oltárának megszüntetése és az új bejárat kibontása csak 1866 után valósult meg, mivel Károly atya 1866-tól 1878-ig volt káplán. A templom egykori déli kapuját a jobb oldali kápolna Paulai Szent Ferenc oltára helyén alakították ki. Az épületrész funkcióváltása tehát Pucher plébános alatt, Károly atya káplánsága idején történt, amikor a kápolnából bejárati előcsarnokot képeztek ki. Ugyancsak Pucher, ide, a hajófal síkjába állíttatta be azt a szélfogó ajtót, amelyet a domonkosok megszüntetett templomából helyeztek át új helyére.²⁸

Ez a bejárat 1948-ig volt használatban, amikor ennek helyén felállították a Jézus Szíve-oltárt. A 18. század elején lényegében kialakult a templom jelenlegi szerkezete. A különböző korok átalakításai után mai állapotában az épület egyhajós, cseh-süvegboltozatos belső teréhez északról és dél felől rövid tengelyű, kisméretű kápolnák csatlakoznak. Szentélyét az eredeti módon megépített, a nyolcszög

²⁷ Horváth István: A pécsi Ágoston-rend 1782-ben = Pécsi Szemle 2007. tavasz, 23. p.

²⁸ HP I. 43. p.

három oldalával záruló falsíkok zárják. 1936-ban a régi sekrestye helyén oratóriumot rendeztek be, az északi oldalon újabb sekrestyét, föléje tanácskozótermet építettek Gosztonyi Gyula tervei alapján. A kivitelező vitéz Hartay nevű építész volt.²⁹

A templom keleti oldala kívülről első látásra áttekinthetetlen belső szerkezetet mutat. A szentély középső zárófalával közös síkot alkotnak az oratóriumokba vezető lépcsőházak, amelyeknek ablakai csak kevés fényt engednek a szentély eredetileg szabadba nyíló ablakai számára. A hajó nyugati végében a torony első emeletét is magába foglaló orgonakarzat helyezkedik el.

A nyugati főhomlokzatot az emeleteket átfogó pilaszterek tagolják, földszintjén szegmensívű kapu, fölötte félköríves nagy ablakkal, amely a belsőben uralkodó gyenge fényviszonyokat csak a délutáni órákban javítja. A pilaszterközökben egy-egy íves szoborfülkében Nepomuki Szent János, illetve Szent Ágoston szobra látható.

Nepomuki Szent János szobra eredetileg a templom bejárata közelében állott. Ennek helyén, ahol a mai csorgó díszkutat látjuk, 1853-ban a Tetye-patak által táplált közkutat létesítettek. A tervek szerint a kifolyó oszlopára helyezték volna a szobrot, amely a tervmódosítás következtében a templom homlokzatán üresen álló szoborfülkébe került. Pucher plébános kérésére a város, **Gianone Ferenc** kőfaragó és szobrászal elkészíttette Szent Ágoston szobrát, amelyet a másik szoborfülkébe állítottak. Napjainkra mindkét szobrot meglehetősen megrongálta az idő.³⁰

A homlokzat tengelyében a hegyes sisakkal záruló tornyot keskenyebb pilaszterek szegélyezik. Két ablaka közül az alsó a padlástérbe, a felső a harangemelőbe nyílik. Mai formai részleteit, a templom többi homlokzatával együtt, 1879-ben nyerte el.³¹ Megfejtethetlen, hogy korábban miért nem volt kereszt a toronysüveg csúcsán. Ezt a hiányt 1879-ben pótolták, amikor a megáldott új kereszt gombjába az eseményről szóló okmányt elhelyezték. 1901-ben új kereszt került a torony csúcsára, de az új adattal kiegészített régi okmány visszakerült régi helyére.³² A torony órája ma is működik, amely a 250 éven át folytatott Pécs környéki bányászat emlékére 2004 óta naponta, délelőtt 10 és délután 6 óra között két óránként megszólaló toronyzene szerkezetét is vezérli.

A berendezés

A rend eltörlése után a templom berendezésében nem történt változás. A fából készült régi főoltárt még az ágostonosok állították, s az adatok szerint igen rossz állapotban került a plébánia tulajdonába. A kor oltárépítő szokásainak megfelelően feltételezhető, hogy felépítménye a rend védőszentjének, Tolentinói Szent Miklósnak festményét is magába foglalta.³³

²⁹ HP I. 60. p.

³⁰ Nagy Lajos–Fetter Antal: Pécs régi vízvezeték rendszereinek története = Baranyai Helytörténetírás 1974–75. Pécs, 1976. 153. p.

³¹ A homlokzatok átépítését és új torony építését (!), Madas... i.m. 1968, valószínűleg Szőnyi alapján, 1883-ra teszi

³² HP I. 163. p.

³³ HP I. 32. p. A festmény jelenleg a bal melléoltár fölött látható. Tolentinói Szent Miklós (1245–1305) prédikátor és csodatevőként tisztelik Európa- és Amerika-szerte. 1446-ban avatták szentté. Általában szakálltalan, fiatal ágostonos remeteként, feje fölött nimbusszal, csillaggal, fekete öltözetben, bőr övvel ábrázolják = Lexikon Der Christlichen Ikonographie. Roma–Freiburg–Basel–Wien, 1976. VIII. kötet, 59–60. Columna.

A diadalív a főoltárral és a két melléoltárral

Pozsgay József, a harmadik plébános (1795–1819), már a belső tér díszítésével foglalkozhatott. A szentélyt az 1797–98. évben kifestette, s ezzel egy időben egy 700 forintos adományból toronyórát is felszereltetett. A szentély festése csak a középső, tehát a keleti ablak befalazását követően történhetett, amikor az új főoltár fölé, az ablak helyére a Tolentinói Szent Miklóst ábrázoló festményt is elhelyezték. Mindez azt jelenti, hogy az épület javító-átalakító munkálatai egy időre befejeződtek.

Az Ágoston-rendiek idejéből napjainkra egyetlen oltár sem maradt. Elsőként a főoltárt szüntették meg. Radnits plébános már 1790-ben igényelt egy oltárt a domonkosok templomából, de kívánsága valamilyen okból nem teljesült, ezért 1794-ben 2000 forintot irányoztak elő a megépítendő új márványoltárra.³⁴ A Historia Parochiae soraiból kitűnik tehát, hogy az új oltár felállítása a szentély középső ablakának befalazásával, illetve a kifestéssel hozható kapcsolatba. Ezek szerint az új márványoltár 1798 előtt nem készülhetett el. A melléoltárok titulus szerinti felsorolásában az 1829. és az 1845. évi Visiták megegyeznek, 15 év elteltével azonban már eltérések mutatkoznak. A korábbi állapothoz képest új oltárként jelenik meg Tolentinói Szent Miklósé, ugyanakkor nem szerepel a korábban megnevezett Szűz Mária-oltár. Ennek oka lehet, hogy a Tolentinói Szent Miklós

³⁴ A domonkos templom oltárai Sásdra kerültek. Lásd Boros László: Dorffmaister Baranyában = Művészettörténeti Értesítő, 1974/4. 277. p.

ábrázoló festményt kicserélték a Szűz Mária-képpel, amely jelenleg a Mindenszentek templomának bal mellékoltárán látható.³⁵ Az oltárok nevei ágostonos kötődést igazolnak, a Szent Flórián-oltár pedig a kegyuraság iránti kötelező figyelmet jelképezi. Egyedül Paulai Szent Ferenc pécsi kultusza szorul magyarázatra. Igaz, hogy ő is remete volt, de az Ágoston-renddel egyéb kapcsolata ismeretlen.³⁶ Az 1790-ben a régi főoltár tervezett cseréje a Historia Parochiae-ben rögzített körülmények alapján elmaradt. A szentélyt 1797-ben kifestették, s az esemény nagyon valószínűsíti, hogy **Gianone Péter** pécsi kőfaragó művét, a márványból készült új oltárt ekkor állították fel.³⁷

Feltűnő azonban, hogy az 1810. évi Visitatio Canonica miért jegyzi meg, hogy „Tabernaculum novum e marmoreo lapide rite efformato idoneum est.” Talán az eredeti tabernákulum valamely oknál fogva nem felelt meg az elvárható kívánalomnak?

Újabb kérdések forrásaként jelentkezik Pucher Gusztáv plébános (1851–1878) ama megjegyzése, hogy 1860-ban készült el a „felső tabernákulum”. Ez az észrevétel csak a főoltárra vonatkozhat, ahol napjainkban is kettős tabernákulum áll a félkupolás, térben megtört architráv oszlopközeiben.³⁸ Májig nincs ismeretünk arról, hogy addig mi töltötte ki azt a teret, amelyet a felépítmény az újabb szentség ház számára már eleve lehetővé tett. Feltehetőleg az alsó tabernákulumra helyezett magasabb oltárkereszt, esetleg szobor helyett praktikus okokból készült az újabb építmény. A főoltáron történt változtatás alkalmával eggyel csökkentették az oltárhoz vezető lépcsők számát, a korábbi három fokról a ma is használatos kettőre.

1912-ben a főoltárt másfél méterrel hátrább helyezték. A főoltár mellett a két adoráló angyal és volutás alépítményük láthatóan nem tartozik az eredeti vörös márvány menzához. Ezek későbbi kiegészítések, amelyeket a Historia szerint Magyar István plébános (1945–1964) a Szent Bertalan-kápolnából helyeztetett át 1948-ban. Az oltárhoz tartozó hat gyertyatartó és két bronz kandeláber a székesegyház barokk felszereléséből való. A főoltár fölött, az apszis keleti falsíkján, festett barokkos oltár-retabulum sziluettjében függ Szent Ágoston sötét tónusú festménye. Mint a pelagianizmussal szemben a kegyelemről és az eleve elrendeltetésről kifejtett tanainak lánglelkű hirdetőjét, ábrázolásain püspökként vagy az ágostonos kanonokok viseletében, égő szívvel attributizálják. Itt az előbbinek megfelelő változatban, égő szívét magasba emelt baljában tartva ábrázolta az ismeretlen 18. század végéi festő.

³⁵ A képen Szűz Mária a Szent Öv Társulat tagjainak adja át a csatos fekete öveket. Ismeretes, hogy az ágostonosok templomuk felépüléséig a Mindenszentek templomát használták.

³⁶ Az 1860. évi Visita szerint megnevezett oltárok: Szent Ágoston, Tolentinói Szent Miklós, Szent Anna, Paulai Szent Ferenc, Szent Mónika, Megváltó (Kereszt) és Szent Flórián.

³⁷ Johannes Petrus Amadeo Gianone (1769–1823), a svájci Tessin tartományból, a család ősi fészke-ből, a Locarno melletti Brioneből származott. Felesége özv. Piatsek Györgyné, sz. Metz Anna, Metz Ignác siklósi kőfaragó leánya. Házasságukból négy leánygyermek született. Gianone főként egyházi szolgálatban széleskörű kőfaragó tevékenységet folytatott. A székesegyház számára 1790–1823 között dolgozott, közben számos oltártervet, síremléket készített. Meghalt 54 éves korában. A Mindenszentek templomába temették. Alakos, két méter magas síremléke 1952-ben a templom temetőjében darabokban hevert. A széleskörű család leszármazottai ma is élnek Pécsen, illetve Budapesten, s másutt Magyarországon.

³⁸ HP I. 44. p.

Franz Bauer, az északi mellékoltár, 1789.

A mellékoltárok száma az idők során többször változott. Az 1860. évi leíráshoz viszonyítva a mai állapot, az elmúlt közel 150 év során megszüntetett Paulai Szent Ferenc-, a Szent Mónika-, a Szent Flórián- és a Kereszt-oltár, valamint az előbbi eredeti oltártitulusokon kívül, átmenetileg szerepeltek még a Jézus Szíve és a Mária Szíve oltárok.³⁹ A mai állapot szerint négy mellékoltára van a templomnak. A diadalív hajó felőli északi és déli oldalán, valamint egy-egy a két kápolna öblében foglal helyet. A Tolentinói Szent Miklós festménye, amely a 18. század végéig a főoltárhoz tartozott, jelenleg az északi mellékoltárt ékesíti. Az oltár kiegészítő festménye a töviskoszorús Vir Dolorumot ábrázolja. Az ellenkező oldalon Szent Anna és a gyermek Mária festménye látható Szentháromság-szim-

³⁹ HP I. 75. p.

bólum, Joachim és puttók körében. Mindkét mellékoltár a neoreneszánsz ízlésében készült. A Szent Anna-oltár kiegészítő festménye egy, stílusában az oltár-architektúrához illő, finom színvilágú kedves Mária-portré.

Az északi kápolna jelenlegi oltárának titulusa a templom történetében korábban nem fordult elő. A székesegyház 18. századi berendezéséből 1882-ben vásárolt oltárral, kapcsolatban megjegyzik, hogy „felső részének kiegészítése ez évben (1890) eszközöltetik.”⁴⁰ Erről az oltárról tudni kell, hogy száz évvel korábban, eredetileg a székesegyház Fájdalmas Mária-kápolnája számára készült. Az oltár szobrainak mesterét napjainkig mint Martin Fischer követőjét, sőt magát Fischert, a bécsi szobrászt emlegetik, amely téves adatot Szőnyi Ottó ültette a köztudatba.⁴¹ Az 1789-ben készült Pieta és a két mellékalak – balról Szent János, jobbról Bűnbánó Magdolna – carrarai márvány szoborcsoportjának alkotója a bécsi származású budai szobrász **Franz Bauer** volt. A Fájdalmas Anya oltárát a székesegyházból történt átszállítása, itteni felállításával, méretére, jelentőségére való tekintettel, helyesebb lett volna a jelenlegi, pótlásokkal kiegészített, és különben a szentély méretéhez sem illő szerény főoltár helyébe állítani.

A déli kápolna Jézus Szíve-oltára a 20. századi ízlés szerint készült, a carrarai márvány Jézus-szobrán kívül, művészi érték szempontjából nem különösen számottevő alkotás. A szembemiséző oltárt 1974-ben állították fel. Anyaga siklói vörösmárvány. Menzája, lábazata díszítés nélküli sima felületű elemekből áll. Elhelyezésével egy időben a liturgikus teret egy lépcsővel magasították.⁴²

Az épület 1912. évi restaurációja az épület falait alig érintette, csupán a templom belső vakolására, kifestésére korlátozódott. Ekkor vált bizonyossá, hogy maga a hajó terméskövekből álló török építmény vagy átalakítás, s hogy a szentély a diadalívvel, a sekrestye, fölötté az oratóriummal, a kápolnával, valamint a kórus, téglából készült 18. századi toldások. Ez alkalommal vezették be a villanyvilágítást, ugyanekkor szereztek be két új gyóntatószéket is. A könnyebb elhelyezés céljából az északi fal nyugati szakaszába egy fülkét mélyítettek, amellyel az itt volt török ablakokat elpusztították. Itt kapott helyet az egyik gyóntatószék, míg a másikat a déli fal kórus alatti szakaszánál állították fel. Mesterük **Hoffmann Károly** pécsi asztalosmester.⁴³

A hajó északi falán, a bal mellékoltár és a kápolna között függ az 1792-ben készült szószék. Mesterét nem ismerjük. Megközelítése eredetileg az alaprajzon látható módon, a falban képzett kis lépcsőház segítségével történt, amelyet az új sekrestye építésekor szüntettek meg. Jelenleg ez a sekrestye előteréből lehetséges. Kupolás hangvetőjén Szent Ágoston szobra áll. Kockafrízes körpárkánya alatti golyvázott peremgyűrűjén bojtok csüngenek. Mennyezetén a Szentlélek-galamb sugaras mezőben látható. Kijáratí ajtókeretét szegletes voluták, illetve copf füzérek díszítik, amelyek készítése idejéről tájékoztatnak. Kosarát kockafrízes párkány és négy pilaszter tagolja, amelyek előtt az evangélisták attributizált egészalakos aranyozott

---

⁴⁰ HP I. 108. p.

⁴¹ Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Budapest, 1959. I. 101. p., valamint Szőnyi Ottó: Pécs műemlékei = Magyar Művészet 1929. 8. 555. p.

⁴² HP II. 26. p.

⁴³ Szőnyi... i.m. 1912.

A szószék kosara

szobrai állnak. Közöttük egy-egy szárnyas puttófej tölti ki a teret. A gazdagon tagolt, díszes párkányzata alatt, lizénákkal szelvényezett félkupolás úgynevezett gondolója, leveles gránátalmában zárul.

Az első keresztelőkút 1791-ben, a plébánia szervezésének kezdetén, a szentélyben kapott helyet. 1860-ban a hajóban volt használatban. Vörösmárvány alsó része kehely alakú. A kútka vá pereme nyolcszögletű, a többi részét háromszögekre tagolt felületek határolják. Az ismét a szentélyben felállított jelenlegi példány réz felső részét a Historia Parochia szerint a központi Egyházművészeti Hivatal tervei szerint Oswald Ottó lakatosmester és villanyszerelő 630 pengőért készítette. Ennek ellentmondani látszanak a domborítással készült mű hangsúlyos copf füzérekkel, rozettákkal, pikkelyfrízzel és más klasszicizáló elemekkel díszített részletei, amelyek alapján készítési idejét nyugodtan helyezhetjük a 18. század nyolcvanas-kilencvenes éveinek fordulójára környékére. Véleményünk szerint Oswald mester a kútszekrénynek csak a kupoláját készítette a zeniten álló modern kereszttel, amely részlet a többi felülethez képest stílusidegen, valóban 20. századi alkotás.

A hajó padsorai a klasszicizmus stílusjegyeivel díszítettek. Pilaszter-szerű oldallapjuk egyenes záródású párkánya alatt palmettás-füzéres domborított faragás, majd nagy rozetta, lent konkáv ívű két füzérdísz következik. Az ülőlap határoló elemeként az oldalfelülethez íves lefutású szegélyben zarándokkagyló-faragás csatlakozik.

A templomban három síremlék található. Mindhárom a Ranits család elhunytjainak emlékét őrzi. Idősb (†1825) és ifjabb Ranits András (†1830) magyar nyelvű közös emlékköve, illetve id. Ranits Andrásné (†1805) német szöveggel vésett síremléke azonos formátumú vörösmárvány tábla. Oromzatán kereszt, amely egy volutás-íves lefutású párkánnyal tagolt. Alul a sarkokon két homorulattal, közben halálfej-faragással zárul.

A két emlékkő a kórus pilléreinek belső oldalain helyezkedik el. A harmadik a Ranits unokáé, Andrásé. A szokatlan formai kialakítása felkelti iránta az érdeklődést. Az északi hajófal kettős pilaszterébe sülyesztett klasszicizáló jellegű epítáfi-um feszülettel ékített, nyújtott piramis alakú felső elemből, mellette alul jobbról-balról egy-egy füstoszlopot kibocsátó urna által közrefogott szürkemárvány mezőből, továbbá egy trapéz formátumú hátlapon, a szöveget magába foglaló feketemárvány betétből áll. Az alsó rész szimmetrikusan elhelyezkedő, íves voluta-párkány, középen gránátalma záró elembe végződik. Ez utóbbinak szövege a korra jellemző stílusa, helyesírás–történeti és nyelvemléki értéke miatt is érdemes a közlésre:

Ranits volt vezetóm Andrást is az ősi sor adta
 Itt a remélt örömök vannak elásva velem
 Muzsák zsámoljítól ragadott, s sírba taszíta korán.
 Nyoltz nyarat éltem tsak máris megívni halállal
 kelle, de gyenge erőm engede s íme halok.
 Fáidalmat szerezék, hogy örömbe lehessek örökre,
 S bár végső Törsök, halva születve valék.
 Krisztus után ezer és nyoltz száz huszonegyet irának
 Nyilas harmadikán élni világban szünék.
 Itt merevedtt tetemim megoszlanak léha porokra,
 Illy bérrel fizeti csalfa világ fiait!
 Vándor, ezen nyugtom ne irigylyed, néked is eljön,
 Nyughatsz, míg bennünk trombita harsa riaszt.

A Ranits család tagjai is bizonyára a kriptában nyugodtak. A templomon belüli temetkezés korlátozásáról vagy tiltásáról ekkor még nem rendelkeztek. Az 1829. évi Visita szerint már 24 forint ellenében lehetséges a temetkezés, amely összeget a kriptá későbbi elfalazására kell fordítani. Az 1845. és az 1860. évi Visitákban rögzített megjegyzés: „mortui rarissime sepeliuntur”, a kriptá megszűntetését jelentheti, de az utolsó betemetés és a kriptá végleges bezárásának idejéről nem találtunk adatot.

Falfestések

A templom festéséről megjelent első adat 1797-ből származik: „Curavit Parochus Sanctuarium depingi”, de a festés díszítő vagy figurális jellegére utaló megjegyzés nem fordul elő. Minden valószínűség szerint nem képi, hanem egyszerű falfestésről lehetett szó. Az 1845. évi Visita sem falfestményekről beszél, amikor elmarasztaló kritikát fogalmaz meg ismeretlen festményekkel kapcsolat-

Szelle Stefán Henrik:
Szent Ágoston és Szent Mónika, 1936

Szelle Stefán Henrik:
Szent Ágoston gyermek-angyallal, 1936

ban.⁴⁴ A Pécsi Hírlap 1889. február 28-i közlése szerint **Graits Andre** festőművész díszítőfestéssel látta el a szentélyt. Az év második felében ismét hasonló jellegű festést végzett a templomban. 1891-ben ismét Graits kapott munkát, ezúttal már az egész hajóra kiterjedő falképekre szóló megrendelését teljesítette. A festés témájáról nem szólnak az adatok.⁴⁵

Bővebben tájékoztatnak a házi történet ama részletei, amelyek az 1912. évi festői munkákról számolnak be. Az újabb művész **Jámbor Lajos**, aki a főoltár fölél Urunk színeváltozása, a szentély északi és déli falán Szent Péter és Pál főapostolok, illetve a négy evangélista képeit jelenítette meg. A hajó északi falán a kórus melletti mezőben Szelle Stefán Henrik 1936-ban készült falképe ma is látható: Szent Mónika fiával, Ágostonnal szemléli az égen megjelent keresztet. Az északi kápolnától keletre a tenger partján járó Szent Ágoston a kagylóval vizet meregető gyermek-angyal társaságában látható, aki a Szentháromság titkainak megfejthetlenségére utal.⁴⁶

⁴⁴ HP I. 32. p. „In hac Ecclesia plures videntur imagines parietibus affixae, quae detritae et infectae aedificationi haud subserviunt.” Visitatio Canonica 1845. 3.§

⁴⁵ HP I. 103. p.

⁴⁶ Tárkányi Béla egyik költeménye a legendát idézi, miszerint a Szentháromság titkain töprengő szent püspöknek megjelenő angyal figyelmezteti, hogy előbb kimeri a tengert, mint ahogy ő a titkot megfejtené.

Az orgona feletti falmezőre zenélő angyalok körében az orgonán játszó Szent Cecília azóta eltüntetett jelenetét festette a mester. Graits Endre alkotásai megsemmisültek, szintúgy a Jámbor-féle jelképek és kisebb, inkább díszítő célzatú festései.⁴⁷

1941-ben újabb festői munkálatokra került sor. Ezúttal **Gebauer Ernő** festőművész és **Őry József** díszítőfestő dolgoztak a szentélyben. Magyarország Nagyszonya előtt hódoló magyar szentek, illetve a másik oldalon a magyarságot jelképező különböző néprétegek képviselőit jelenítette meg a művész. A freskó alatt, egymással szemben, Árpád-házi Szent Erzsébet, illetve Boldog Margit egészszalakos ábrázolásban egészítették ki az eszmei-tartalmi mondanivalót. Gebauer a teljesség kedvéért az oratóriumok fölött külön-külön, Szent István és Szent László királyok alakjai megfestésével tett eleget a megrendelő, Czernohorszky József plébános (1915–1945) kívánságának.⁴⁸ Ennyi festői program láttán azt lehetne hihetnők, hogy a templom falképei tekintetében ez a megelégedéssel nyugtázott végleges állapot. Magyar István, az új plébános azonban, a szentély festésére újabb megrendelést adott **Gádor Emil** festőművész-tanárnak, aki 1949-ben, az oratóriumok ívei fölé az Emmauszi vacsora, másrészt a Jézus Jákob kútjánál című jeleneteket festette. Ugyancsak az ő alkotásaként tartották számon a Jézus Szíve-kápolna déli falán a Hódolat A Szent Szív előtt témájú kompozícióját. A szentély muzeális tárlatnak is beillő műalkotásaiból napjainkra csak a meszelt falak maradtak. Sajnálatos veszteségként könyvelhető el, hogy nem maradtak fenn Graits, Gebauer, Őry, Gádor művei, a Jámbor-féle freskók is csak Stefán átfestett változatában maradtak az utókorra.⁴⁹

Táblaképek

Kétségtelen, hogy Pécs templomai között az egykori festmények száma tekintetében az Ágoston téri volt a leggazdagabb. A belső tér többszöri változtatása, berendezésének átrendezése következtében a zömmel 18. századi alkotásokat a templomon kívül helyezték el. A kutatás közeli feladata, hogy e lappangó vagy vizsgálható műveket felderítse, nyilvántartásba vegye.

Az 1880-as években az északi kápolna oldalfalain volt olajképek közül témáját csak az egyiknek ismerjük. Krisztus az Olajfák hegyén, és egy másik ismeretlen kompozíció Szőnyi szerint **Mücke József Ferenc**, Magyar István plébános szerint Graits jelzett alkotásai voltak. Mindkét képet Jámbor Lajos festőművész festette át 1912-ben.⁵⁰

---

⁴⁷ HP I. 60. p.

⁴⁸ HP. II. 76. p.

⁴⁹ A szentély gyakori átfestését, véleményünk szerint, bizonyára a vizesedés okozta károk tették szükségessé. A Tettye-patak medre a 19. században is a templom keleti fala és a két kis hídon megközelíthető rendház között haladt. 1944-ben, a két épület közötti területtől kissé északra, a várható légítámadások okozta tüzesetek oltására, akár a Kórház téren, légtároló víztároló medencét létesítettek, amely még az 1950-es évek elején is látható volt. Feltöltését a Tettye-patak látta el. A szivárgást nem ellenőrizték.

⁵⁰ Petrovich... i.m. 1952. 149. p., illetve Szőnyi... i.m. 1912.

A két mellékoltár festménye Tolentinói Szent Miklóst, illetve a déli oldalon Szent Anna alakját a kis Máriával ábrázolja. Szőnyi, forrás említése nélkül, az előbbi képet **Hatzinger Bálint** 1745-ből való alkotásának tulajdonítja. Amennyiben állítása megállja a helyét, akkor a hasonló alkotói eljárások és kivitel alapján, a Szent Anna-képet is Hatzingernek vagy köréhez tartozó mesternek tarthatjuk. A festmények keretei nem egyformák, tehát nem párdarabról van szó. E két képet a főoltár fölött függő Szent Ágoston-festménnyel együtt **Tarai Teri** festőművész restaurálta 1970-ben.⁵¹

Petrovich Ede 1952-ből való kézírata szerint a kórus déli pillérén Gádor Emil Szent Júdás Tádé ismeretlen eredetiről való, 1951-ben készült másolata volt látható.

A szentélyben, a keresztelőkút mellett volt a Havihegyi Mária-kegykép ismeretlen szerzőtől való másolata. Vele szemben, az egykori faldisztórium mögött szintén egy ismeretlen mester Csodálatos Mária-képe függött, amely alatt egy másik festmény rejtőzik.

A régi sekrestyében a nyugati fal közepén nagyobb méretű, Krisztust a kereszten ábrázoló, gondos kidolgozású festményt láthatunk napjainkban is. Ezt a képet Magyar plébános ezer forintért vásárolta a tabáni templomból 1951-ben.⁵² Ugyanitt, az ablak mellett volt a Szent Vincét megjelenítő festmény. A fal szentély felőli részén a Segítő Szűz témájú kép a Szent Bertalan kápolnából került ide 1949-ben. Az ablak és a keleti fal között a Kelemen Andor tulajdonában volt Havi Boldogasszony-képet, a keleti falon Lehner kanonok hagyatékából említett, **Charles Cottet** francia festő Jézust a keresztyúton ábrázoló festményét helyezték el.

Az újabb sekrestyében lévő kisebb méretűek közül Szent Bálint képét a Mindenszentek templomából, Graits alkotását, a Csincsák hagyatékából vásárolt bűnbánó Szent Pétert idéző alkotást, Szűz Mária a kis Jézussal, Bűnbánó Magdolna a kereszt alatt, a Szent Bertalan-kápolnából, végül Greksa Etelka hagyatékából való Szent Szűz koronázása kompozíciókat láttuk és jegyeztük fel 1975-ben.

Említésre méltó a sekrestye két, restaurálásra érdemes intarziás szekrényegysége, amelyek még az ágostonosok idejéből valók, s egy festmény, amely pécsi vonatkozással a renhez kötődik. A provinciális jellegű kép a felhőkön trónoló Szűz Máriát ábrázolja angyalok körében. Az egyik az α és Ω betűket, az ellenkező oldalon egy másik, az Ágoston-rendiek jelképét, az égő szívet tartja kezében. A képtér alsó részén két oldalról Szent Mónika, kezében egy szíjövvel, illetve Lisieuxi Szent Teréz térdel az „apró áldozatok” virágaival, közöttük az Ágoston téri templom ismerhető fel, háttérben a Havihegy emelkedik, ormán a kápolnával.⁵³

Nem hagyhatjuk említés nélkül Magyar István plébános úr hozzáértő gondoskodását és minden értéket képviselő alkotásra kiterjedő figyelmét, áldozatvállalását, amellyel a templom műértékeit a nehéz időkben is gyarapította. Azóta a festmények részben eltűntek, részben lappanganak, vagy máshol nyertek elhelyezést.⁵⁴

⁵¹ HP II. 13. p.

⁵² Néhai Magyar István plébános szíves közlése.

⁵³ Az augusztinusok harmadrendjének tagjai a szigorú önmegtadadás jeléül szíjövet viseltek, védőszentként Szent Mónikát tisztelték = Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I. Budapest, 1977. 356. p.

⁵⁴ A kutatás el nem halasztható feladata a Mindenszentek templomának egykori festményeivel együtt való felkutatása és leíró értékelése, dokumentálása.

Üvegablakok

A karzaton a templom névadóját, Szent Ágostont ábrázoló üvegablakot és a szentély két üvegablakát Mendöl Zsuzsanna Stefán Henrik–Johan Hugó munkájának véli, jóllehet erre nem talált konkrét adatot. Petrovich Ede idézett 1952-es kéziratában csak annyi olvasható, hogy 1936-ban Szelle Stefán Henrik kifestette a templomot. A szentély déli ablakában Szent István megkövezését ábrázoló, sötét-zöld-barna színvilágú kép a temetőkápolna kupola ablakaihoz áll közel. A donátort megörökítő szöveg mellett az 1935-ös évszám szerepel. A szentély déli ablakában a Szűzanya előtt térdeplő Szent Imrét ábrázoló üvegfestményt Mendöl nem is kvalitásai miatt, hanem a teljesség miatt említi dolgozatában.⁵⁵

Szobrok

E műfajban a templom korántsem volt oly gazdag, mint festményekben. A Pieta-oltár szobrai, vagyis a halott Krisztust ölében tartó Mária és az oltár két mellékalakja, Szent János, illetve Magdalai Mária az oltárépítménnyel együtt a székesegyház barokk berendezésének kiürítésakor, 1882-ben került az Ágoston téri templomba. 106 évvel korábban, a székesegyház kápolnájának leendő oltárával kapcsolatos tárgyalásokat Pethő József órkanonok vezette. Az oltárarchitektúra kifaragásával és összeállításával **Vogl Mihály** pécsi kőfaragómestert bízta meg.⁵⁶ 1788 őszen az oltár szobrai felől is intézkedtek. A budai műhelyében alkotó Franz Bauer szobrásztól kérték terveit és költségvetését, aki nyolc hónappal később munkája ellenértékének átvételét nyugtázta.⁵⁷ Bauer Pieta-oltárának előképét a bécsi kapucinus templom jobb oldali mellékoltárának szoborcsoportjában ismertük fel, amelyet korábban Peter Strudelnek tulajdonított a kutatás.⁵⁸ Ez a Pieta-jelenet (1713 k.), a súlypontok és főbb tengelyek, egyáltalán a szerkezet részleteinek megegyező funkcionalitásában a pécsihez rendkívül hasonló. A két szoborcsoport között mindössze a mozgás mértékében mutatkozik eltérés, ami a két alkotás elkészültének időkülönbségéből adódik.⁵⁹

Bauer mellékalakos Pieta-oltára, anatómiai részleteiben is kifogástalan. A Fájdalmas Anya alakjához Kazinczy Ferenc Dolci Madonnája című epigrammájának e sora illenék: „Melly báj, mely fenség, mely isteni bánat ez arczon.”⁶⁰

A halott Fiát ölében tartó Fájdalmas Anya szoborcsoport, nem csak a maga műfajában, az Ágoston téri templom kiemelkedő értékű műalkotása. Elemzéséből kitűnik, hogy a bizonyítottan Martin Fischertől való sumonyi Szent István-oltár alak-

⁵⁵ Mendöl Zsuzsanna: Épületekhez kapcsolódó díszítő üveg munkák Pécssett – A JPM Évkönyve 35. (1990), Pécs 1991. 227.p.

⁵⁶ Az 1788. június 2-án kötött szerződés szerint a kőanyagot, Pécsvárad, Bükkösd, Siklós, Mánfa és egy pécsi márványbánya állományából kívánják beszerezni. Pécsi Székesegyházi Levéltár fasc. 9. Nr. 8.

⁵⁷ PSzL fasc. 9. Nr. 5. Accort Franz Bauer academischer Bildhauer in Ofen és Mitterpacher kanonok között, 1788.

⁵⁸ Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. Wien–München, 1954. Thieme, U.–Becker, F.: Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. Leipzig, 1938. XXXII. 213–215. p.

⁵⁹ Boros László: A pécsi székesegyház a 18. században. Budapest, 1985. 56–57. p. Ingeborg Schemper professzorasszony szíves szóbeli közlése szerint Strudeltől újabban elvonatkoztatják a bécsi Piétát.

⁶⁰ Carlo Dolci 17. századi olasz festő Madonna-ábrázolásai után vált népszerűvé.

jaival egyetemben a magyarországi klasszicista szobrászat egyik figyelemre méltó 18. század végi előfutárának tekinthető.⁶¹

A bal mellékoltár közelében ugyancsak a hajó északi falához illeszkedik az a kevés felszíni anatómiai részletet mutató bronzkorpuszos feszület, amelyet Magyar apát-plébános idején helyeztek el a templomban. A kereszt tövében arányában kisebb méretű Mária-szobor áll. A kompozíció a 20. századvég művészi felfogásában készült. Megfogalmazása és kifejezőereje éles ellentétben áll Rétfalvi Sándor megrázó látványt nyújtó korpuszaival. Az ismeretlen mester a gravitáció törvényeinek, s a hagyományos ábrázolásmód mellőzésével, a halál másfajta kifejezésével, a megadás és ernyedtség állapotával kívánta bemutatni a Megváltó kálváriájának végső állapotát.

A Jézus Szíve-oltár szoboralakja a 20. század modern felfogásának patosz nélküli egyszerűségében, a realizmus klasszicizmusra emlékeztető nyugalmaiban fogant, carrarai fehér márványból készült alkotás. **Fálics Endre** szobrászművész készítette 1949-ben.

A Bauer-féle oltár diadalívein elhelyezett, a székesegyház barokk berendezéséből származó, de innen eltűnt két puttó sorsát nem ismerjük. A Szent Antal-szobor fából készült, míg a Lisieuxi kis Szent Teréz, a lourdesi Szűz és Szent József alakjai 20. századi gyári sorozatból való gipszöntvények.

A tabernákulum két oldalán egykor állott Szent János és Szűz Mária 18. századi szobrai faragványok voltak. Jelenlegi helyük ismeretlen.

Az orgona

A templomban a kezdetektől használtak orgonát. Az ágostonosok zenei életéről azonban semmit sem tudunk. A rend feloszlásakor készült leltárban is csak egy régi kis orgona szerepel.⁶²

Az 1810. évi Visita az orgonista alkalmazását említi, az orgonáról azonban nem közöl adatot. A székesegyház Pollack-féle átépítése előtt a dunaszekcsői templom számára adták át azt a kisebb orgonát, amelyet 1741-ben Mitterreiter, grázi orgonaépítő mester a székesegyház szentélye számára készített.⁶³

Jóval az Ágoston téri templom plébániai szerepének átvétele után, 1825-ben ezt a 6 regiszteres orgonát vásárolták meg a dunaszekcsői egyházközségtől. A két későbbi egyházlátogatási jegyzőkönyv egyaránt állítja, hogy 1889-ben ezt a korábbi 6 változatú hangszert **Angster József** és Fia műhelyében 12 változatúra építették át. 1948-ban 23 változatúra bővítették.⁶⁴

Az orgona mélyebb hangfekvésű ajaksípjai a kórus fa előépítményének két szélére osztva szabadon helyezkednek el. A mű kevert változatú sípjait két konzolon ülő, tükrözéssel osztott mellvéd, párkányzatos sípszekrényébe építették.

⁶¹ Boros László: A pécsi székesegyház barokk oltárai Sumonyban = Pécsi Szemle 1999. ősz 2–7. p.

⁶² Bárdos Kornél: Pécs zenéje a 18. században. Budapest, 1976. 81. p.

⁶³ PKL Fasc. 40. Nr. 105.

⁶⁴ Az orgona kétmanuális, 18 regiszteres alakítása, Op. 126/1889, II 18 jelöléssel, a pécsi Angster-orgonák jegyzékében szerepel. Angster József: Angster. A pécsi orgonagyár és a család története. Pécs, 1993. 181. p. Az államosítás előtti 23 változatúra átépítést Petrovich... i.m. 1952. 147. p. említi

Ennek középmezéjébe egy harsonát fújó angyal képe, Graits Endre festménye illeszkedik. Az orgonát Stach Mihály újította fel 1976-ban.⁶⁵

Harangok

Az ágostonrendiek 1780-ban, a rend felszámolásakor 3 harangot adtak át a városnak. 1789-ben, a plébánia megalakulásakor a hívek költségén a pálos rendháztól egy lélekharangot vásároltak. Korábban két harangja volt a templomnak, amelyek feltehetőleg meghibásodtak. Sorsukról hiányoznak az adatok.⁶⁶

Az 1810. évi Visita öt harangot említ.⁶⁷ Ugyanennyiről tudósít az 1829. évi látogatási jegyzőkönyv, azzal a különbséggel, hogy vagy csere, vagy átnevezés miatt a Szent József harang helyett egy újat, a Szent Ignácról nevezettet jelöli. 1901-ben egyik megrepedt harang helyett a Jézus Szíve harangot **Rupprecht Nándor** öntötte a város megrendelésére.⁶⁸

1916-ban hadi célokra két, **Weinbert Péter** műhelyéből való harangot szeltek le. Pótlásuk, és újabb két harang beszerzése **Rudle Ignác** pécsi műhelyéből 1929-ben történt.

A második világháború céljaira, az iparügyi miniszter rendelete alapján, **Slezák Rafael** pécsi harangöntő és emberei a Szent Ágoston és a Szent József harangokat a toronyban törték össze, majd elszállították.⁶⁹

A toronyból napjainkban három harang szól a környéken lakókhöz. A Szent Ignác (1828), a Szent István (1929) és a Szentlélek-harang (1929), amelyek a város többi harangjával együtt hozzátartoznak mindennapjainkhoz. Szelektől hullámzó szavuk bejárja a budai külváros utcáit, s a lakásokba beszűrődő hangjuk kötelességre szólít, az idő múlására figyelmeztetnek, vagy az elhunytak emlékét idézik.

Egykor a falakon kívül álló, de az egyre gyarapodó környék házaitól körülölelt Ágoston-rendi kolostor, rendház és templom a középkorban Pécs történelmének még külső szemlélője, majd a város sorsútjain a nehézségekben is részt vállaló vándora lett. Az Ágoston téri templom, a város iparának születési helyén, a maga egyszerűségében is, századok során felhalmozott értékeket hordoz, amelyek felfedezése nemcsak a kutatás, hanem az érdeklődők számára is örömet jelent. Az épületek közvetlen közelében, azok látványában még érezhető Szent Ágoston és követői lelkületének kisugárzása, amelyet a környék zajos közúti forgalma ellenére is átérez a tér idős fái alatt megpihenő, s a múlton tűnődő pécsi járókelő.

---

⁶⁵ HP II. 37. p.

⁶⁶ HP II. 32. p.

⁶⁷ 1. Szentlélek, 2. Szent József, 3. Szűz Mária, 4. Szent Kereszt, 5. Nep. Szent János.

⁶⁸ HP II. 161. p.

⁶⁹ Az elvitt Nepomuki Szent János harang szövege: „Gegossen von Petrus Weinbert in 5 Kirchen anno 1802 Johannes Fischer und Catharina Fischerin Gutthäter dieser Klogen” (Sic!). A Szent Flórián harang felirata: „Öntetett Weinbert Péternél Pécssett 1841.” Jézus Szíve, és Szent Flórián domborművű képe szerepelt rajta. HP II. 31. p.

NAGY IMRE

Brüsszeltől Boroszlóig PÉCSI FŐPAPOK MOHÁCS UTÁN OLÁH MIKLÓS ÉS DUDITH ANDRÁS (ÖTTORONY VII.)

„*Dum spiritus coelum petit, corpus solum*”

Nicolaus Olahus

„*Dudice Sbardellat grand honneur de l’Hongrie*”

Gérard Marie Imbert

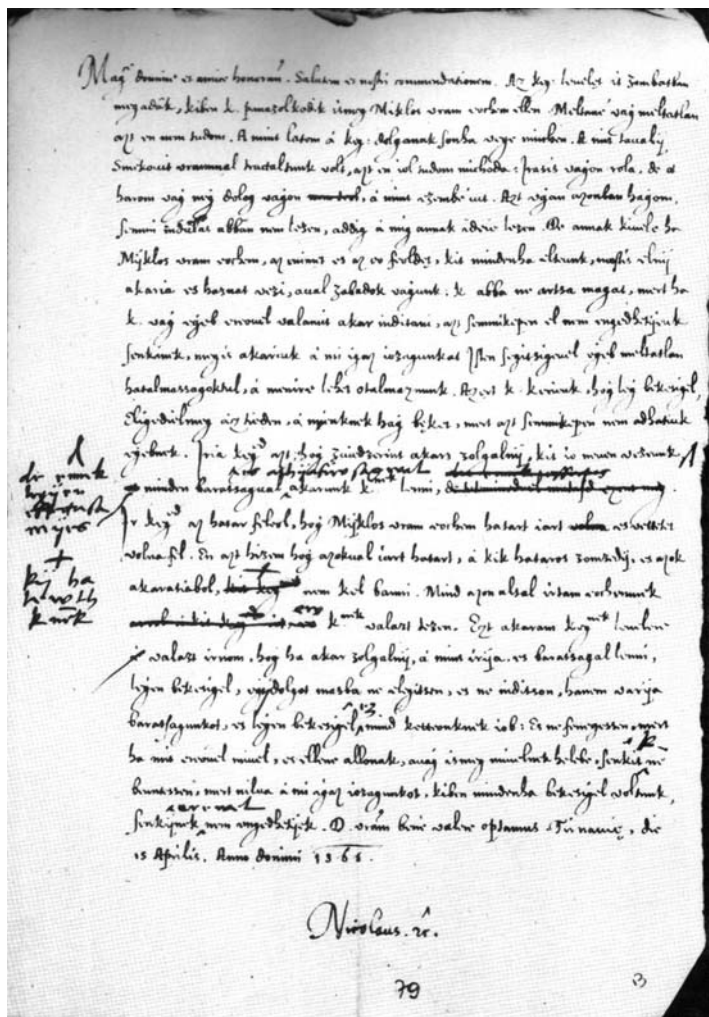
Egy nemzeti tragédia, mint Mohács, közvetve bár, de később is, amikor már átgyördült rajta az idő kereke, a túlélők, az utódok számára még sokáig jelenbeli eseménynek számít. Él hatásában, eleven az emlékekben. Szerémi György húsz évvel a végzetes csata után írta meg Verancsics Antal számára *Magyarország romlásáról* című emlékiratát. Hibás latinsággal, kétes hitelességgel. Mégis fontos mű, mert írásban rögzíti a korabeli szóbeszédet, pletykákat, különböző vélekedéseket. Nála indul meg a Mohács körüli legendaképződés, középpontjában szegény II. Lajos különös halálával. A hivatalos verzió mellett közöl egy levelet is, miszerint a királyt meggyilkolták Dunaszekcsőn. Egy „szemtanú” elmeséli, kik s miért tették ezt. A Jagellókról Szeréminek nincs jó véleménye, ez is közvélekedés lehetett akkor.¹ Valóban nem volt meg bennük Mátyás fantáziája, cselekvőkészsége, szervezni tudása és művészetpártoló áldozatvállalása.² És annak méltósága is hiányzott belőlük. Feljegyezték, hogy II. Lajos a külföldi hatalmak követeit Mátyás aranybrokátos, mennyezetes trónján ülve rongyos csizmában fogadta. Viszont, állítólag, sok ezer aranyat adott egy sólyomért. Még Mohács felé indulva sem mérte föl igazán a helyzet súlyosságát. Utolsó otthoni rendelkezése az volt, hogy vigyázzanak a kutyáira, ne mulasszák el hetente kétszer megfürösztetni őket. Útközben döbbsent rá, hogy valójában mi is történik. És akkor méltósággal vállalta sorsát.

De vajon hibáztathatók-e csupán a Jagellók és hivatalnokaik a történekeért? Kétségtelen, hogy a magyar diplomácia – mint Kosáry Domokos rámutatott – sajnos nem érzékelte a nemzetközi helyzet megváltozásának két döntő körülményét: a török hódító törekvések felerősödését (Kosáry elveti a „szulejmáni ajánlat” hipotézisét) és a nyugati segítség elapadását kelet felé. Az ország nemzetközi pozíciója meggyengült, s „elszigetelten várta a halálos döfést”. Ebben belpolitikai okok is szerepet játszottak. A megosztottság, a Habsburg orientációjú udvari párt és a szittyia emóciói által vezérelt, idegengyűlölő, köznemesi „nemzeti” párt viszálya azal járt, hogy a külpolitikát a belpolitikai érdekeknek rendelték alá, s ez megakadá-

---

¹ Szerémi György: *Magyarország romlásáról*. Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. S.a.r.: Székely György. Budapest, 1961.

² Kardos Tibor: *Ki volt Mátyás Király?* Budapest, 1983.

Oláh Miklós magyar nyelvű levélfogalmazványa Csomor Jánosnak, 1566. április 15.

lyozta a tisztánlátást. Valószínű azonban, hogy a katasztrófát több diplomáciai ügyességgel sem lehetett volna elkerülni.³

Az a két pécsi főpap, akiről most részletesebben szólunk (megemlítve mellettük a történetíró Verancsicsot is), Oláh Miklós és Dudith András, a romlás időszakában élt. Oláh nem sokkal múlt harmincéves, Dudith pedig még meg sem született a mohácsi vész idején. Mohács és az azt megelőzően létező Magyarország mégis viszonyítási pont volt számukra. Arra a kérdésre keresték a választ, miként

³ Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Budapest, 1978. Lásd még: Fraknói Vilmos: II. Lajos és udvara. Történeti rajz. Budapest, 1878.

lehetne újjáteremteni a romokban heverő országot. Mit kell tennie ennek érdekében az Egyháznak? Szellemi értelemben a régi világ emberei, ám annak értékeit hitük szerint a jelen s a jövő számára őrzik. Humanizmusuk, művelt latinságuk a reneszánsz ízléshez köti őket. Oláh Szatmári „köpönyegéből” bújt elő, Dudith Oláhéból. (Bár joggal „pécsi főpap”-nak nevezzük mindkettőt, mind a jelző, mind a jelzett szó jelentését korlátoznunk kell. Életüknek csak egy – ám igen fontos – szakaszában kötődtek a városhoz, az egyházmegyéhez, és Dudith nemcsak a várostól, de saját egyházától is elszakadt később.)

Oláh Miklós 1493-ban született Nagyszébenben, szász környezetben, egy Erdélybe menekült, havasalföldi román fejedelmi családban. A család rokoni kapcsolatokat ápolt a Hunyadiakkal. Oláh Miklós nagyanyja Hunyadi János nővére volt.⁴ Oláh latinul írt, nevét Nicolaus Olahus formában vetette papírra, anyanyelve magyar. Erről két magyar nyelvű levélfogalmazványa is tanúskodik. Ha latin szövegébe magyar szót illeszt, hozzáteszi: „a mi nyelvünkön, ahogy mi mondjuk”. Ifjan egy soknemzeti-ségű ország polgára volt, büszke „hungarus”.⁵ Humanista légkörben eszmélkedett Váradon, Budán és Pécsen. 1510-ben került a királyi udvarba, Szatmári György titkára lett. 1516-ban szentelték pappá, két év múlva már pécsi kanonok. Írásai arról tanúskodnak, hogy megismerkedett a püspökség viszonyaival, valamint a város, a környék nevezetességeivel, sajátos hangulatával.⁶ Tőle tudjuk például, milyen volt a 16. század elején a mecseki szőlőhegyen a szüret. Így számol be erről később a *Hungariá*-ban: „Megesik többször, hogy a kedvező időjárás és a jó évszak akkora mennyiségű bort ad, hogy alig lehet a bor tárolásához szükséges hordókat találni, hanem a más házi használatra készült edényeket kell a bor felfogására felhasználni, és üres edényért más, borral teli edénnyel kell fizetni. Ezt én Baronya megyében, mikor Pécsen voltam, saját szememmel láttam.”⁷ Pályája szépen ível felfelé. Előbb esztergomi kanonok lesz, majd 1524-től a király titkára. Erre a feladatra széles körű nyelvtudása kiválóan alkalmassá tette. Mint tudjuk, ő is ott volt a Mohács felé induló seregben. A király azonban fontos üzenettel visszaküldte Budára a királynéhoz, s ezzel alkalmasint a biztos halálból mentette meg.

Élete ettől kezdve másfél évtizeden át elválaszthatatlan Habsburg Mária sorsától, akinek titkára, kincstárnoka, tanácsadója, legfőbb bizalmasa lett. 1527-től külföldön él, 1531-től, mikor Mária Németalföld kormányzója lett, többnyire Brüsszelben. Itt most egy pillantást kell vetnünk arra a nőre, aki igen nagy hatással volt Oláh Miklósról, leveleiben is gyakran beszél róla.

Miksa császár unokájáról, Szép Fülöp és Örült Johanna lányáról, V. Károly és I. Ferdinánd nővéréről igen ellentmondásos kép maradt ránk. 1521-ben, tizenhat évesen került Magyarországra, s lett az utolsó Jagelló-király, II. Lajos felesége. A velencei követségi titkár azt írta róla, hogy „fényűző, kicsiny, rút, gögös, szívtelen

⁴ Sörös Pongrác: Ötven év Oláh Miklós életéből = *Katolikus Szemle* 1903. 326–343., 416–432. p.; Balogh Margit: Oláh Miklós Hungariája mint művelődéstörténeti kútfő. Budapest, 1903. 4–18. p.

⁵ Fodor István: Oláh Miklós Hungariája. Egy eddig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvű adatok tanulmányai. Budapest, 1990. 7–11., 29–31. p.

⁶ Schleicher Pál: Oláh Miklós és Erasmus. Budapest, 1941. 9. p.

⁷ Oláh Miklós: *Hungária – Athila*. Fordította Németh Béla és Kulcsár Péter. Budapest, 2000. 46–47. p.

Mária királyné, metszet. Az eredeti olajfestmény a Slessheimi Képtárban.

és bosszúálló”. Mások szerint falánk, izgága és kacér. Ha portréit nézzük, egy sötétszőke hajú, ívelt szemöldökű, hosszúkás arcú nőt látunk keskeny, finom orral, aki kerek, barna szemekkel néz ránk. És jól látható Miksa unokáinak fiziognómiai jegye, a duzzadt, kissé lecsüngő (az érzéki férfit pillantások szerint: csókra álló) alsó ajak. Kortársait meglepte férfias természetével. Szenvedélyes vadász, képes volt órákon át nyeregben ülni, sólymát vagy dárdáját kezében tartva. Mindenki saját rokon- vagy ellenszenvének szemüvegén keresztül látta.⁸ Számunkra Oláh Miklós töretlen hűsége az irányadó. Az ő közvetítésével tetterős, vonzó, eszes asszonynak látjuk, aki könnyelműsége hajló férje gyengéit igyekezett pótolni. Annak halála után mindvégig özvegyi ruhát viselt, és soha nem tette le nyakából azt az aranyszívet, amelyet halott férje testéről vettek le tetemének megtalálásakor. Erről külön végrendelkezett: „Parancsolom, hogy a szív a láncocskával együtt, melyen függ, beolvasztassék a szegények közt szétosztassék. Két ember társa volt azok haláláig, kik az életben, szeretetben és hajlamban soha elválasztva nem voltak, azért

⁸ Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje. Budapest, 1914. 1505–1558. p.

Oláh Miklós – Rugendas metszete alapján

semmissüljön az meg és változtassa meg alakját épp úgy, amint az egymást szeretők teste.”⁹ Mohács után a férjéhez hasonlóan puha, határozatlan jellemű fivére, Ferdinánd mellett töltötte be az erős nő szerepét. Azért harcolt, hogy a korona a Habsburg család birtokába kerüljön, mert hite szerint ez volt az ország megmentésének záloga. Kár, hogy ő maga nem férfinak született. „Ritka jelenség az asszonyi nem közt” – írta róla Oláh. Miután Ferdinándot királlyá választották, s helyzete valamelyest megerősödött, V. Károly, aki különösen becsülte nővérét, birodalmának egyik kritikus helyére küldte rendet csinálni. Németalföld kormányzójaként Mária jó szervezőnek bizonyult, aki határozottan tárgyalt és szívósan adminisztrált. Keményen megvédte az ország függetlenségét a francia hódító törekvésekkel szemben. Ezért a korabeli francia pamfletekben farkason lovagló boszorkányként ábrázolták. Kígyót-békát kiabáltak rá. Higgyünk azonban inkább Erasmusnak, aki „a fennkölt nők legjobbikának” nevezte. Igaz, ő viszont szerette volna biztosítani a maga számára a Habsburgok rokonszenvét. Tudta, hogy Mária művelt asszony, aki már Budán az ottani humanista kör egyik támogatója s az erasmista eszmék híve volt.

⁹ Ortvy... i.m. 1914. 430. p.

Németalföldön bontakozott ki Oláh Miklós levelezése. Levélgyűjteménye, a „Codex Epistolaris” mintegy hatszáz episztolát tartalmaz. E szövegthalmaz legértékesebb, a nemzetközi kutatás számára is becses rétegét az Erasmusszal folytatott levelezése alkotja.¹⁰ A királyné nevében ő köszönte meg Erasmusnak a Mária számára írt vigasztaló könyvecskét a keresztény özvegyről, a *Vidua Christianá*-t. E levélben írja: „Bár még sosem láttuk egymást, te mégis oly kedves és ismerős vagy nekem könyveidből, melyeket gyakorta előveszek, s órákon át le nem teszek kezemből, hogy ebben az egy tekintetben még azoknál sem kell semmivel sem hátrábbvalónak lennem, akik nap mint nap élvezhetik társaságod varázsát.”¹¹ Kapcsolatuk egyre bensőségebb lesz: „Egyem a lelked, te legkedvesebb Miklós! Nevedet legfőbb barátaim névsorába írom bel!” – írja a humanista írófejedelem, aki nemegyszer egészen bizalmas információkat közöl barátjával, hozzátéve: „lege solus”, csak magad olvasd, mások ne lássák.¹² Oláh szerette volna, ha a Mester élete alkonyán Németalföldre, szülőföldjére költözik, ezt azonban Erasmus rosszabbodó egészségi állapota nem tette lehetővé. A nagy humanista szellemi világa életre szóló hatást gyakorolt Oláh Miklósról. „Az antikvitás világa volt ez, amelyet azonban bensőséges fényvel ragyogott be a keresztény hit” – írta Huizinga.¹³ A klasszikus irodalmi műveltség, a „bonae litterae”, a „studia humaniora” értéke társul nála a kölcsönös jóakarattal morális igényével és a keresztény hit forrását jelentő Szentírás szellemi, lelki értékeivel. A szabadság és a benső béke, a „libertas” és a „tranquillitas” lelki előkelősége Erasmust elválasztotta a reformációtól, bár kritikai szellemével és toleranciájával, sokak szerint, Luther malmára hajtotta a vizet. Oláh Erasmustól tanulta meg, hogy nem erőszakkal kell hitünkért harcolni. Szívósabban kell dolgozni, keményebben kell tanulni, többet kell tudni, mint ellenfeleink, vetélytársaink. Ez életre szóló lecke volt számára. „Barátságod olyan nagy gyönyörűségemre szolgál, hogy nincs az a kincs, amiért odaadnám” – írta Erasmusnak.¹⁴

Oláh Miklós névalírása

1536, Erasmus halála után (akit szép elégiában siratott el) egyre kevésbé látta értelmét németalföldi tartózkodásának. A hazatérés szándékáról soha nem mondott le. „Jobban melegít a hazai füst az idegen tűznél” – írta. A nagy magyar külföldjárókhöz, emigránsokhoz hasonlóan neki is mindig hazája sorsa jár a fejében. Kérve kéri a pápát: „könyörülj meg a belső ellentététől oly régóta szétszakí-

¹⁰ Schleicher... i.m. 1941. 35–45. p.

¹¹ Magyar humanisták levelei XV–XVI. század. S.a.r.: V. Kovács Sándor. Budapest, 1971. 620. p.

¹² Magyar humanisták... i.m. 1971. 621., 655., 660. p.

¹³ Johan Huizinga: Erasmus. Fordította Gera Judit. Budapest, 1995. 214. p.

¹⁴ Magyar humanisták... i.m. 1971. 629. p.

tott keresztény államon, indítson meg Isten népének ily kegyetlen s siralmas szolgaságba hajtása, rázzon fel az özvegyasszonyok, hajadonok, tisztos családanyák könnye, akikkel a török büntetlenül visszaél.”¹⁵ Meglepő nyíltsággal korholja a halogató politikát folytató Ferdinándot: „Hol Csehországban vagy, hol Morvaországban, hol Sziléziában, itt is, ott is összegyűlnek a tartomány előkelői s első emberei, de olyan tanácskozásról mégsem hallunk soha, melybe felszabadulásunk s megvédelmezésünk reménye gyökeret verhetne.”¹⁶

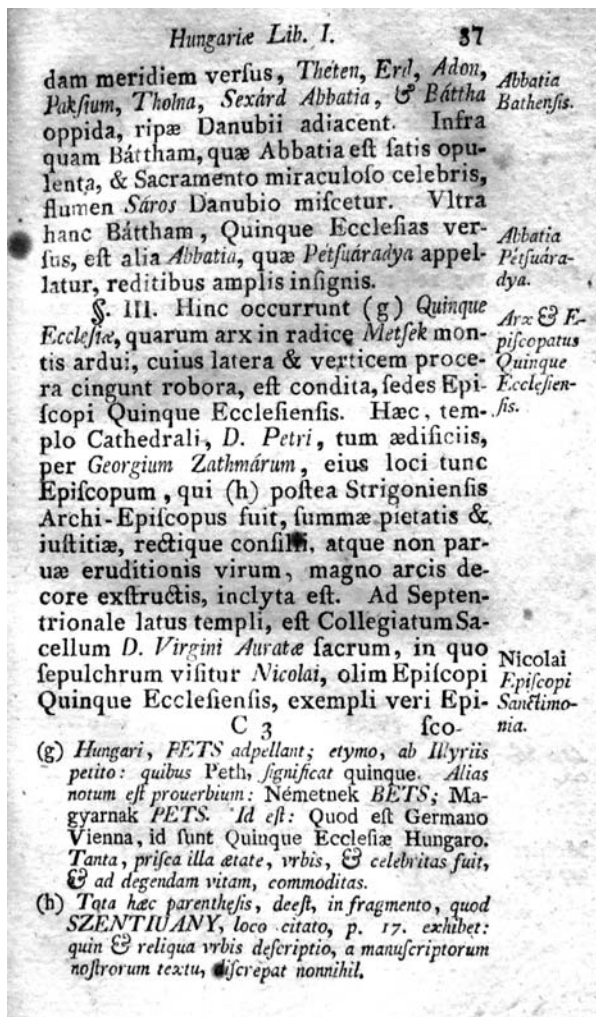
Két főművét is az ország újjáteremtésének óhaja vezérli. A *Hungaria* az emlékéllítés, az *Athila* a példamutatás könyve. Már Hunfalvy Pál megállapította, hogy a két mű összetartozik, valójában egy nagyobb opus két részét alkotják. A *Hungaria* Magyarország első földrajzi leírása. Arról is nevezetes, hogy latin szövege 569 magyar szóadatot tartalmaz. Bonfini művét is felhasználva bemutatja, milyen volt az eszményi Magyarország dúsan termő földjeivel, halakban gazdag folyóival és tavaival, sokféle nyelvet beszélő, de békességben élő, barátságos lakóival. Mátyás öröksége ez, s felidézése egyben célképzet is: ennek újjáteremtésre ösztönöz. Tájegységenként mutatja be az országot, nem feledkezvén meg saját birtokai megemlékezéséről sem (a dél-dunántúli Dobsza község is ezek sorába számított száz jobbágyával), amelyeket főpapként birtokolt.¹⁷ Pécsről ezt a leírást adja: „Ezután Pécs tűnik szemünkbe, várát a magas Mecsek hegy lábánál építették, annak lejtőit és csúcsát hatalmas tölgyek övezik, a pécsi püspök székhelye. Híres a Szent Péter székesegyházáról, valamint azokról az épületekről, amelyeket Szatmári György, egykor itteni püspök, aki aztán esztergomi érsek lett, ez az igen kegyes és igazságos és helyes gondolkodású s hozzá még nem kis műveltséggel rendelkező férfiú emeltetett, a vár nagy díszére. A templom északi oldalán van egy tágas kápolna, az aranyos Szent Szűznek szentelve, ebben látható Miklós, hajdani pécsi püspök sírja, aki az igazi püspök mintája volt. Oda van akasztva vezeklőöve és szőrscuhája, melyet életében hordott. Róla azt mondják, hogy míg napközben népét Isten ígéjével táplálta, éjszaka a szomszédos erdős hegyre kijárva vállán fát hordott le, és a szegényeknek segített, szolgált nekik, hogy még két keze munkájával is támasza legyen a szegényeknek, ne csak a püspökség jövedelmeivel. A vár alatt az említett hegy lábától dél felé a síkságra lenyúló város sem természetes, sem mesterséges védelemmel nem rendelkezik eléggé, ám lakosságának nyájas udvariassága szempontjából sok mást maga mögött hagy, telve van kanonokságokkal és presbiteriumokkal, folyója és vize szűkösen van. Van egy püspöki kert a mondott hegy északi oldalán, ahol forrás buzog, melynek folyása a város felé haladtában mintegy negyven malmot forgat sorjában. A hegyoldalban más források is törnek fel, ezeket csatornákon bevezetve üdül fel ez a termékeny földű és jó borban igen bővelkedő város, hal szűkösen van azokon kívül, melyeket rögtön a fogás után élettelenül szállítanak ide máshonnan.”¹⁸ (Az említett püspök Neszmélyi vagy Poroszlói Miklós.)

¹⁵ Magyar humanisták... i.m. 1971. 615. p.

¹⁶ Magyar humanisták... i.m. 1971. 609. p.

¹⁷ Kézirata Bécsben található, másolata a kölni dómkönyvtárban. A műről, a kéziratok viszonyáról: Fodor... i.m. 1990. 12–51. p.; lásd még: Balogh... i.m. 1903. 25–131. p. A mű magyar vonatkozásairól: Fodor... i.m. 1990. 52–96. p.

¹⁸ Oláh: Hungária... i.m. 2000. 27–28. p.

A „Hungária 1763-as bécsi kiadásának, Pécs leírását tartalmazó lapja. Klíno Könyvtár.

A *Hungariá*-t majd Bél Mátyás fogja kiadni 1735-ben Pozsonyban. Az *Athila* viszont már a 16. században megjelent: 1568-ban publikálta Bázelen Zsámboky János, Oláh egyik pártfogoltja, akinek feltehetően a szerző személyesen adta át munkája kéziratát Bécsben. Ebben a műben az ország újjáteremtésének eszközeiről, feltételeiről beszél Oláh. Athilát (nem tagadva az általa okozott pusztításokat) koncepciózus fejedelemnek ábrázolja – kicsit hasonlít Mátyásra és Livius Hannibáljára –, aki egy fegyelmezett, önfeláldozásra képes, egységes nemzetet irányított. Íme a recept: hivatott vezető és összetartó nemzet! Mivel a szerző a hunokat és a magyarokat egy és ugyanazon népnek tekinti, ebből az azonosságból is biza-

A Hungaria és az Athila bécsi kiadásának címlapja. Klimó Könyvtár.

lom és remény fakad. Athila (Oláh így írja a hun fejedelem nevét) országa is romba dőlt, ám méltó örökösei, a honfoglaló magyarok képesek voltak újjáteremteni azt. Ami egyszer sikerült, másodsorra is lehetséges! Ugyanakkor az Athila által legyőzött keresztények hibái, megosztottságuk és önzésük is intő példaként szolgál: ezektől a vétkektől meg kell tisztulnia a nemzetnek.¹⁹

Oláh 1542-ben tér haza. Ferdinánd híveként bekapcsolódik a megcsönkült ország életébe. Kancellár lesz, zágrábi (1543) majd egri püspök (1548), de ezekben az egyházmegyékbe helyetteseket állít, lefoglalják az országos ügyek. 1553-ban Pozsonyban mutatja be rangos jelenlévők előtt első miséjét. Ugyanezen évben betelje-

¹⁹ Az Athila kézirata elveszett. A műről: Kulcsár Péter: Utószó. = Oláh: Hungaria... i.m. 2000. 131–143. p.

sül élete nagy álma: esztergomi érsek lesz, a magyar katolikus egyház feje. Ám a helyzet kritikus volt: a kolostorok elnéptelenedtek, a püspökségek világi kézbe kerültek, a papi életforma fellazult, a lelkeség válságosra fordult. A reformáció győzelmesen tört előre. Ezt kapta Oláh. És most őrá, a szabadgondolkodó Erasmus barátjára várt a feladat, hogy az ellenreformációnak is nevezett katolikus megújulás elindítója, megszervezője legyen.²⁰ A tridenti zsinat szellemét képviselve regenerálja egyházát. Szigorú és következetes főpap, de nem felejt el Erasmus leckéjét: az erőszakos térítésnek nem híve. Szellemi eszközökkel harcol. Breviáriumot szerkeszt, papi gyűléseket hív össze, iskolákat alapít. Behívja a jezsuitákat, és rájuk bízva az akadémiai rangra emelt nagyszombati iskolát. Igaz, szívésen munkálkodott személyes karrierjén is, ám saját sikereit eszköznek tekintette az ország ügyében.²¹ A földön élt, de az ég felé tekintett. Erre a kettősségre is gondolhatott, mikor egyik versében így írt: „Dum spiritus coelum petit, corpus solum.” Utolsó éveit Bécsben töltötte rokon környezetben. Két könyvtára is volt, egyik bécsi, másik nagyszombati házában.²² Könyvei között épp úgy megtalálhatók a görög klasszikusok (az *Iliász* példányán Oláh Miklós saját kezű jegyzeteivel), mint későbbi szerzők munkái, és természetesen Erasmus művei, ez utóbbiakból összesen tizenkettő. 1568-ban halt meg Pozsonyban. Végakarataként megfelelően Nagyszombatban temették el.

Oláh Miklós halála után Verancsics Antal (1504–1573) került az érseki székbe, aki korábban, 1553-tól pécsi püspök volt, tehát szintén Pécshez kötődik. Bosnyák eredetű családból származott. Padovában tanult, ott ébredt fel érdeklődése a história iránt. Bonfini művét kívánta folytatni, ennek érdekében külföldi tanulmányutakat is tett, hatalmas anyagot gyűjtött össze, ám csak részleteket írt meg. Verseiben korholja honfitársait: „Veszve Zimony, törököt szolgál ma Szlavónia földje, / és oda már Budavár, Istere is nyög igát: / szándéktok százféle, erőtök százféle mégis, / mintha mi sem történt volna Budán s a Dunán” – írja *A magyarokhoz* című versében.²³ *Önmagához* írt epigrammája egy vívódó, magát hontalannak érző lélekről ad hírt: „Itt s mégsem vagyok itt; aki mondom sem vagyok itten, / és ahová vágyom, lenni tilos nekem ott.”²⁴ Kötelességtudata, papi hivatása azonban erősebbnek bizonyult álmainál. Ifjan a humanista udvari ember világias életformája jellemezte, kezdetben rokonszenvezett a protestantizmussal, ám püspök majd érsek korában egyháza megújításáért dolgozott, keményen védelmezve a katolikus pozíciókat.²⁵

²⁰ A fogalomhasználatról újabbban: Tusor Péter: Felekezetszerveződés a kora újkorban = Vigilia, 2008. 1. 12–18. p. A szerző a „kora újkori katolicizmus” értéksemleges elnevezést javasolja.

²¹ Ritoókné Szalay Ágnes: Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség. = Ritoókné: „Nympha super ripam Danubii.” Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Budapest, 2002. 161–174. p. A szerző többek között ezt írja Oláhról: „Ő azután fáradhatatlan volt az aula ranglépcsőjén való törtetésben, másokat viszont éppen Erasmus szellemében igyekezett onnan távol tartani. Ritoókné... i.m. 2002. 171. p.

²² Balogh... i.m. 1903. 22–24. p.; Boda Miklós: A Trident-előtti egyházvédő irodalom jelentős képviselőjének műve Oláh Miklós könyvtárában = Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok. Pécs, 2002. 143–146. p.

²³ Janus Pannonius – Magyarországi humanisták. S.a.r.: Klaniczay Tibor. Budapest, 1982. 341. p. Hegyi György fordítása.

²⁴ Janus... i.m. 1982. 339. p. Hegyi György fordítása.

²⁵ Sörös Pongrác: Verancsics Antal élete. Esztergom, 1898.

A Dudith András tridenti beszédeit tartalmazó kötet címlapja. Brescia, 1562. Klimó Könyvtár.

Dudith (ejtsd: Dudics) András, akit hívei „a magyar Erasmus”-nak neveztek, a késő humanizmus Európa-szerte jól ismert alakja.²⁶ Oláh Miklós szellemi holdudvarához tartozott. Művelt latinsága, görögkultusza egy előkelő lélek választékos stílusával társult. Élete olyan, mint egy hosszú vándorút. 1533-ban született Budán horvát apa és olasz anya gyermekeként. Anyai nagybátyja, Sbardellati Ágoston váci püspök (aki Szondi oldalán halt hősi halált Drégely ostromakor) támogatásával folytatta tanulmányait előbb a padovai, majd a párizsi egyetemen. Itt megismerkedett a

²⁶ Ötszáz oldalas francia monográfia készült róla: Pierre Costil: André Dudith humaniste hongrois. 1533–1589. Sa vie, son oeuvre et ses manuscrits grecs. Paris, 1935. A könyvről: Sipos Lajos: Pierre Costil: André Dudith... = Egyetemes Philológiai Közlöny 1937. 282–283. p.

francia humanistákkal, lehet, hogy a Pléiade körrel is kapcsolatba került. Gérard Marie Imber egyik versében Magyarország büszkeségének nevezte Dudithot („Dudice Sbardellat grand honneur de l’Hongrie”). Reginalde Pole angol kardinális titkáráként Londonba utazott.²⁷ Egyházi pályára lépett, és különböző tisztségeket töltött be. 1563-ban pécsi püspök lett. 1562–1563-ban a magyar püspöki kar delegátusa a tridentini zsinaton, ahol őt nevezetes beszéddel hívta fel magára a figyelmet. Ezek nyomtatásban is megjelentek. Dudith tridentini tevékenységének ezen dokumentumait három kötetben őrzi a Klimó-könyvtár. Reformlépéseket sürgetett: többek között a két szín alatti áldozás mellett foglalt állást. 1565-től fontos diplomáciai feladatokat oldott meg Lengyelországban.²⁸ Itt került sor arra a regénybe illő jelenetre, amelyet tudomásunk szerint először Bod Péter örökített meg a *Magyar Athenas*-ban. Mikor Dudith egy udvari fogadáson megjelent, egy ifjú hölgy feltűnően zavarba jött, Bod Péter szerint „eltüzesedett”, majd felkiáltott, mondván, hogy álmában ezt a férfit látta, mint vőlegényét. Barátnői figyelmeztették, hogy az álom ezúttal tévedett, hiszen ez a férfi püspök, nem nőszülhet meg. De az álom mégsem hazudott: Dudith kilépett az egyházból, megnősült, és éppen ezt a nőt vette feleségül.²⁹ Az anekdota Szerb Antal irodalomtörténetébe is bekerült, ő jól ismerte és nagyra becsülte Dudith munkásságát, aki szinte családtagnak számított náluk, ugyanis Szerb unokaöccse, Faludi János a Dudith életmű kutatója volt, ebből doktorált.³⁰

A regényes fordulat után Dudith lassan kilép látókörünkől. Báthori István lengyel királlyá választása az ő számára kedvezőtlen fordulatot jelentett. Egykor Padovában együtt tanultak, és vetélytársak lettek, viszonyuk ellenségessé mérgesedett. Dudith visszavonult lengyelországi birtokára. Verancsics Antal egyik levelében arról ad hírt, hogy készült az egyházba való visszatérésre. Az bizonyos, hogy nem csatlakozott a reformáció egyik irányzatához sem. Disztingvált kedélye viszolygott a protestantizmus indulataitól, zord büntudatától. Ő máshol kereste a „nova lux”-ot, az új világosságot.³¹ 1589-ben halt meg Boroszlóban.

Levelleinek kritikai kiadása napjainkban folyik egy nemzetközi kutatócsoport munkájának eredményeként. E szövegei közül azt a levelet emeljük ki, amelyet 1571-ben írt Franciscus Stancarónak, a héber nyelv, a „lingua sancta hebraica” propagátorának. Dudith vitatja Stancaro álláspontját, szerinte a Szentírás hiteles megismerése Krisztus és az Evangélium által, valamint a görög nyelv tanulmányozása útján lehetséges.³² Dudith ekkor már nem volt pap, elméleti teológusként érvelt. Híres traktátusa – *Rövid kommentár az üstökösök jelentőségéről* – 1578-ban

²⁷ Juhász Kálmán: Dudith András tanulói = Történelmi Szemle, Budapest, 1926. 103–119. p.; Faludi János: Dudith András és a francia humanisták. Minerva, 1928. 54–82. p.

²⁸ Zipsér Sándor: Dudith András a tridentini zsinaton. Budapest, 1938.; Hegedűs András: Dudith András életéhez = Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. 474–480. p.

²⁹ Bod Péter: Magyar Athenas. S. a. r.: Torda István. Budapest, 1982. 305–306. p. Az anekdotáról lásd még: Kovács Sándor Iván: Bod Péter esszéi és Szerb Antal irodalomtörténete = Bod Péter, a historia litteraria művelője. Tanulmányok. S. a. r.: Tüskés Gábor. Budapest, 2004. 25–32. p.

³⁰ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Budapest, 1946. 97–98. p.; Jean Faludi: André Dudith et les humanistes français. Szeged, 1927.

³¹ Kerecsényi Dezső: Dudith András. Irodalomtörténet, 1935. 189–204. p.

³² Dán Róbert: Dudith András és a „lingua primigenia” kritikája. MTA II. Osztályának Közleményei, 1971. 103–120. p.

8

ANDREAE DVDITHII
 ORATIO PRIOR (*)
 AD AMPLISSIMOS SEDIS APOSTOLICAE LEGATOS
 CETEROSQVE EIVSDEM CONCILII PATRES
 HABITA VIII. ID. APRILIS.

TRia fuerunt tempora, & ea quidem non ita multis mensibus interjectis, quibus temporibus hi, quos in literis, quæ modo recitatae sunt, nominari audivistis, Reverendissimus & Illustriss. D. NICOLAUS OLAHVS, Archiepiscopus Strigoniensis, DD. Episcopi, cunctus denique Hungariæ clerus, lætitia sane tanta adfecti sunt, quanta vix ulla oratione explicari posse videatur. Primum quidem tempus fuit, cum, religionis christianæ rebus in maximum periculum & extremum pæne discrimen adductis, auditum est, eum nobis, dei misericordia ac bonitate, veluti e caelo demissum esse gubernatorem, qui, tot tantisque procellis & tempestatibus agitatam ac prope in scopulos illisam, Christi navem, Christo ipso, qui horribiles fluctus compeceret, e somnis excitato, tranquillum aliquando in portum perduceret. In quo certe ita nobis a divina bonitate consultum esse confidimus, nihil ut jam ad felicem hujus tam salutaris, tam bonis omnibus optatæ tamque speratæ, rei eventum magnopere desiderandum amplius esse videatur. Eum enim nobis dei clementia Pontificem dedit, qui religionis studio, in Christi plebem charitate ac sapientia, longe excellit. Quæ quidem virtutes in eo haud obscure jam tum elucebant, cum in Hungariæ regnum, satis quidem incolume illo tempore, nunc vero malis omnibus oppressum ac pæne eversum, una cum clarissimo viro, fratre suo, missus, omnium in se nostrorum hominum ora sermonesque convertit. Neque enim tum nostra gens alium eum futurum speravit, quam qualem ipse postea, præclarissimis & omni commendatione dignissimis actionibus, se præstitit. Etenim, ut alia quam plurima transeamus, in quibus singularis ejus sapientia ac summa quædam pietas enitet, quantum illud est, quod, post adeptam hanc dignitatem, qua ne fingi quidem excelsior ulla potest, non propterea ad eum se dignitatis gradum sublatum esse existimavit, ut suis commodis, sed ut reipublicæ Christianæ incolumitati atque utilitatibus, inserviret: & quidem, ut omnes homines intelligerent, eum hac una in re omnes cogitationes defixisse, cum primum Pontifex Maximus, divino adflante spiritu, renunciatus est, nihil potius habuit, quam ut pravis opinionibus imbutas hominum mentes purgaret, easque a simulata religione ad verum dei cul-

(*) Vid. De vita & scriptis auctoris dissertatio, §. XV.

Egy lap Dudith könyvéből

keletkezett. Ebben, már-már korát megelőző módon, felvilágosult racionalizmussal bírálja az égi jelenségek babonás magyarázatát. Szerinte az üstökösök nem jelei, még kevésbé okozói, előidézői a földi eseményeknek. Érvélese közben hazája sorsa jut eszébe: „melyik háború rettenetesebb annál, amely néhány évvel ezelőtt Magyarországon dúlt, amikor Szolimán, a nagy hatalmú ottomán uralkodó ötszáz ezer emberével előzönlötte Magyarországot? Nemcsak ezeknek a vidékeknek, hanem az egész keresztény világnak is legjobban megerősített védővárai – Gyula és Sziget – elestek és megsemmisültek, vitéz védőiket lekaszabolták; a városokat és falvakat felgyújtották és porig rombolták; barmok módjára rút rabszolgaságba hajtot-

ták az ifjaknak, szűzeknek és mindenféle korú-rendű embereknek, szerencsétlen halandóknak megszámlálhatatlan sokaságát.” Mégsem előzte meg semmiféle üstökös.³³

Számunkra talán legfontosabb művét még nem említettük. Egészen a legutóbbi időkig nem is lehetett tudni, hogy az ő szerzeménye. Ez a mű ugyanis valójában „pia fraus”, kegyes csalás eredményeként született. Dudith Themistiosnak, egy 4. századi híres szónok szerzeményének nevezte a szöveget, aki az ariánus Valens császárhoz intézte volna szavait. Önmagát csak mint a beszéd fordítóját említette. Oly hitelesnek látszott a szöveg, hogy egészen a huszadik századig megtévesztette a filológusokat. A munka be is került a Themistios életműbe. Hegedűs István még 1901-ben is amellett érvelt, hogy a mű nem fordítás, hanem eredeti Themistios-szöveg. Ma már tudjuk, hogy Dudith műve. Miért bújít a görög szónok maszkja mögé? Talán mert tudta, hogy százada, a hitviták kora nem értené meg gondolatait. A *Pseudo–Themistios Valens császárhoz a vallások ügyében* valóban megelőzni látszik kora gondolkodási horizontját.³⁴ A mű a vallási tolerancia eszméjének egyik különösen szép, korai dokumentuma. Az uralkodó hatalma valójában igen korlátozott, legalábbis lelki ügyekben, mondja a szerző. Fizikai értelemben rákényszerítheti ugyan akarátát alattvalóira, megparancsolhatja nekik, hogy ezt vagy azt tegyék, amazt pedig ne, de azt már korántsem tudja elérni, hogy ez tetszésükre is szolgáljon: a szellemi tevékenység szabad és független. A hitbeli meggyőződés kívül esik a hatalom körén. Istenhez egyébként is több út vezet, fejtegeti. Mindenki higgye azt, hogy ő jár a helyes úton, de viselje el, hogy a másik utat választó is így gondolja. Úgy látszik, Isten így rendelkezett. „Ő az egész emberi nemtől, akár családjától a gazda, a legteljesebb odaadást várja, de úgy, hogy azért a szabadságát senkinek el ne vegye, hanem ki-ki érvényesíthesse természet adta képességeit. Mi több, legszívesebben és legnagyobb örömmel éppen azt látja, ha az emberek végtelen sokasága szerte a földkerekségen versengve sereglik össze, hogy ki-ki a maga sajátos módján tisztelje őt; és ezt dicsőségéhez és magasztos fenségéhez felettebb illőnek találja.”³⁵ Őrizd meg a hitedet, de tiszteld a másként vélekedőt, s annak megértésével magadat is jobban megismered, s így még inkább hű tudsz lenni önmagadhoz, saját eszméidhez.

A mostani olvasó úgy érzi, hogy ezek az öt évszázad távolából hangzó szavak közvetlenül hozzá, a mai emberhez szólnak.

³³ Janus ... i.m. 1982. 1152. p. Fordította Borzsák István és Mátrai László.

³⁴ A szerzőség kérdéséről: Hegedűs István: Themistios és Dudith András = Irodalomtörténeti Közlemények, 1901. 189–199. p.; Némethy Géza: Themistios és Dudith András = Egyetemes Philológiai Közlöny, 1901. 744–746. p.; Hegedűs István: Themistios XII. beszéde, állítólág Dudith András munkája = Irodalomtörténeti Közlemények 1901. 230–235. p.

³⁵ Janus ... i.m. 1982. 941. p.

A BOLDOG BÉKEIDŐK UTOLSÓ ÉVEI PÉCSETT

Arató Jenő visszaemlékezései 1909–1914. III. rész

EGYESÜLETI ÉLET A JOGAKADÉMIÁN¹

A Pécsi Jogász Dalárda

A Pécsi Jogász Dalárda a dalolni szerető ifjúságot fogja össze. Jeligióje: „Dalban zeng a hon szerelme”. Jelvénye: Fehér sapka, arany lant fehér szalaggal. Kórusa kb. 30 emberből áll, én a bass I-et fújom benne. A Jogászdalárda énekszámaival részt vesz az akadémiai egyesületek által rendezett ünnepeken, műsoros estélyeken, kabarékon, továbbá felkérésre szerepel különböző városi, társadalmi egyesületek által rendezett hangversenyeken, ünnepeken is. A dalárda katolikus tagjai Ábrányi Alajos vezetésével a Lyceum templomban vasárnaponként a 9 órás jogászmiséken is énekelnek. Próbáinkat az I. sz. tanteremben tartjuk, ahol egy harmónium áll rendelkezésünkre. Műsorunkat az ezen időkből népszerű férfikar-írók, Huber Károly, Sztára József, Lányi Ernő, Gál Ferenc, Révffy Géza, Pogatschnigg Guidó stb. művei alkotják. 1909/10-ben a Jogász Dalárda elnöke Ábrányi Alajos II. éves joghallgató, karmestere Petrovits István II. éves joghallgató. 1910/11-ben elnöke Kolossváry Dénes II. éves joghallgató, karmester Prantner Ferenc II. éves joghallgató. 1911/12-ben elnöke Domján Béla II. éves joghallgató, karmestere Prantner Ferenc III. éves joghallgató (ebben az évben engem titkárnak választanak meg). 1912/13-ban elnöke Jobst Valér III. éves joghallgató, karmestere Prantner Ferenc IV. éves joghallgató.

1911. november 29-én a Jogász Dalárda hangversenyt rendez Szekszárdon. A szekszárdiak Fent Ferenc apátplébánossal az élükön magyaros vendégszeretettel fogadnak. Családokhoz leszünk elszállásolva (én dr. Steiner Lajos ügyvédhez kerülök) és vendéglátóink tejbe-vajba fürösztönek. A „Szekszárd” szállóban rendezzük a hangversenyt, melyet bál követ. A bálon megjelenik a város egész úri közönsége, nagyon sok a lány és reggelig táncolunk a legjobb hangulatban. Délben sörözés a Kaszinóban, melyre felvonulnak a lányos családok, s amikor délután indulunk haza, sokan kísérik ki bennünket az állomásra. A legszebb emlékekkel térünk haza Pécsre a barátságos és vendégszerető városból. Szekszárdi ismerőseinkkel továbbra is fenntartjuk a jó barátságot, minden bálra, vagy mulatságra meginvitálnak bennünket. Kisebb-nagyobb csoportok le is utaznak egy-egy mulatságra. Ilyenkor a lányos családok valósággal versenyeznek, ki lássa vendégül a pécsi fiúkat. Így utazom le több-magammal én is 1912. február 11-én a római katolikus óvoda báljára, melyen mondanom sem kell kitűnően érzem magamat.

A jogász Dalárda 1913-ban megismétli a szekszárdi kirándulását, s 1917. május 7-én hangversenyt rendez Szekszárdon, melyet tánc követ. Én közvetlenül szigorlat előtt állván sajnos nem vehetek részt ezen a kiránduláson.

Jogakadémiai Mária Kongregáció

A Jogakadémiai Mária Kongregáció 1909-ben alakul meg ideiglenesen dr. Késmárky István prézessége és Weigand Béla prefektussága mellett. 1910. de-

---

¹ A pécsi jogászéletéről lásd: Schweitzer Gábor: „A fiatalság munkál szívünkben”. Jogászélet a Pécsi Püspöki Joglyceum falain belül és kívül a 19–20. század fordulóján = Pécsi Szemle, 2005. tél, 56–65. p.

cember 8-án aztán megtörténik végleges megalakulásunk. Úgy ebben, mint a következő években Gere Gábor teológiai tanár lesz a prézesünk, Weigand Béla pedig a prefektusunk. Üléseinket (melyeket a Lyceum Templomban rövid ájtatosság előz meg) a vacsora utáni időben az Olvasókör helyiségeiben tartjuk. Az üléseken, melyeken vallásos, világnézeti és szociális témákat beszélünk meg, állandóan részt vesz a mélyen vallásos és erős hitéletet élő dr. Tuka Béla tanár, akit 1910. december 17-én tiszteletbeli prefektusnak választunk meg. Kongregáciánk minden évben elzarándokol Máriagyűdre, ahol közös áldozást végzünk. 1911 májusában testületileg veszünk részt Prohászka Ottokár püspöknek a Katholikus Körben tartott konferencia beszédein. Csodálattal hallgatjuk a fényes elméjű papnak, ragyogó szónoknak mélyen szántó fejtegetéseit.

1910. november elején Görcsöni Dénes a kiváló katolikus publicista, 1911. március 3-án P. Bus Jakab, 1912. március 20-án P. Bangha Béla látogatnak meg bennünket és tartanak előadásokat. 1912. március 25-én a nyilvánosság előtt is megjelenünk. A Katholikus Körben jól sikerült ünnepséget rendezünk, melyen én mondom a megnyitó beszédet. Szívvel-lélekkel katolikusnak érzem magamat, ha életem sokszor nem is felel meg vallásom parancsainak, ragaszkodom egyházamhoz, hitemhez. A legnagyobb ellenérzéssel szemlélem a harcot, amit az atheista, materialista szabadkőművesség folytat a katolicizmus ellen. Ez a harc különösen kiéleződik Magyarországon az első világháborút megelőző időkben. S a katolicizmushoz a hitemhez való ragaszkodás visz be a kongregációba és magától értetődőnek tartom, hogy amikor a kongregáció a nyilvánosság elé lép, vállaljam a rám bízott feladatot, a megnyitó beszéd elmondását. (1913-tól kezdve előfizetek a jezsuiták magas színvonalú társadalmi és tudományos folyóiratára a Magyar Kultúrára is.)

1912. április 20/21-én zajlik le Kassán a III. Országos Katolikus Főiskolai Diákkongresszus, amelyre a Jogakadémiai Mária Kongregáció Weigand Béla prefektust, Balassa Miklóst, Király Istvánt és engem küld ki. Többen mások is csatlakoznak hozzánk. Április 19-én utazunk el és Budapesten keresztül 20-án délben érkezünk Kassára, ahol a rendezőség az Otthon Szállodában szállásol el bennünket. Közös ebéd van a Katholikus Legényegyletben, délután megkoszorúzzuk Rákóczi sírját a dómban. Négy órakor pedig megkezdődőnek a kongresszus tanácskozásai a Vármegyeház közgyűlési termében. Engem alelnöknek választanak meg. Általában a tanácskozásokat komolyság, méltóság jellemzi, nyoma sincs a valamikori pécsi diákkongresszus turbulens jeleneteinek. Este lampionos szerezénád Fischer-Colbrie Ágost püspöknek. Valami gyönyörű látványt nyújt az estében kivilágított dóm gótikus csipkézeteivel, a színes lampionokkal felvonuló diáksereg, miközben az ódon Orbán torony erkélyén toronyzene szól. Az estét szabad kabaré fejezi be a Katholikus Legényegyletben. Következő napon 21-én reggel közös áldozás van a dómban, Fischer Colbrie püspök misézik és áldoztat meg bennünket. Utána reggeli a Katholikus Körben, majd a kongresszus megkoszorúzza a Honvéd szobrot, a beszédet közölünk pécsiek közül Balassa Miklós mondja. Napközben folytatódnak a Vármegyeházán a tanácskozások, délben bankett a Schalk-házban, este ünnepség ugyanott, melyen gr. Apponyi Albert hatalmas beszédet mond. (Rajta kívül még Glattfelder Gyula püspök beszél.) Az ünnepséget fényes bál követi, melyre felvonul Kassa egész úri közönsége és mi reggelig táncoltatjuk a szép

kassai lányokat, 22-én aztán a legszebb emlékekkel hagyjuk el Kassát. Az ősi város régi épületeivel, a csodálatos dóm, a magyaros vendégszeretet, mellyel fogadnak bennünket, idegenből érkező diákokat, mindez felejthetetlenül teszi számunkra a Kassán eltöltött napokat. (Arról persze sejtlemem sincs, hogy 30 év múlva újra megérkezem Kassára, s akkor hat hónapig lakom majd ezt a szép várost.)

A jogász cigányzenekar

Az 1911/12. tanévben egy jogászbanda is alakul a jogakadémián, Huba Aladár I. éves joghallgató lesz a primása (most nyugalmazott árvaszéki elnök), a banda azonban nem életképes, pár hónapi fennállás után csendesen jobblétre szenderül.

A politikáról, országos és helyi viszonylatban

Az első világháború előtti időkben az ország politikai életét a 48 és 67 küzdelme tölti ki. Persze mi, akadémiai polgárok is nyakig benn ülünk a politikában: szélsőséges függetlenségek, nacionalisták, sovinszták vagyunk, gyűlöljük a Habsburgokat, Ausztriát. Főképpen pedig gyűlöljük Tisza Istvánt, akiben az osztrák szoldateszka mindenre kész eszközét látjuk. Alig van közöttünk egy-két fiú, ki nem is annyira meggyőződésből, mint családi kapcsolatok folytán a 67-es oldalon áll, ezek is hallgatnak, s cseppet sem exponálják magukat a 67-ért. Arról, hogy az országban nemzetiségek is vannak és erről az oldalról veszedelem fenyegetheti a Habsburgokkal harcoló magyarságot, nem veszünk tudomást. Itt Baranyában vannak ugyan németek, de a németek – ebben az időben – nem számítanak nemzetiségnek, németül beszélnek, de magyarul éreznek. A baranyai sváb kerületek legtöbbszörre függetlenségi képviselőt küldenek fel a képviselőházba. Arról meg sejtelmünk, helyesebben képzetünk sincs, hogy az országban milyen tömegben élnek románok, tótok, szerbek, milyen erőt képviselnek, s milyen veszedelmet jelentenek számunkra. Ha vannak is, el kell őket magyarosítani – gondoljuk – és hisszük is, hogy a magyar iskolázás kötelezővé tételével, a nemzetiségi „igazgatók” elhallgattatásával és erélyes magyarosító rendszabályok bevezetésével egy-két évtized alatt el is lehet őket magyarosítani. S ha eddig nem tudjuk őket elmagyarosítani, annak kizárólag a Habsburgok az okai, akik lefoglalták kezünket és megakadályozták a nemzetiségekkel szemben erélyes magyarosító politika keresztülvételét. Szóval illuzionisták vagyunk, önmagunk alkotta politikai légvárban élünk – de így van az egész magyarság is, melynek szemei elé Rákosi Jenő festi a 30 millió magyar illúzióját, csak bennünk, fiatalokban még harciasabban, még inkább kritika nélkül élnek azok az illúziók, amelyekben az elvakult magyar társadalom ringatózik. Társadalmi reformok szükségessége nem szerepel a gondolatvilágunkban. Az általános, titkos választójogot – melyért pedig éppen ez időkből folyik nagy küzdelem – a nagy nemzeti aspirációk mellett elhanyagolhatónak tartjuk.

A Khuen-Héderváry kormány megalakulását, mely 1910-ben a megbukott koalíciós kormányt váltja fel – nagy elkeseredéssel fogadjuk, s amikor az új kormány Baranya vármegye főispánjává Szily Tamás országos tejfelügyelőt, a meglehetősen eladósodott gödrei földesurat nevezi ki, heves tüntetést rendezünk az új főispán ellen. Szily Tamás 1910. március 5-én érkezik meg Pécsre, fogadtatására fekete-sárga kokárdákkal az egész jogászság levonul az állomásra, kellő számú záptojással felszerelve. A rendőrség nem ereszt bennünket közel az állomáshoz, hanem lovas-attakkal szétszóratja a tüntető tömeget. Erre egyenként felszivárgunk a vármegyeházára, ahol éppen kezdődik a főispáni beiktatás, nagy ordítózást csapunk, mire

kiszorítanak bennünket a megyeházáról. Ekkor levonulunk az akadémiára és ott az Olvasókör egyik második emeleti ablakából egy hatalmas kitömött bábut lógatunk ki, jelképezvén vele Szily főispánt. Az akadémia épülete előtt egyszerre nagy csődület támad, megérkezik a rendőrség, mire hirtelen lecsukjuk, eltorlaszoljuk a kapukat. A rendőrség valósággal ostrom alá veszi az épületet, nagy nehezen behatol az akadémiára, kiszorít bennünket, s onnan nagy diadallal leveszik a kifüggesztett bábut.

A Khuen-Héderváry kormány által rendezett országos választások során Pécsen 1910. június 1-én zajlik le a választás, amelyen a munkapárti gr. Zichy János kultuszminiszter – Zichy püspök fivére – mérkőzik a függetlenségi Hamerli Imrével. A jogászfűzés nagyban korteskedik Hamerli mellett, de a városi polgárság nagyon nagy reményeket fűz Zichy kultuszminiszter képviselőségéhez, és Zichy János 1180 szavazattal megbuktatja Hamerli Imrét, akire 656 szavazat esik. Zichy kultuszminisztert több helyen választják meg képviselőnek, és a pécsi mandátumról mond le. A város polgársága között Zichy lemondása olyan felzúdulást kelt, hogy az új választáson szóba sem kerülhet kormánypárti jelölt neve, két ellenzéki jelölt mérkőzik: Erreth János volt főispán Kossuth párti és dr. Egrý Béla pártunkívüli függetlenségi, aki korábban Pécsváradon volt képviselő, aki az országos választások alkalmával kibukott a képviselőházból. Mi jogászok dr. Egrý Béla mellé állunk és teljes erővel korteskedünk mellette. Az 1910. augusztus 4-én megtartott választáson 1189 szavazattal győz is Erreth János 620 szavazata ellenében. A szavazás persze nyílt, egy szavazatszedő bizottság működik a Tornacsarnokban,² itt szavaz az egész város. Jellemző a választási rendszerre: egy 50 000 lakosú nagyvárosban, mint Pécs, a szavazók száma még a 2000-et sem éri el.

1910. június 19-én a Választójogi Liga tart népgyűlést a Jókai téren, amelyen br. Bánffy Dezső volt miniszterelnök – kerek koponyájú, ravasz szemű, hatalmas szürke bajszerű, idősebb férfi – beszél. Mi, jogászok testületileg veszünk részt a népgyűlésen. 1911. január 29-én törvényhatósági bizottsági választás zajlik le a városban. Persze ott vagyunk mi, jogászok is, nagyban dolgozunk a függetlenségi jelöltek mellett, kocsival megyünk a szavazókért és szállítjuk őket a szavazóhelyiségbe. 1912. október 12-én Polónyi Géza, volt igazságügyminiszter, Barabás Béla, gr. Károlyi Mihály, Giesswein Sándor, Szmrecsányi György érkeznek Pécsre, akiket szintén ünnepélyesen fogadunk. A fogadtatás után közös vacsora van a Nádorban, amelyen a Jogász Dalárda énekel. Következő nap az egyesült ellenzék nagyszabású népgyűlést tart a Majláth téren, amelyen a fentiekén kívül dr. Egrý Béla és dr. Hajdu Gyula is beszélnek. Úgy a népgyűlésen, mint az azt követő Nádorbéli ellenzéki banketton mi jogászok testületileg veszünk részt. A zömök, vállas, szürke szakállú Polónyi Géza rendkívül eszes ember benyomását teszi rám. A cigányképű Barabás Béla bohém megjelenésével, Giesswein Sándor nagy komolyságával, Szmrecsányi György hatalmas termetével hat ránk. Annál nagyobb csalódást kelt gr. Károlyi Mihály, aki most hallunk először a nagy nyilvánosság előtt beszélni. Hosszú, bebetvált, élettelenül merev arca, furcsa, hibás beszéde igen kellemetlen benyomást kelt. Csalódván nézzük, hallgatjuk, ez lenne Károlyi Mihály, a híres ellenzéki vezér?

² Városi Tornacsarnok a Kert utcában, a mai Dischka Győző utcában, jelenleg a PTE Fogászati és Szájsebészeti Klinikája.

Ugyanebben az évben a munkapárti Auguszt Ferenc pénzügyigazgató-helyettes mérkőzik a függetlenségi Szieberth Nándor ügyvéddel egy törvényhatósági bizottsági helyért. Mi jogászok persze nagyban korteskedünk Szieberth mellett, de hiába minden erőlködésünk, megbukik az öreg. Auguszt Franci bácsi rokonunk, s a legjobb barátságban vagyunk az Auguszt családdal, de bíz, én csak odaállok az öreg Szieberth mellé, mert az függetlenségi... Mondom, a politikában mi, jogászok szélsőséges függetlenségi és 48-asok vagyunk, s a függetlenségi és 48-as politika kimerül a Habsburgok és Ausztria negációjában. (Igaz viszont, hogy a 67-es politika meg kimerül az Ausztriával fennálló közösség minden áron való fenntartásával. Arról, hogy az ország szociális tekintetben végtelenül el van maradva, hogy a magyarság életgyökerén halálos kórként rágódik a kivándorlás és az egyke, hogy a feudális nagybirtok és a kapitalista nagytőke megfojt minden életlehetőséget, hogy Erdélyben a magyarság kiszolgáltatva az ellenséges érzelmű románságnak, pusztulóban, nem beszélnek. Sem a 48-asok, sem a 67-esek, s amint a magyarságnak nincs a fennálló kóros jelenségekről, fenyegető veszélyekről, s a szükséges tenni valókról határozott tudata, még kevésbé van nekünk, fiataloknak. Igaz ugyan, hogy a Jászi Oszkár-féle radikálisok, a „Szabadkőműves Világ” és a „Huszadik Század” körül csoportosult intellektuálisok állandóan hangoztatják a nemzetiségi kérdést, a földkérdést és szociális elmaradottságunkat. De ezeknek az embereknek az agitációja inkább ellenérzést vált ki belőlünk, mert minden szavukból az ősi magyarság lebecsülését, megvetését, valami nagy idegenséget érzünk ki.

A szociáldemokraták meg egyenesen aggasztanak, mert felvonulásaik, piros zászlóik, internacionalista és forradalmi jelszavaik a társadalmi forradalom veszélyét idézik fel szemünk előtt. Arról, hogy milyen társadalmi erők jelentkeznek a szocialista tömegmegmozdulásokban, s a marxi ideológiáról nem tudunk semmit. Anélkül, hogy pontosan és határozottan számot tudnék magamnak adni arról, hogy mi a baja az országnak, mire volna az országnak szüksége, érzem, hogy valami nincsen rendben, és a keresztényszocializmustól várom, hogy valami újat hoz, valami megoldást hoz. Ez az oka annak, hogy erős függetlenségi érzelmeim mellett szimpatizálok a keresztényszocializmussal, és élénk érdeklődéssel figyelem a keresztényszocialista mozgalom fejlődését.

Amennyire érdekel bennünket a belpolitika, épp oly hidegen hagynak a külpolitika kérdései. A külpolitikát Bécsben idegen és ismeretlen urak csinálják. Hogy mit csinálnak, nem tudjuk, de nem is igen érdekel. Külpolitikai tájékozottságunk a nullával egyenlő, fogalmunk sincs azokról a roppant erőkről, amelyek az európai kancelláriákban mérkőznek egymással, azokról a külpolitikai fejleményekről, melyek szinte elkerülhetetlenül a háború felé sodornak bennünket. Az újból és újból visszatérő háborús krízisek felizgatnak bennünket, de túlságos jelentőséget nem tulajdonítunk nekik. Majd elrendezik a diplomaták a dolgokat és újból rendbe jön minden. Az 1913-as balkáni háború híreit érdeklődéssel olvassuk az újságokban, különösen a bulgárok sikerei imponálnak. Majd a Csataldza körüli harcok kötik le figyelmünket, az indulószerű bulgár himnusz, a „Sumi Marica” nagyon népszerű lesz Magyarországon. Később pedig őszintén sajnáljuk a bulgárokat, mikor szövetségeseik és Románia ellenük fordulnak és jóformán mindent elveszítenek, mit a törökök elleni háborúban nyertek. Mondom, érdeklődéssel figyeljük a balkáni háború

eseményeit. Arra vonatkozólag azonban, hogy a háborúnak mi a külpolitikai háttere, s e háború milyen külpolitikai következményekkel jár, megint csak a legnagyobb tájékozatlanságban vagyunk.

Nemcsak mi fiatalok vagyunk így, de így van az egész magyar társadalom is. A magyarság az utolsó évszázadokban elszokott attól, hogy külpolitikáját maga csinálja, elveszítette külpolitikai érdeklődését, és teljesen híján van minden külpolitikai tájékozottságnak. Nem lehet csodálni, ha ilyen légkörben nevelkedve mi sem törődünk soha a külpolitikai kérdésekkel.

Diákélet, tanulóévek, társasági élet, diákcsínyek

Általában kedélyes, vidám élet folyik a jogakadémián. Nem úgy, mint az egyetemeken, hol a diákság nagy száma miatt jóformán nem is ismerik egymást. Mi jogászok valamennyien ismerjük egymást, jó barátságban vagyunk egymással. A jogász összetartozandóság dokumentálására bevezetjük a jogászjelvényt: egy kék-sárga szalag ez – a két szín Pécs város színe –, melyet a mellény kivágásában a mellen keresztben hordunk. Az akadémiai élet szeptemberben veszi kezdetét. Egymásután jönnek meg a vidéki fiúk, feltűnnek a „gólyák” is, és a nyári szünet után örömmel üdvözöljük a visszatért régi barátokat. Egymásután ismerkedünk meg az I. évre beiratkozottakkal, a gólyákkal (vagy balekokkal), meg a máshonnan jött fiúkkal. Lezajlanak a beiratkozások, a Veni Sancte, megkezdődnek az előadások és az akadémia polgársága ismerkedő estre gyűl össze. Tele vagyunk vidámsággal, jókedvvel és nótázgatva, iszogatva barátkozunk össze az új fiúkkal. Csakhamar úgy érezzük, mintha mindig jó barátságban lettünk volna egymással.

Most szeptember elején az egyesületi választások tartják izgalomban a kedélyeket, ki lesz a jogászelnök, kik lesznek a különböző egyesületek elnökei, kik kerülnek be az egyesületek tisztikarába. A pártok erősen szervezkednek, nagyban folyik a korteskedés, s majd itt, majd ott ülnek össze a jelöltek híveikkel sörözésre vagy borozásra. A választások lezajlása után folytatódik a vidám élet, egymás után installáljuk a megválasztott elnököket. A jogászelnök, a Segélyező Egylet elnöke, a Széchenyi Szövetség elnöke, a Jogász Dalárda elnöke sorban vendégül látják az akadémiai polgárságot (amikor megválasztanak a Segélyező Egylet elnökének, a „Magyar Királyban” tartom az installációmát, melyen egy nagy hordó sör fogy el). Gambrius, a Magyar Király, az Arany Hajó, a Hétféjedelem, a Mátyás király, a Deák utcai Marxreiter és a Makár utcai Zidarits – hol a pocakos Zidarits „professzor” úr csinos Ilonka lánya forgolódik a sörös kriglikkel – jogászygyerek nótázásától, vidám zsvajától hangos. Éjfél tájban aztán felkerekedünk és jókedvünkben hosszú libasorban járjuk a várost, ötvenen, hatvanan vonulunk így hosszasan elnyúló sorban, és fojtott kacagások közepette kerülünk meg egy-egy őrtálló rendőrt – vagy mint a városban hívják, buckót – ebben az időben még a régi városi rendőrség vigyáz a város rendjére, és a rendőrök mosolyogva hagyják, hogy járjuk a bolondját. Végén aztán bevonulunk a Royalba, a kávéház hátsó részét állandóan mi jogászok tarjuk megszállva. Egy hosszú asztalunk van itt, melyen egy kifüggesztett nyitott bicska jelzi, hogy a jogászok asztala. Ha jó kedvünk van, két-három óra felé még a Royalból is tovább megyünk a Központiba vagy a Szecesszióba, női kiszolgálós kávéházak ezek, ahonnan csak úgy hajnal felé kerülünk haza. Már aki hazamegy, mert vannak, akik innen is tovább mennek a Bohémcsárdába bablevesre, esetleg az Osztendébe – ki tehet róla,

ha másnap előadás alatt a fele osztály alszik? Első éves jogász koromban édesanyám nem jó szemmel nézi gyakori kimaradásomat, még mindig a gyereket látja bennem, akinek este otthon a helye, és nem akarja odaadni a kapukulcsot. Csak amikor édesapám közbelép, hogy már nem vagyok kisgyerek, hanem jogász, és a jogászok bizony esténként kimaradoznak, kapok állandó kapukulcsot.

Sok jókedvű, vidám és mulatós gyerek van a jogakadémián, gyakran esnek nagy mulatozások, cifra heccek, mindig vannak fiúk, akik híresek arról, hogy nem férnek a bőrükbe. Az óriási termetű, nagy erejű Szántó Kálmán éjszakánként illuminált állapotban szorgalmasan cserélgeti a cégtáblákat. Novák Laci egy bál után a Széchenyi téri vasárnap délelőtti korzón frakkban, cilinderben egy ócska tejeskocsin rendez kocsikorzót. Teleki Gábor egy alkalommal fogadásból talicskán tolatja magát a vasárnapi korzóra. Visy Laci – Visy főispán fia – meg egyenesen hírhedtté teszi magát verekedéseivel, hecceivel. Például egyik Flórián-nap reggelén – a Flórián-nap városi ünnep, amelyen nagy parádéval a tűzoltóság részvételével körmenet vonul a Flórián-szoborhoz – mondom, egy átmulatott éjszaka után Flórián reggelén berúgva feltelepszik a Flórián-szobor nyakába, és sehogyan sem lehet lecsalogatni. Végül is a körmenet megérkezése előtt rendőrök szedik le a szoborról. Nagy mulatságok esnek, sok tréfa és bolond hecc történik, amelynek indoka és magyarázata: fiatalok vagyunk, tele vagyunk temperamentummal, csak úgy pezseg bennünk a vér, hát kitomboljuk magunkat. Sajnos ennek a „kitombolásnak” következményeit nálam két ízben is dr. Löwy Ignác kúrálja ki.

A tiltott párbajozásról

A fiatalos temperamentum túltengése az oka a sok párbajnak is, ami előfordul az akadémián. A jogakadémiai fegyelmi szabályok szigorúan tiltják a párbajt, és ha a tanári kar hivatalosan tudomást szerez a párbajról, a párbajozókat azonnal eltávolítják az akadémiáról. Ennek dacára – persze a legnagyobb titokban – ugyancsak gyakran fordulnak elő párbajok. Egy időben meg egyenesen járványszerűvé válik a párbaj, minden csekélységből párbaj lesz. Csenterics, a Pécsi Athletikai Club kedélyes, kövér szolgálja győzi cipelni az élesre kifent PAC-kardokat, amelyeket a párbajoknál szoktak használni. Én sem tudom kikerülni a párbajt. 1912. szeptember 2-án a Király-Balassa jogásznök választási harcából kifolyólag éles összetűzés támad köztem és Szász Lajos III. éves joghallgató között (1915. áprilisában hősi halált hal a Beszkidekben), persze összeülnek a segédek. Az én részemről Benyovszky András, Felber Artúr, Szász részéről Dobrovits Péter és Lengyel István, és kardpárbajban állapodnak meg, bandázssal végkimerülésig. Szeptember 5-én hajnalban felvonulunk a Sörmházba, néhányszor összezsapunk, mindketten PAC vívók vagyunk, pár kisebb karcóláson kívül egyikünknek sem esik baja. A párbajorvosok, dr. Löwy Ignác és dr. Schwarz Vilmos iparkodnak a végkimerülést mennél előbb megállapítani, mi meg titokban örülünk, hogy nem kell tovább hadakoznunk. Végeredményben a hecc, beleértve az utána követő ivást is, belekerül 94 koronámba. A városi rendőrség rendszerint szemet huny a jogászpárbajok felett, mikor aztán nagyon elszaporodnak a párbajok, és a rendőrök kezdik szigorúbban venni a dolgot, Pécsen nem lehet párbajozni. Tehát Pécsen kívül, Szigetváron, vagy máshol bonyolítják le a viadalokat. A kardforgatást a Pécsi Athletikai Clubban tanuljuk meg, melynek többnyire tagjai vagyunk. Én is ott tanulok meg vívni a Kemény Camilli vívómestertől.

Bálszezon, farsang, társas rendezvények, zsúrok, vizitek, estélyek

Általában Pécs város társadalmi életében nagy szerepet játszik a jogászság. Az első világháború előtti időkben esténként nagy korzó van a Király utcában, melyre felvonulnak a város szépasszonyai – hirtelenjében Szigethy Antalné, Csincsák Béláné, Tichyné, Cafilisch Jenóné, dr. Schmidt Antalné, dr. Bozóky Gézáné, dr. Fodor Leóné, dr. Gál Jenóné, dr. Radnai Emilné jutnak eszembe – meg szép lányai, s mi, jogászok minden este kinn vagyunk a Király utcában, ott találkozunk ideáljainkkal. Vagy hosszú sorban 25-en, 30-an támogatjuk a városháza falát és gusztáljuk a fel és alá hullámozó publikumot, melyben feltűnően sok cilindert látni, az urak többnyire cylinderben jelennek meg a korzón. A városháza órája elüti az este nyolcat, feltűnnek a Nádor meg a Hajó [Aranyhajó] omnibuszai, a pesti vonattal érkezett utasokat hozzák az állomásról – a villamos csak 1914-ben vonul be a város életébe. Akkor lassanként oszladozni kezd a korzó, hogy a következő nap este hat óra felé újból elkezdődjék a Király utcában az élet. Vasárnap délelőttönként a Széchenyi téren áll a korzó.

Sokat járogatunk családokhoz, sűrűn vagyunk hivatalosak zsúrokra, teákra. Vacsorákra, ott vagyunk minden táncestélyen, bálon. Nőegyleti teauzsonnán mint rendezők, vagy táncosok. A Nőegyleti műsoros teauzsonnákon gyakran szerepe-lünk is, így egy ízben én egy táncprodukción szerepelek, más alkalommal meg egy vígjátékban alakítok egy komikus figurát. Persze minden ilyen szereplést sok-sok próba előz meg, együtt vagyunk szereplő fiúk lányok, nagyszerűen szórakozunk, sőt a próba után még táncolunk is. Belépődíjat semmilyen mulatságon nem fizetünk, minden bál rendezősége megfelelő számú tiszteletjegyet küld a jogakadémiára és aki mulatságra akar menni, az Olvasókörben ingyen jegyet kaphat. A Nőegyleti tea-uzsonnákra szóló jegyekre még uzsonnát is kapunk, a nőegyleti hölgyek púpozott tányérral adják a táncos jogászgyereknek a mellé a süteményt. A Katholikus Kör meg farsangi bálja előtt vacsorára invitálja meg a jogászokból kikerülő rendező-séget – okos gondolat, mert a kitűnő vacsora, jó borok után pompás kedvvel táncol-tatjuk a lányokat. A Katholikus kör bálokon soha egy lány sem árul petrezselymet.

Ezekben az időkben nagyon élénk a pécsi farsang, s a farsang örömeiből ugyancsak kivesszük a részünket, farsangkor a frakk meg a szmoking alig kerül le rólunk. Egymást követik a bálók és a táncestélyek, melyeken Kórody Gyula vagy Darázs Ferkó bandája muzsikál, a nagy bálokon a cigányon kívül még a 69-es ban-da is játszik. A Kaszinó, a Katholikus Kör, a Nőegylet, a Vigadó, melyekben a jobb mulatságokat rendezik, állandóan báli zsvajtól hangosak. Van rá eset, hogy néha három egymást követő éjszakán táncolunk. A bálokon a boszton, a csárdás és a négyes járja. A boszton teljesen kiszorítja a régi táncokat, a polkát, a padekattert stb. a báltermekből. A farsangi szombat esték pláne mozgalmasak. Egy-egy szom-bat este három, négy, öt mulatság is van, néha valamennyit végiglátogatjuk. Haj-nalban aztán a Budai Külvárosi Katholikus Körben, Katholikus Legényegyletben rendezett iparos, tűzoltó, vagy egyéb ilyen mulatságon kötünk ki. Jól érezzük ma-gunkat a fényes bálokon, s jól érezzük magunkat az egyszerű emberek mulatsága-in is. Ott vagyunk még a zsidó mulatságokon is. Itt is, ott is vannak helyes lányok, megforgatjuk az úri lányokat, a varrólányokat, keresztény lányokat, zsidó lányokat egyaránt. És milyen pompásan esik bál utáni reggelen betérni valamely épp most nyitó péküzletbe, s jóllakni friss, meleg kiflivel, vagy a Royalban megreggelizni, utá-

na a gőzfürdőben lustálkodni. Délben persze valamennyien kinn vagyunk a Széchenyi téren, ahol a 69-es banda ad vasárnapi térzenét, s fel és alá hullámzik a vasárnapi korzó. Megbeszéljük az elmúlt bál éjszaka eseményeit, üdvözljük az éjszakát velünk együtt áttáncolt lányokat, akik persze szintén kijönnek korzózni, kissé álmosak vagyunk, de a fiatalság muzsikál szívünkben és boldogok vagyunk.

Sok szép és kedves lány van az első világháború előtti években a városban – megpróbálom feljegyezni azoknak a lányoknak a nevét, akik 1909–1914 között járnak társaságba, mulatságokba Pécssett. (Ma már persze legtöbbszörre nagymamák...) Auguszt Edit (Kereszti Ferenc alapítványi hivatali igazgató felesége), Auguszt Sári (Kristóf Károly építész felesége), Aronffy Szilvia (Aronffy Mihály ny. ezredes felesége), Alacs Edit (Barnabás István ny. tanfelügyelő felesége), Bolgár Lili (Dabasi Kovács Gyula festőművész felesége), Bahula Bözsi (dr. Gebhardt Antal táblai tanácselnök felesége), Benyovszky Jolán, Bezerédy Vali (Lázits Pál ny. őrnagy felesége), Bezerédy Ilona (Peterdy ny. ezredes felesége), Bózsza Jolán (Garai Lajos táblai tanácselnök felesége), Berzsényi Vilma, Cséffay Aranka (Bognár Gyula volt országgyűlési képviselő felesége), Csigó Magdi, Daróczy Stefi (Kölcsey István földbirtokos felesége), Danzer Gréti, Dischka Eci, Erreth Jolán (meghalt 1910. augusztus 8-án), Ernyey Annus, Felber Ilus (Sey Jenőné), Fabriczy Maca (dr. Sík Jenő ügyvéd felesége), Fejér Irén (dr. Szilárd Béláné), Fülöp Nóra (néhai Szőnyi Sándor MÁV tanácsos özvegye), Göbel Morzsa (Regéczi Nagy Győzőné), Gyarmati Ilonka, Gajáry Maca (néhai Tedesco Viktor bank igazgató özvegye), Henter Eszter, Huszár Szanda (Lohwagné), Hoffmann Maca, Hoffmann Buci, Hoch Irén, Horváth Mici (Perczel Tiborné), Hekinger Vali, Haksch lányok, Igaz Gizi (Gebhardt Józsefné), Jantay Mici, Jobst Méda (Kiss Lajosné), Jakobovics Stefi, Johann Mici (Balázs Pál budapesti gyárigazgató felesége), Krasznay Bözsi (Konkoly Thege Aladár vállalkozó felesége), Király Irma, Kovács Etuska (Fridrich Sándor gyógyszerész felesége), Krigl Margit (Ott Márton borkereskedő felesége), Kiss Bözsi (dr. Valkó Gáspár ügyvéd felesége), Koszter Melanie, Keglevich Gábriska, Koszits Mici (dr. Barna Lajos közjegyző felesége), Kleczár Jolán (dr. Szandtner Pál ny. egyetemi tanár felesége), Koszits Baba (Regnier Viktorné), Ludwig Vili (Petrovits Istvánné), Miltényi Mariska, Miltényi Márta (Németh Ferenc ny. postafőnök felesége), Mustos Etuska (Ullrich Gyuláné), Mustos Mancsi, Marczin Irén (Faludi ny. községi főjegyző felesége), Mihálffy Lili (néhai Nagy Jenő vk. ezredes özvegye), Mihálffy Edonka, Maul Mariska, Nónay Márta, Neusiedler Böske (néhai Kineth Adolf biztosítási titkár özvegye), Novotny Baba, Nendtvich Mariska (néhai Vízkelety Árpád ny. alezredes özvegye), Nick Márta (néhai dr. Kokits Mihály ügyvéd özvegye), Nagy Irén, Nemes Jolán (Krausz Gyuláné), Oswald Annus, Ott Márta (néhai Szágyi Károly ügyészségi alelnök özvegye), Pánczél Edit (dr. Visy Imre ügyvéd felesége), Perényi Gizi, Pupp Györgyi, Rihmer Márta, Rauch Edit (Kamilli Károly ny. alezredes felesége), Rozgonyi Júlia (Schuller Károlyné), Rozgonyi Terus (dr. Nagy Albert orvos felesége), Stenge Flóra, Stenge Mici, Seeh Gizi (Szász János ny. ezredes felesége), Seeh Mara, Stirling Marianne, Seeh Mancsi, Steidl Mariska, Scholtz Hilda (Ganterné), Szlapák Vilma (dr. Ábrányi Alajos táblabíró felesége), Szlapák Mariska, Szieberth Angyalka, Szendrődi Janka, Szabó Gizi, Szeép Margit (néhai Varga Péter fogtechnikus felesége), Szigriszt Baba, Tarlós Matyika (meg-

halt 1912. március 14-én – Domján István, aki reménytelenül szerelmes bele, megmérgezi és maga is öngyilkosságot követ el). *Tarlós Vilma (dr. Benisch Arturné), Tarlós Mariska (Petrich Béla tanár felesége), Tróber Márta (Pap Jenő ny. műszaki főtanácsos felesége), Türr Irén (Tibor Istvánné), Visy Ilonka (Lakatos Artúr iparművészeti főiskolai tanár felesége), Vogl Juliska, Varga Nagy Ibike, Wachauer Ilonka (néhai Gallé Sándor őrnagy özvegye), Werner Ilus, Zádor Margit (Vogl kőfaragó mester felesége)* – Többen közülük meghaltak, akik élnek, 50–60 között járó idősdő asszonyok, de valamikor ők is voltak fiatalok, könnyű lábú, mosolygó szemű, bájos fiatal leányok.

Én főleg Augusztékhoz, Rozgonyiékhoz, Szeépékhez, Mustosékhoz, Királyékhoz, Keglevichékhez, Huszárékhoz, Hoffmanékhoz, Ludvigékhoz járogatok. Eleinte Rozgonyi Teri, egy vékony szőke lány az ideálom, majd Steidl Mancit kezdem kíséretetni, aztán belehabarodom a fekete szemű, mosolygós Szeép Margitba – rettentő módon szerelmes leszek bele, még a lélegzetem is eláll, ha az utcán megpillantom hajlő, puha alakját. Aztán vége lesz a nagy szerelemnek, s hirtelen Kovács Etuska lovagjának csapok fel.

A mulatságokon sokat táncolok, a majomszigeten való ácsorgást átengedem az öregeknek, blazírtaknak és cinikusoknak – számomra a tánc élvezet és nem robot. Sok zenés, táncos meghajnalodásra, sok fényes mulatságra emlékszem vissza (sok táncrendet, rendezői szalagot, meghívót, őrzök, mint kedves emléket a jogászévekből), és még mindig a fülemben csengenek a dallamok, melyeket ezekben az években játszottak, énekeltek mindenfelé. „Trom-trom trombitás, Hulló falevél, Asszonykám adj egy kis kimenőt, Mondjátok meg a legkisebb Horvát lánynak, Újjé a ligetben jaj de jó, Jaj Istenem nem bírok magammal, Én és a holdvilág, Te szőke gyerek, Mikor a pezsgő a jégen hűl, Sokszor úgy szeretnék sírni, Ezt a szoknyát úgy hívják, hogy bukjel szoknya, Lári-fári nem kell várni, frissen jó a csók, Gimbelem-gombolom, Uncili Smuncili, Most amikor minden virág nyílik, Anyám én nem ilyen lovat akartam, „ aztán a „Herkulesfürdői emlék, A sorrentói emlék” az Éjféli tánc és Lehár sokat játszott keringője, az Arany és ezüst.

Más szórakozások, húsvétolás, korzózás, kirándulások, nyaralás

Mindennek vége van, s a farsangnak is. Elmúlik a farsang, jön a böjt, melyet ezekben az időkben szigorúan megtartanak, megszűnik a tánc, a mulatozás. Leányismerőseinkkel legfeljebb a Király utcai esti korzón, vagy vasárnap délelőtt a Széchenyi téren találkozunk, hol nagy korzózás folyik, miközben a 69-es banda a cseh Horák karmester vezetésével pattogó indulókat, álmodozó keringőket játszik. A Széchenyi tér ebben az időben még nincs rendezve, a városháza felé lejtősödő dímbes-dombos tér közepén a Szentháromság-szobor unatkozik, s a téren itt is, ott is egy-egy ecetfa porosodik. Hétköznap piacot tartanak a téren, hetivásárok alkalmával csak úgy fehérlik a sok sátor a Szentháromság-szobor körül. A piacot csak később telepítik ki innen a Majláth térre. Egyébként ebben az időben piac van a Jókai téren is, itt tartják a tej-, tejfel- és túrópiacot, a Haltéren meg van a halpiac. Mondom vasárnap délelőttönként igen élénk a Széchenyi tér, melyen nagy tömeg hullámszik fel és alá. De különösen mozgalmas lesz a tér húsvét hétfőjén délelőtt, amikor vígan folyik az öntözés, és pedig nemcsak olyan udvarias parfümlocsolás, hanem a szó szoros értelmében öntözés: Mi, jogászok például vízzel töltött szódásüvegekkel vonulunk

fel és ismerős, ismeretlen lányok ellen egész vízciszata folyik. Kacagva kavarog a tér, sikongatnak a lányok, asszonyok, akik ezen a délelőttön, mind valami használt ruhába öltözve jelennek meg, melynek nem árt meg az öntözés. A Széchenyi téri húsvéthétfői vízciszata az első világháború alatt szűnik meg, a fiatal urak másutt csatáznak és nem vízzel. A háború után megpróbálják feleleveníteni a régi szokást, de az új államosított rendőrség nem ismeri a tréfát, könyörtelenül betiltja az utcai öntözőkört. 1911. húsvét hétfőjén Jákó Amália és pár más színésznő buggyos, selymes nadrágszoknyába öltözve jelennek meg a korzón. Egész csödület támad körülöttük, szaladnak utánuk az emberek, végül is kénytelenek elhagyni a korzót. Mit szólnának az akkori emberek a mai, nadrágban járó nőkhöz?

Megjön június, lezajlanak a vizsgák, Tedeummal befejeződik az akadémiai év, eloszlik az ifjúság. Június. 29-én Péter-Pál napján tartják a székesegyház búcsúját, és erre a napra kiszínesedik a város. Messze földről összesereglenek a tarka-barka népviseletbe öltözött magyarok, németek, de főleg a sokácok, jönnek még Szlavóniából, sőt Boszniából is. A pécsi piacnak egyébként is jellegzetes alakja a piros fezes, buggyos nadrágú, késeket, botokat, cifráságokat áruló bosnyák, meg a pulykás bosnyák, aki pulykáit hosszú nádszállal terelgeti. S a Sétatér és az utcák csak úgy tarkállnak a sok parádéba öltözött falusi menyecskétől, lánytól. Nagyon mozgalmas a Siklósi (ma Bajcsy-Zsilinszky) utca, a kocsmákban mindenféle szól a tambura, az utcán sokác legények teszik a szépet a sokác lányoknak, itt zajlik le a sokác „leányvásár”, a Péter-Pál búcsún találja meg a sokác legény a sok összesereglett lány között a párját.

Aztán elmúlik a Péter-Pál, s a nyár unalma, csendje, fülledt melege veszi át uralmát a városban, melybe csak a vasárnap délutánokénti Tettye ünnepélyek hoznak vidám változatosságot. A különböző egyesületek vasárnaponként sorra rendezik a Tettye ünnepélyeket, melyeknek fő-fő rendezője Reeh György, a „Tettye koronázatlan királya”. Az első világháború előtti Pécsnek jellegzetes alakja ez az örökifjú agglegény. Reeh György a neve és a város katonai tanácsnoka, de az egész városban csak Reeh Gyurinak ismerik, és tréfásan a város „vigalomügyi tanácsnokának” titulálják, Enélkül az örökké jókedvű, szellemes, tréfacsináló nélkül nem eshetik meg multság, bál, népünnepély és diákos könnyelműséggel, bugybéroló jókedvvel, pezsgő szellemességgel csinál mindent, mulattat anélkül, hogy pojjá válna alacsonyodni. De különösen a Tettyén érzi jól magát, hol szép villája van, igazán elemében az itt rendezett népünnepélyeken van. Állandóan újabb és újabb meglepetéseken, hecceken tőri a fejét, hogy a kacagó tömeggel együtt ő maga is nagyot kacaghatson. Tarka-barka zászlódíszben parádézik a Tettye, szól a muzsika, folyik a vidám konfetti csata, jókedvű tömegek árasztanak el mindent, fenn van a Tettyén az egész város. Besötétedés után görögtüzes fényben úsznak a tettyei romok, majd kezdődik a tűzijáték, vagy egy órán át tüzes-kerekek forognak, tűzvirágok nyillanak, tüzes üstökösök szállnak az égen, színes fények sugároznak, szikráznak, permeteznek a sötét estében és az emberek meglepődötten konstatálják, no Reeh Gyuri megint kitett magáért, szép volt a tűzijáték. Az első világháború előtti Pécsnek kedvenc szórakozását képezik a Tettye ünnepélyek – a sok más egyébbel együtt ezeket a népünnepélyeket is elsöpri a háború.

1911 nyarat az üstökösvarás teszi izgalmassá. Esténként mindenki a földközbe jutott Halley-üstököst figyeli, amint csóvjával úszik a csillagok között. Azt sottogják, hogy csóvjában mérges gázok vannak, melyek veszedelmesek lehetnek a Földre is. Azon az éjszakán, melyen a tudósok megállapítása szerint legközelebb éri a földet, fél város kint van az utcán, s onnan meg a padlásokról gukkerral figyelik az üstököst. Persze semmi baj nem történik.

Nyarálni nem megyünk – hat gyerekkel nem lehet nyarálni menni – a nyarat itthon töltjük Pécsen. Nálam a nyarálást kisebb-nagyobb kirándulások pótolják. A Gazdaszövetség kecskeméti nagygyűlése után öt napot, a kassai katolikus diákkongresszus után három napot töltök Pesten Tera néniéknél, akik mindig meleg szeretettel fogadnak. Csatangolok a városban, nézegetem a nevezetességeit, színházba megyek, a vidéki egyhangúság után élvezem a nagyváros forró, lázas életét. Aztán kirándulok Szekszárdon Hidassy Sándorékhoz, pár napot töltök Szigetváron Gärtner Sándoréknál (Sándor édesapját Kanizsáról Szigetvárra helyezték át, itt lesz postafőnök, míg Sándor Pécsen jogászodik, így kerülök hozzájuk, Szigetvárra). Egyébként a nagyvakáció Pécsen múlik el, és bizony elég unalmasan telnek el a vakáció napjai. Télen vívni jártam a PAC-ba, nyáron meg hetenként kétszer-háromszor teniszezni megyek a PAC-pályára. Járogatok a Balokány uszodába – van még egy uszoda a városban, a Madarász uszoda, a mostani Hullámfürdő helyén, de ezt a kicsiny és elhanyagolt uszodát nem szeretem. Ebben az időben még szó sincs a férfiak és nők közös fürdéséről, külön férfi és külön női órák vannak az uszodában, a deszkafalakkal körülvet, meglehetősen primitív uszodát össze sem lehet hasonlítani a háború után felépült tágas, levegős, modern strandfürdővel. Sétálgatok a Mecseken. Az első világháború előtti időkben legfeljebb vásárnap délutánonként látni a Mecseken sétálókat. Azok sem mennek messzire, elmennek a szerpentin út végén álló Mecsek Egyesületi menedékházig, vagy a Francia Emlékhez, avagy a Dömörkapuhoz. A Misinára a Kiss-kilátóhoz való felkapaszkodás már komoly kirándulásnak számít. A tömegek még nem fedezték fel a Mecseket, az embereknek sejtelmük sincs arról a sok szépségről, amit a Mecsek kínál a turistáknak. A Mecsek távolabbi részeit alig egy-két turista járja. Esténként kint vagyok a Sétatéren, itt találkozom pajtásaimmal: Ábrányi Lujzival, Domján Bélával, Domján Tivadarral, Zánkay Ferivel, Szendrődy Rudival stb. Itt üldögélünk, beszélhetünk, néha beülünk egy feketére a Royalba³ vagy egy pohár sörre a Gambriusba.⁴ Kihalt a város, csendes a jogakadémia. Amilyen eleven és mozgalmas az élet a tanévben, épp oly csendes folyású a nyári nagyvakációban.

A szöveget gondozta: Márfi Attila

³ Royal Kávéház, a Széchenyi tér délnyugati sarkánál álló egykori Pécsi Takarékpénztár Palota földszintjén, 1898-ban adták át.

⁴ A Király utcán a Mór utca sarkán állt a századforduló környékén a Balogh György tulajdonában álló Gambrius étterem. Híres volt söreiről, kerthelyiségéről, ahol a város cigányzenészei játszottak, még a legendás Dankó Pista is fellépett itt.

ERNYES MIHÁLY

A SZERB IMPÉRIUM PÉCSI TÖRTÉNESEIBŐL 1918–1921

1918. november 13-án a kormány megbízásából Linder Béla tárca nélküli miniszter Belgrádban aláírta a háborút lezáró fegyverszüneti egyezményt. A megállapodás értelmében, a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében marad, de a szövetségeseknek jogukban áll a stratégiaileg fontosabb területeket – a fővárost is – megszállni. Ez később be is következett, de rövidebb ideig tartott és nem érintette az adott területeket, illetőleg a rendőrséget oly mértékben, mint a szerb impérium alattiakat.

Az antant által kijelölt demarkációs vonal a Somogy megyei Babócsánál kezdődött, végighúzódva a baranyai hegyháton, Baja fölött átlépve a Dunát, Szeged alatt a Tiszát, majd Maroslellénél elérve a Marost fejeződött be. A kijelölt területeken már az aláírás napján megjelentek a megszálló csapatok és 1921 augusztusáig ott is maradtak. A barátságos érkezést rövid idő múlva felváltotta a Szerbiához (Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz) csatolási szándékot kiszolgáló magatartás. Figyelmén kívül hagyták a megszállás elleni tiltakozásokat, igyekeztek átvenni a közigazgatás irányítását, eskütelre próbálták kötelezni a tisztviselőket, feloszlatták a nemzetőrségi egységeket, bevezették a cenzúrát, a statáriumot, túszokat jelöltek ki. Somogy megszállt területeit a megszállt Baranyához csatolták. A cél a bánáti és a bácskai búza, valamint a mecseki szén megszerzése volt. A kor és a hely hangulatát idéző írói fogalmazás szerint, azért akarták „a kívánatos bajai háromszöget, annak ékességével és koronájával egyetemben, mivel ilyen kulturált szép városa, ahol oly kellemes az élet, nincsen Szerbiának, mert az itt járt szerb katonatiszteknek, szerb minisztereknek és főtisztviselőknak Pécs jobban tetszett Belgrádnál, a szép Zágrábnál, Leibachnál, Eszéknél és a többi győzelem nélkül szerb impérium alá került városnál.”¹

A megszállás

Pécs törvényhatósági jogú városba 1918. november 14-én vonultak be a szerb katonák. Már november 11-én érkezett egy távirat, mely szerint a város és a tőle délre eső terület a fegyverszüneti szerződés értelmében, 8 nap alatt katonailag kiürítendő. Két nap múlva, este az üszögi vasúti szolgálattevő arról kapott hírt, hogy 14-én reggel megszálló csapatok érkeznek Pécsre és Baranyába.² „Nendtvich Andor polgármester erről még éjjel 1 órakor értesítette a reggeli lapok szerkesztősegeit, kérve ezen értesítés közzétételét, egyúttal nyugalomra intve a közönséget.”³ Üszög-re egy előzetes fogadóbizottság utazott. A pécsi helyőrség képviselőjében Beksits Olivér őrnagy, hadapródiskolai tanár, Sommerfeld Oszkár százados mint tolmács, Littke Jenő MÁV üzletvezető, Hofecker Lajos MÁV tisztviselő tolmácsként, Fischer József őrnagy, csendőrpáncsnok és Lenkei Lajos újságíró. Az állomáson néhány

---

¹ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Pécs, 1922. 295. p.

² Pécs–Baranya 1918–1928. A Dunántúl kiadása. Pécs, 1929. 35. p.

³ Lenkei... i.m. 1922. 281. p.

mondatot váltottak, melynek lényege magyar résztől a tiltakozás, szerb részről pedig ígéret, hogy azt felső helyen jelentik.

A pécsi vasútállomáson **Nendtvich Andor** polgármester és **Oberhammer Antal** rendőrőfőkapitány mellett, öt tisztviselő jelentette a fogadóbizottságot. A polgármester üdvözölte az eszéki vonattal érkezőket, és kíméletet kért a város lakói számára. „Pécs megszállása 1918. november 14-én 11.00 óra tájban kezdődött, amikor **Cvetic Milos** alezredes parancsnok vezetésével a szerb katonaság a városba bevonult. 17 tiszt, 600 fő legénység, 150 ló, 42 szamar, 4 kecske.”⁴ Egy hét múlva ezer fő létszámemelés történt, majd újabb egységek érkeztek. A szerb katonák először a Szigeti külvárosban lévő huszárlaktanyában szállásolták el magukat. Később, a növendékek eltávolítása után a közelben lévő hadapródiskolát is elfoglalták. A város szívében, a Széchenyi téri Lóránt palota egyik emeletét jelölték ki parancsnoki körletnek. A tiszteket a Nádor és a Pannónia szállóban helyezték el.

Bekebelezési törekvések

A bevonulásokat követő változatlanosság nem tartott sokáig. A megszállók magatartása, intézkedéseik kétségtelenné tették: berendezkedési szándékuk végleges, az elfoglalt területeket „Nagy Szerbiához” kell csatolni. November 25-én az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés kimondta a bácskai, a bánáti és a baranyai megszállt területekből álló Vajdaság megalakítását, és a Szerb Királysághoz való csatlakozását. Létrehozták a végrehajtó hatalom gyakorlására a Nemzeti Igazgatóságot (Narodna Uprava). Körlevélben megtiltották, hogy a megszállt területeken a magyar kormány által kiadott „bármily irat elintézés alá vétessék, vagy elintéztessék [...] a Budapesten székelő magyar kormány hatalmát ezen területen nem gyakorolhatja [...] ne forduljon elő, hogy előzetes jóváhagyás és engedély nélkül a magyar kormány rendeleteinek vagy felhívásainak eleget tegyenek.”⁵

Törekedtek arra, hogy minél kevesebb információ jusson el a megszállt területek lakosságához, kiknek a mozgását leszűkítették. A megszállt területeken történő utazáshoz is írásos engedély – útlevel – volt szükséges, a demarkációs vonal átlépését pedig megtiltották. 1919. január 2-án szigorú levél- és csomagcenzúrát vezettek be. Postára adni csak nyitott levelet és csomagot lehetett.

1919 februárjában megtiltották a polgári házasságkötések alkalmával a háromszínű jelvény használatát. „Miatán az Újvidéken megtartott nagy nemzetgyűlésen kimondatott, hogy ezen területek Magyarországtól elszakadtak, a házasságkötéseknél használt magyar nemzeti színű jelvények használatának minden jogi alapja megszűnt.”⁶ Június 12-én a szerb–horvát–szlovén belügyminisztérium Bánát–Bácska–Baranya ügyosztálya rendeletet adott ki a hivatalos nyelvre vonatkozóan; „A hivatalos nyelv igenis szerb, horvát, szlovén, írva cirill, avagy latin betűkkel. [...] Minden hatóság a hivatalos nyelven kell, hogy dolgozzék, mindenféle ágazatban és mindenféle átiratokban.” A rendelet kivételes esetekben eltérést engedélyezett, de hangsúlyozta, hogy a „tisztviselők kötelesek a legrövidebb időn be-

⁴ Pécsi Napló, 1918. november 15.

⁵ Szűts Emil: Az elmerült sziget. Pannónia könyvek, Pécs, 1991. 20. p.; Faludi Gábor–Gergely Ferenc: Adalékok Baja első világháború utáni történetéhez = Baja története a kezdetektől 1944-ig. Köhegyi Mihály (szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 290. p.

⁶ Faludi–Gergely... i.m. 1989. 291. p.

lül a hivatalos nyelvet megtanulni.” A közigazgatásban dolgozókat felülvizsgálták, illetőleg eskütételre kötelezték. Pécsett az eskütételt nem erőltették. 1918. december 3-án Pécs város pártjai, felekezetei, intézményei, egyesületei a megszállás ellen néphatározatot hoztak. Ez arról szólt, hogy a városnak szinte csak magyarul beszélő lakosai vannak – a 49 822 főből 688 a horvát és 125 a szerb – és soha nem akartak, most sem akarnak idegen állam kötelékébe kerülni; „minden erőnkkel követeljük, hogy ország-világ hallja meg a délszláv részről fenyegető igazságtalanság miatt aggódó városunk kiáltását. Magyarok voltunk, magyarok vagyunk és a Magyar Népköztársaság polgárai akarunk maradni.” A szerb katonai parancsnok Pécs előkelő polgári közül túszoikat jelölt ki. Közéjük került **Soós Nándor** főkapitány és **Kenedi Géza** rendőrkapitány is. Soós főkapitány erről február 11-én tett említést, Rendőrtúsok címszóval. „A megszálló szerb csapatok parancsnoka ma délelőtt folyamán engem és Kenedi Géza I. oszt. rendőrkapitányt túszoznak jelölt ki, minek értelme az, hogy mindazon dolgokért és történésekért, amelynek ellenőrzése a rendőri hatáskörbe van utalva, mi ketten felelünk életünkkel és vagyónkkal. Ezt tudomására hozom az egész rendőri személyzetnek.”⁷

A civil impérium kiterjesztését jelentette, hogy 1919. január 27-én beiktatták a kormánybiztosnak kinevezett **Pandurovics László** breicskai ügyvédet, volt m. kir. honvéd százados, hadapródi iskolai tanárt. Nendtvich polgármester megtagadta a beiktatás előkészítését és a civil közigazgatás átadását. Ennek jeléül zárva tartotta a városháza közgyűlési termét, ahova erőszakkal tudtak csak behatolni és a szégyenteljes beiktatást megtartani. Ezután kitűzték a szerb zászlót, amit a polgármester tiltakozása ellenére sem szedtek be. Amikor pedig a magyar zászlót kirakták, azt egy szerb katonatiszt a sárba taposta. Ekkor Nendtvich elégtételt követelt a megszállók parancsnokától, az pedig január 29-én a polgármestert lefogatta, másnap vonattal a demarkációs vonalig toloncoltatta, a városból kitiltotta.

Közállapotok

A közállapotok teljességének bemutatása „még oly alapos munka” esetén is reménytelen vállalkozássá silányulhat, és célja sem lehet e feldolgozásnak. Érintése viszont elengedhetetlen. A megszállók első intézkedéseinek egyike a fegyverek beszolgáltatásáról szólt.

Pécsett is folyamatosan nehezedett a helyzet. A katonai parancsnok betiltott minden csoportosulást, a rendezvényeket előzetes engedélyhez kötötte. Az élelmi-szerhiány katasztrofális méreteket öltött. Február 22-én általános sztrájk tört ki. „A város egész társadalma, rang és rend különbség nélkül, mint egy test és egy lélek nyilatkozott meg és kár, hogy e gyönyörű összetartás oly hamar széjjelfoszlott és soha nem remélt ellentété és gyűlöletté fejlődött ki a munkásságban, a hazafiasan érző polgársággal szemben” – fogalmazott jelentésében a polgármester. A sztrájk hallatára a katonaság ellenőrzés alá vonta a közterületeket, lovas járőrök kardlapozták a békés járókelőket. Bezárták az összes nyilvános helyet, március 4-én pedig túszként lefogták a város vezetőit, köztük Soós Nándort, a munkásság vezetőit és őket Zágrábba, Vinkovcéra és Verőcére kísérték.

⁷ BML Pvrkap. 27. sz. napiparancs

Súlyosan romlott a közbiztonság, melyben jelentős szerepet játszottak a megszálló hatalom fegyveresei is. „Eleinte a megszállás kezdetén az embereknek jó ruhában, órával, gyűrűvel ki sem lehetett menni az utcára, a mezőre. A toprongyosan, bocskorokban idejött szerb katonák, csendőrök az emberekről a ruhát a nyílt utcán rángatták le. [...] Egyes házakban, ami megtetszett nekik, elvitték. [...] A katonaság, a csendőrség egy része állandóan részeg volt [...] A legtöbb erőszakosság, rablás és gyilkosság a demarkációs vonalon történt, melynek egész hosszában szerb őrőség volt, illetőleg járőrözés folyt. Az átutazni szándékozó embereket, ha elfogták, irgalmatlanul kifosztották, pénzét elvették s alsó ruhájában engedték tova [...] a nőket sok helyen az utakon elfogták és megbecstelenítették.”⁸ 1919 nyarára a betörések és lopások mindennapivá váltak. A korabeli pécsi tudósítások egyre gyakrabban adtak hangot a közönség nehéz helyzetének. A *Dunántúl* 1919. január 30-án a következőkben összegezte a lehetséges tennivalókat: „A közönség helyzete nagyon nehéz. Megtámadóival szemben nincs fegyvere, elégtételhez ritkán jut, úgy hogy nem marad más hátra, mint a preventív védekezés. Ez pedig abból áll, hogy az esti órákban lehetőleg senki se mozduljon ki a lakásából.” Májusban ugyanez az újság hírül adta, hogyan javasoltak a mecseki séták. „Társas séták a Mecsekre. A Mecsek Egyesület válaszmánya tekintettel a rossz közbiztonsági állapotokra – tagjait megvédendő – úgy határozott, hogy délután 5 órai indulással társas sétát rendez a Mecseken az Irma út és Frühweisz-völgy útvonalon.” Erős bizonyítékai ezek az idézetek is annak az állapotnak, ami a megszállás alatt kialakult.

Ugyan a szerb katonai parancsnokságon több alkalommal is emeltek kifogást és kértek védelmet, de az eredmény elmaradt, esetenként a tiltakozók kerültek kellemtelen helyzetbe. Február 1-jén például **Tróber Aladár** helyettes polgármester mintegy harminctagú küldöttség élén kereste fel a megszállók parancsnokát és védelmet kért, mert „szerb katonaruhás egyének védtelen polgárokat kifosztanak és tetteleg inzultálnak az utcán, nőktől elszedik az ékszereket és pénzüket, majd megverik őket, behatolnak magánlakásokba és ott garázdálkodnak. [...] **Radovanovics Szevo** parancsnok azzal nyugtatta meg a küldöttséget, hogy ezeket a rablóátadásokat szerb katonai ruhába öltözött polgári egyének követik el, s hozzátette, hogy szigorúan megbünteti azokat, akik alaptalan feljelentéssel molesztálják a katonai parancsnokságot.”⁹

Jól tájékozott volt a parancsnok, de vajon tett-e valamit a szerb katonaság hírnevét beszennyező civilek ellen, és honnan vettek azok katonaruhát? Igaz, volt már gyakorlat a figyelmen kívül hagyásban, hiszen gyilkosság is maradt megtorlatlanul: január 3-án holtan találták, az „Isten kútja” melletti patakban Angel Ádám 17 éves sörgyári munkást. A boncolás során megállapítást nyert, hogy fejlődését a megszállók által használt Mannlicher típusú fegyverből származó lövedék okozta. „A szerb katonai parancsnok azonban nem hajlandó tudomásul venni a rendőri nyomozás minden kétséget kizáró eredményét.” Január 30-án a Ferenc József úton a munkából hazatérő Pál József vasúti fékezőt lötték le orvul. A szerencsétlen áldozat súlyos sérülésébe a helyszínen belehalt. A helyzet tavaszra sem változott, sőt az egész megszállás alatt sem. Április 12-én Málom községben, két szerb kato-

⁸ Pécs–Baranya... i.m. 1929. 47. p.

⁹ Pécs–Baranya... i.m. 1929. 47. p.

na rablótámadást kísérelt meg Réder Antal asztalosmester házában. A szomszédok agyon akarták verni a rablókat, de az idejekorán kikerkezett szerb csendőrök megmentették őket. Április 26-án szerb katonák rablótámadást követtek el Mecsekszabolcson, Gábor György plébános és Bernáth János harangozó ellen. Két nap múlva három rablást követtek el éjszaka szerb katonák. Megtámadtak egy gyári munkást, egy bolgárkertészt és egy vendéglőst. Eljárást a szerb katonai parancsnok egy esetben sem indított. Május elején Schneider Mátyást rabolták ki úgy, hogy a kabátját is lehúzták az egyenruhás rablók. Kifosztottak egy vendéglőt a pécsváradai országúton, két nap múlva a Klimó utcában halálra szurkálták Szablás István kertészt. Szigeti úti házában megkísérelték kirabolni özvegy Kovács József-nét. Október 1-jén a demarkációs vonalnál két holttestet találtak. Október 18-án két bányász vesztette életét, sűjtőlégrobbanás következtében. November 1-jén a Pius gimnázium III. emeletéről egy tanár kiugrott és életét vesztette. November 10-én Drávatamásiban a szerbek megölték Thassy Elemér földbirtokost, feleségét és kisgyermekét. Másnap a *Dunántúl* szenvedélyes írásban tudósított és felháborodottan ítélte el a brutális cselekményt. Egyébként a gyilkosságokról és a csaknem félszáz súlyos rablásról bőszes információk olvashatók a korabeli sajtóban. A támadást elszennvedők között voltak utcai járókelők, parasztagazdák, egyházi személyek is. A rablók magatartásában megnyilvánult a durvaság és az útonálló jelleg. A *Dunántúl* 1922. december 22-ére teszi azt az időpontot, amikor az államrendőrség összeállította a megszálló szerbek által elkövetett bűncselekmények statisztikáját. E szerint csak Pécssett 20 embert gyilkoltak meg, mintegy 150 rablást, útonállást és betörést követtek el. A közbiztonság javítására a szerb impérium alatt álló területen szinte mindenhol tettek intézkedéseket. Ezek több-kevesebb sikerrel jártak. A közállapotok negatív jelenségei között előkelő helyet foglalt el a megszálló egyenruhások korrupció viselkedése is. A korrupció fokozódó megmutatkozása számtalan esetben tetten érhető. 1919 őszére, az általános áru- és pénzhiány miatt kialakult a lánckereskedelem. 20–200 %-os felárral, ezúton szinte minden beszerezhető volt. A szerb vámhivatal korrupció tisztviselői bús jutalék ellenében tették lehetővé az élelem és az iparcikkek behozatalát. Jellemző példa Szautner József és Árpád József közrendőrök esete. Több helyre utaztak mint árukísérőnek kirendelt hatósági közegek, lisztszállítási feladattal. 1920. március 29-én Bácsbokodról kísérték a ponyvával letakart vagonokat. Bátaszéken a két lisztes vagon félreállították a szerb vasutasok. A kísérő rendőrök 100 dinár csúszópénzzel készítették a szerb vasúti alkalmazottakat a vagonok továbbítására, nehogy az eső a leponyvázott lisztben kárt tegyen. Ennek eredményeképpen, 31-én Gyárvárosra értek a szállítmánnyal. Az esetről – a felmerült „költség” visszatérítése miatt – április 2-án az aljegyző, a város közlekedési osztályán jegyzőkönyvet vett fel. Egy rendőrnek a napidíja 30 dinár volt.¹⁰

Rendvédelmi szervek

A Belgrádban aláírt katonai konvenció első pontjának harmadik bekezdése szerint „a kiürített zónában egyedül a rend fenntartására elengedhetetlenül szükséges rendőrségi és csendőrségi csapatok maradhatnak meg.” Nyilván az ellenőrzés átvételét – és kevésbé az egyezmény betartását – célozta a pécsi nemzetőr-

¹⁰ BML Pvrkap. 3945/1920. rkap. szám

ség 1918. november 19-i feloszlása. Azonban a magyar határrendőrséggel – megszüntetésének elrendelése ellenére – még december 2-án is vezényeltek közös járórt. November 27-én a szerb belügyi kormánybiztos helyettese, **Mihajlovits Szvetiszlav**, levelet küldött Pécs polgármesterének, illetőleg felhívást adott ki csendőrség felállításáról: „Polgármester Úrnak, Pécs. Újvidék, 1918. november 27. Az újvidéki Narodna Uprava, Bánát, Bácska, Baranya területén állandó csendőrséget állít fel. E célból egyetértőleg a Narodna Odbrana biztosával az összes járásoknak, valamint polgármestereknek elrendeltetik: szólítsa fel községek útján a volt közös hadsereg, honvédség és csendőrség összes rangfokozatbeli tisztek, katonai hivatalnokok és altiszteket, valamint mindazon egyéneket, akik a saját képességi fokuk szerint egy ilyen állást elvállalhatnának, hogy az újvidéki Narodna Odbranának ajánlják fel szolgálataikat. Mindazok, akik e felszólításnak eleget óhajtanak tenni, ezt írásban (expressz ajánlva) rövid személyadatokkal (úgymint: rangfokozat, név, tartózkodási hely, hol és milyen szolgálatot teljesített az utóbbi időben) minél előbb jelentsék be az újvidéki Narodna Odbrana osztályának (Konvikt). Ezen ajánlat a helybeli Narodni Odbortól (Néptanács) vagy ahol ilyen nem működik, a községi eljáráságtól láttamozandó. Az illetmények a mai drágasághoz felelőnek meg, lényegében pedig a magyarországi volt csendőrség-tiszti, altiszti és legénységi illetményekkel egyenlők lennének. A mellékelt nyomtatványok az összes alárendelt községeiknek és körjegyzőségeiknek azonnal elküldendőek. A belügyi kormánybiztos helyettese: dr. Mihajlovits Szvetiszlav s.k.” A jelentkezőkről nincs információ. Az ismeretes, hogy Bajáról egyetlen ember sem jelentkezett. A megszállt területeken esetenként közbiztonsági feladatokat teljesített a szerb katonaság, a szerb csendőrség, a szerb határrendőrség, a szerb katonai rendőrség és a települések magyar rendőrsége. Utóbbiak a megszállók felügyelete alatt. A demarkációs vonal megszállás alatt nem álló oldalán ellenőrzést végzett a magyar királyi csendőrség és a magyar királyi államrendőrség.

A pécsi rendőrség

Tisza Miksa minden bizonnyal kellő ismerettel bírt, hiszen Pécsset is teljesített szolgálatot; egy szűk oldalban rögzítette inkább általánosnak nevezhető, bár értékes összefoglalóját.¹¹ „Dacára a szerb katonai és polgári hatóságok minden törekvésének, a rendőrség egész tisztikara és legénysége hazafiasan szembeszállt ezen törekvésekkel. A megszálló hatalom a magyar katonaságot és csendőrséget egymás után szerelte le és csak a rendőrséget hagyta meg mint fegyveres testületet, nyilván azon okból, hogy legyen szükség esetén felelősségre vonható testület. [...] Hogy a megszálló hatalom mennyire nem bízott a magyar rendőrség működésében, bizonyítja, hogy szerb katonai rendőrséget, csendőrséget, majd határ és vasúti rendőrséget állítottak föl, amelyek folytán erősen megnyirbálták a városi rendőrség jogkörét. [...] A városi rendőrség vitézül viselkedett 1920. szeptember 20-ig, amikor a hazájáról megfélemezett munkástöbbség szerb karhatalommal eltávolította helyéről most már másodízben Nendtvich Andor polgármestert, a városi tanács tagjait, Soós Nándor rendőrfőkapitányt, Schmidt Boldizsár, Drasenovich Jenő, Kenedi Géza, dr. Till József rendőrfőkapitányokat, dr. Derner József és dr. Vö-

¹¹ Tisza Miksa: Magyarország rendőrségének története. Pécs, 1925. 369. p.

rös Mihály rendőrfogalmazókat. A legénység utasításra a helyén maradt, hogy némileg enyhüljön a város lakosságának szenvedése a szerb atrocitásokkal szemben. [...] A rendőrségi vezető állásokat szerb védelem alatt tanulatlan és hazafiatlan egyének foglalták el, akik a megszállás megszűnésekor természetesen elszöktek a városból.” 1918. november 22-én a kormány Oberhammer Antal pécsi rendőrfőkapitányt a város kormánybiztosává nevezte ki, aki utódjául helyettesét, Soós Nándort tette meg. 1919. január 18-án Soós Nándor főkapitány jelentést tett a tanácsnak arról, hogy 40 rendőrt vett fel és 43-an tették le az esküt a főkapitány kezébe. A jelentés említést tett arról, hogy ideiglenesen katonai ruhákkal ellátták az érintetteket, de rendőrsapkák és karszalagok beszerzése szükséges.¹² 1919. január 5-étől a pécsi rendőrök *Rendő – Gendarmerie* felírással karszalagot kaptak, és botbüntetés terhe mellett a szerb parancsnok megtiltotta a régi magyar katonasapkák viselését. A karszalag felirata július 30-tól *Rendő és Gendarm* volt.

Napiparancsok

A már idézett írások mellé mintegy másfél éves időszakra belépnek a napiparancsok, ezek tartalma hű tükörképe a rendőri vonatkozású történéseknek. Az első megváltozott formájú 1. sz. napiparancs 1919. január 8-án került kiadásra, Pécs törvhj. város rendőrfőkapitányától: Központi ügyeletes tisztviselő: Horváth Gyula rbiztos. Központi ügyeletes detektív: Gyurka József detektív. Központi ügyeletes szakaszvezető: Szicher János szv. Ügyeletes orvos: dr. Schwartz Vilmos. A mai naptól kezdve a napiparancsoknak az eddig használt könyvecskébeni kiadását beszüntetem és a napiparancsot külön lapon fogom kiadni, miáltal az érdekeltek könnyebben fognak tájékozódhatni. A napiparancs rendelkezéseket nem csak a legénységre, hanem az egész rendőri személyzetre s így a tisztviselőkre is fog tartalmazni. A kiadás ideje hétköznap délután 5 óra, míg vásár- és ünnepnap délelőtt 11 óra.

Kifogásolt viselkedések

Január 18-án határozott intézkedést hozott a főkapitányi napiparancs a Király utcai korzó megfigyelésére. Bejelentések szerint vásár- és ünnepnapokon fiatalok inzultáltak a sétáló nőket. Kenedi Géza rendőrkapitány, mint az erkölcsrendészeti ügyek előadója „szigorúan ellenőriztesse és a legcsekélyebb inzultuson értet is állíttassa elő az ügyeletre. Az ügyeletes tisztviselő mint rendőrbíró köteles az ügyet azonnal letárgyalni és példás büntetést hozni. Ha nem rendőrbíró az ügyeletes, másnap tegyen jelentést.” Az ügyek fontosságára utal, hogy minden esetről közvetlen jelentést kért a főkapitány. Több alkalommal is előfordult, hogy a rendőrlegénység viselkedését kellett szóvá tenni, illetőleg intézkedni a kifogásolt magatartások megszüntetésére. Január 24-én általános figyelemfelhívásra került sor. “Sajnálatos ugyan, de még mindig előfordul, hogy a közönség részéről panaszok hangzanak el amiatt, hogy a rendőrlegénység nem viseltetik megfelelő udvariasággal. E kérdésben már százszer történt figyelmeztetés, de – úgy látszik – esetek szórványosan még mindig előfordulnak. Tanulja meg végre a személyzet minden egyes tagja, hogy a város alkalmazottja, a város azért fizeti, hogy az élet- és vagyonbiztonságát megvédje, hivatali kötelességét teljesítse és mindenkivel szem-

¹²BML Pvrkap.-ad. 370/1919. rkap. szám

ben udvariasan bánják. Azért a város közönsége senkit nem fizet, ahhoz senkinek joga nincs, hogy durva legyen a közönség bármely tagjával szemben. Az udvarias bánásmód, megjár a város minden egyes tagjának gazdagnak, szegénynek egyaránt. Megszállott területen lévén különösen felhívom a figyelmet a szerb csapatokra és különösen annak tisztjeire. Eddig a kölcsönös jó viszonyt sikerült fenntartani, mindenki súlyt helyezzen arra, hogy e viszony fel ne bomoljék.”

Szerb ellenőrzés

Február 23-án Radovanovics alezredes parancsnok átiratot küldött Pécs polgármesteréhez a rendbiztosítás ügyében. „Mivel a városi rendőrség nem úgy teljesítette szolgálatát, ahogy azt egy jól szervezett rendőrségtől el lehet várni...” A rendőrségre vonatkozó 2599/1919. számú irat tartalmát, 26-án adta tovább a főkapitány a 36. számú napiparancsban. A katonai parancsnok intézkedése szerint – a rend és közbiztonság fenntartására Svetir Kosztics gyalogos főhadnagy, rendőrségi felügyelői megbízatást kapott. Joga volt a „rendőrség összes működését ellenőrizni”. Gavanszki csendőr főhadnagy Kosztics mellérendeltségébe került, úgyszintén Tatics csendőr hadnagy, Sjidevit Karagics hivatalnok és Petár Zsorzs, mint a detektív osztály vezetője. A város tanácsához is rendelt ki ellenőrző közeget, Bogdán Maglicsot. Az alapvető intézkedés szerint az összes nyilvános hely (szálloda, üzlet, kávéház) 19 óraker zárórát kellett tartson, a színház és a mozik, valamint a kaszinók ki sem nyithattak.

Katonai rendőrség

Ugyancsak a március 6-án keltezett napiparancsban került ismertetésre, a katonai rendőrség felállítására. „A szerb királyi állomásparancsnoksággal egyetértőleg katonai rendőrség fog a város területén a városi rendőrséggel a mai naptól kezdve közbiztonsági és őrszolgálatot teljesíteni. A szerb királyi katonai rendőrség 100 főből áll, amelynek parancsnoka **Mirkovics Dragomir** százados.” A hadapródiskolában kerültek elszállásolásra, egy készütségi erő pedig a városházán tartózkodott. A szolgálati beosztást Külley rendőrbiztos végezte. Az utolsó felhívás figyelemre méltó megfogalmazásban került közlésre: „Felhívom az egész őrszemélyzetet, hogy különösen akkor, amikor őrszolgálatot teljesítenek a melléjük adott szerb katonai rendőrökkel egyetértőleg a közönséggel a legudvariasabb módon bánjanak, s kötelességeiket mindenkor és minden körülmények között józanul, legpontosabban és leglelkiismeretesebben, a törvényeket és szabályrendeleteket szem előtt tartva lássák el.” Május végén a katonai rendőrség átköltözött az ítéltábla Széchenyi téri palotájába, amelynek berendezését 23-án elszállították. Május 30-án a belvárosi elemi iskola berendezését is elvitték, az épületbe pedig betelepült a szerb csendőrség.¹³

Közös őrjáratok

A súlyos bűncselekmények folytatódtak, annak ellenére, hogy március 11-én részletes szabályozásra kerültek a közös őrjáratok. „A Soós Nándor rendőrfőkapitány által kiadott, a 41. számú Napiparancs 3. pontjára való hivatkozással a szerb királyi tábori rendőrséggel teendő együttes szolgálat egyöntetű szabályozása végett a következőket közlöm: A város területén a mai naptól kezdődőleg nappal egy

¹³ Faludi–Gergely... i.m. 1989. 303. p.

városi rendőr és egy szerb tábori rendőr, éjjel két városi rendőr és két szerb tábori rendőrből álló vegyes őrzérek látják el a közbiztonsági szolgálatot. Az őrzérek a következő rendben tartoznak a város területén cirkálni.

1. sz. őrzék: Irgalmas, Siklósi utca, Hangya korcsma, Alsómalom, Légszeszgyár utca, Dohánygyár és Reáliskola környéke, Budai külvárosi állomás, Rákóczi útnak Irgalmas utcáig terjedő része. Leváltási hely: Bedő sarok.
2. sz. őrzék: Jókai tér, Deák utca, Rákóczy út, Indóház utca, Főpályaudvar, Ráth és Rét utcán át ismét a Rákóczi útra. Leváltási hely: Zsolnay szobor.
3. sz. őrzék: Ferenciek utcája, Szigeti országút, Hadapródiskola, Makár utca és ezen utcák környéke. Leváltási hely: Korona vendéglő előtt.
4. sz. őrzék: Petrezselyem, Kaposvári, Kálvária, Zöldfa, Ó-Temető, Szőlő utca és azoknak környéke. Leváltási hely: Kaposvári és Petrezselyem utca sarok.
5. sz. őrzék: Király és Kossuth Lajos utca. Leváltási hely: Király és Mór utca sarok
6. sz. őrzék: Apáca utca, Scitovszky tér, Kardos Kálmán, Káptalan, Szepesy, Megye, Mór, Anna, József és Mária utcák. Leváltási hely: Littke-sarok.
7. sz. őrzék: Sörház, Ágoston utca, Bányatelepi út, Hegyalja, Tettye és a közbeeső utcák. Leváltási hely: Ágoston tér.
8. sz. őrzék: Irányi Dániel tér, Zsolnay Vilmos utca, Balokány liget, Budai-vám, Felsővámház és a közbeeső utcák. Leváltási hely: Gyimóthy sarok.
9. sz. őrzék: Széchenyi-tér. Leváltási hely: Városház sarok. Éjjel a fenti őrzérekön kívül még a
10. sz. őrzék: Ferenciek utca, Gyár, Zrínyi, Hunyadi és Deák utcákban. Leváltási helye: Gyár és Ferenciek utca sarok, végül a
11. sz. őrzék: Perczel, Lyceum, Munkácsy Mihály, Kisfaludy utca. Leváltási hely: Apolló mozi előtt.

A 10. és 11. sz. őrzék csak egy városi rendőrből és egy szerb tábori rendőrből áll. Az őrzérek háromóránként lóváltási helyeiken lesznek leváltva. Az őrzérek tartoznak korcsmákat, vendéglőket, kávéházakat és éjjeli mulatóhelyeket is ellenőrizni és azokban mindenkor az elrendelt időben a zárórát pontosan betartatni. Ezen alkalommal különösen felhívom az egész őrszemélyzetet arra, hogy szolgálata közben vendéglőkben semmi néven nevezendő szeszes italt nekik elfogyasztani nem szabad, továbbá, hogy magukat az utcán megfelelően viseljék; az ez ellen vétőket a legszigorúbban fogom megbüntetni. Ezen egyéneket, akik magukat kellemképpen igazolni nem tudják, legyenek bár polgári egyének, avagy a szerb királyi hadsereg kötelékébe tartozó személyek, éjjel mindenkor az ügyeletes rendőrtisztviselő elé állítandók. A szerb királyi hadsereg kötelékébe tartozó egyének a rendőrség fogdájában e célra berendezett külön fogdahelyiségekben lesznek reggelig lezárva, s reggel Mirkovics Dragomir százados elé állítva. A polgári egyének fogva tartása és szabadon bocsátása felett éjjel az ügyeletes rendőrtisztviselő, nappal pedig a városi rendőrség megfelelő ügyosztályának vezetője dönt. Az őrzérek ellenőrzése a rendőrtisztviselő, a szerb királyi tábori rendőrség tisztjei, a kirendelt városi rendőrségi altisztek és az e célra kivezényelt – ellenőrző könyvecskével is ellátott – szerb altiszti ellenőrző őrzérei által eszközöltetik. Az őrzérek vezetői a szerb tábori rendőrség ellenőrző tisztjénél is épen úgy, mint az ellenőrző rendőr-

tisztviselőnél és altisztnél jelentkezni tartozik. Végül elrendelem azt, hogy az őrszemélyzet szolgálata akként osztható be, hogy azoknak minden negyedik napja szabad legyen.”

Szerb csendőrség

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kormánybiztosa 1919. május 22-én, a 1240/1919. számú intézkedésével Pécs város területére egy szakasz S. H. S. csendőrséget vezényelt, de jogviszonyát nem szabályozta sem a város rendőrségéhez, sem a közönségéhez. Május 30-án a berendezéseitől megfosztott belvárosi iskolába telepítették be egységeiket. Mivel a jogviszony nem rendeződött, a város tanácsa 8752/1919. szám alatt határozatot hozott. Ebben kimondta, hogy a S. H. S. csendőrség nem tartozik a katonai helyőrség keretébe, költségeit nem a megszálló csapatok térítik meg. A nyújtott szolgáltatások számláit külön kell kezelni, a költségekről kimutatást kell vezetni. A határozatról a város érintett szolgáltatóit értesítették.¹⁴ Az egy szakasznyi S. H. S. csendőrség beállítása sem hozott javulást a közbiztonságban, sőt június 16-án éppen a csendőrök lötték agyon, Patkó János 32 éves vasúti fékezőt a Szövetség utcában.¹⁵

Rendőriskola

1919. szeptember 23-tól az Ágota utcai őrtanyán az őrszemélyzet számára Külley Zoltán rendőrfelügyelő „rendőriskolát köteles tartani”. Az oktatás hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken 12.00 és 14.00 óra közötti időben történt. Iskola-köteles volt, aki 12 órától délután 2 óráig szolgálatban állt. A részvétel „főleg a fiatal rendőröknek kötelező” és elsősorban a szolgálati szabályzat vonatkozásában. 1920. február 28-án, március 1-jei hatállyal a hét napjai mellé, felelős előadók kijelölése is megtörtént. Hétfőn Schmidt Boldizsár rendőrkapitány, kedden Kenedi Géza rendőrkapitány, csütörtökön dr. Till József rendőrkapitány, pénteken Külley Zoltán rendőrfelügyelő. A megjelenés biztosítása szintén Külley felügyelő feladata volt. Az előadás tárgyát, idejét a rendszeresített könyvecskében kellett feljegyezni és minden témát két alkalommal adtak le. Külley Zoltán a rendőrfelügyelői kinevezését 1919. április 23-án kapta meg, amikor is a városi tanács „a rendőrbiztosi állásokat rendőrtisztai állásokká szervezte át, a X. fizetésosztályba. Kimondta a város tanácsa továbbá azt, hogy a rendőrtisztai állások egyike feltétlenül egy katonailag képzett egyénnel töltendő be avégből, hogy az ezen állásra külön rendőrfelügyelői megbízással kirendelt rendőrtiszt a rendőrlegénység beosztását, felügyeletét, ellenőrzését és oktatását sikerrel elláthassa. Ezzel kapcsolatban a város tanácsa a polgármester úrral egyetértőleg a rendőrfelügyelői teendőket ellátásával Külley Zoltán rendőrtisztet bízta meg.”

Szerb katonák bejelentése

1920. március 17-én keltezett az a rendőrfőkapitányi parancs, melynek 8. pontja a szerb katonák bejelentését rendelte el. Az intézkedés indokál megemlítést nyert, hogy a „fosztogatások és útonállások jó részét – szerb katona álarca alatt – a szerb katonai egyenruhát jogtalanul viselő egyének követték el.” Ez talán válasz egy korábban felvetett kérdésre. Mindenesetre az utasítás folytatása, hogy

¹⁴ JPM Á/P-1918–1921. 61. és 71. p.

¹⁵ Pécs–Baranya... i.m. 1929. 62. p.

még a kétségeket is kizárandó, a főkapitány elrendelte, „hogy mindazon lakásadók, háztulajdonosok, szállodások, vendéglősök stb, akik tényleges szolgálatban álló vagy leszerelt szerb katonának lakást adnak, kötelesek ezt 24 órán belül külön és kifejezetten a rendőrfőkapitányságon, II. em. 59. ajtó, személyes felelősség terhe mellett okvetlenül bejelenteni.” Az utasítás a szerb királyi állomásparancsnokság február 28-án kelt 8789. számú rendelkezésére hivatkozott.

Fluktuáció

A napiparancsokat olvasva észre kell venni, hogy az elbocsátás és a felfogadás címek mellett minden alkalommal több név szerepel. Valószínű ezek összeadása – mivel valamennyi parancs nem lelhető fel – pontatlan számadatokat adna. Van utalás főkapitányi jelentésekben a hiányok illetőleg a lemondások nagyságára. Az 1920. május 26-i jelentés szerint, aznap 16 fő távozott a testületből. Július 27-én 18 üres rendőri állás volt. Ez a 105 fős létszámhoz képest arányait tekintve is jelentős, ami érthető módon, meglehetősen nehézségeket okozott.

Új városi tanács, új főkapitányok

1920. augusztus 8-án a Majláth téren megtartott népgyűlésen ismét megalakult a Nemzeti Tanács. 20-án növelték a szerb csendőrség létszámát azért, hogy a közelgő választások rendben folyjanak le. Szeptember 22-én a városháza nagytermében megválasztották a város új vezetőségét. A betöltendő állásokra pályázni kellett, mivel kilenc nappal korábban az akkor megalakult törvényhatósági bizottság kimondta, hogy „a város választott tisztviselőinek megbízatása lejárt”.¹⁶ Hajdu Gyula szerint „meghívták továbbá ideiglenes rendőrfőkapitánynak **Polácsi János**”.¹⁷ A *Munkás* című újság szeptember 24-i számában tudósított az eseményről. „Polácsi János helyettes rendőrfőkapitány a rendőrséget délután 5 órára, raportra rendelte, amikor is közölni fogja az egész rendőri testülettel a szükséges parancsokat. Egyben felszólította a rendőrségi tisztikart, hogy mint rendelkezési állományban lévők, a további intézkedésig szintén maradjanak helyeiken.” Lenkei Lajos így emlékezett: „Rendőrfőkapitánynak Polácsi János volt pécsi tanítót tették meg, aki ingatag jellemével a keresztény szocialistáktól pártolt át a szociáldemokratákhoz, és hamarosan a legvéresebb szájú demagóggá alakult át. Sokat olvasott és tanult, de összezavarta a fogalmakat és helyét úgy töltötte be, hogy hamarosan kitessekelték állásából.”¹⁸ Hajdu a felmentésről a következőket írta: „Ülést tartott a városi alkalmazottak szakcsoportja is, melyen heves összeszólalkozás során lecsirkefogózta és legazemberezte a szakszervezet vezetőségét. A taggyűlés 200 szavazattal 5 ellenében elhatározta felfüggesztését. A rendőrfőkapitányi állásából eltávolították és helyét **Minker Ádám** könyvnyomdással töltötték be.”¹⁹ A felfüggesztés 1920. november 23-án történt, Minkert viszont csak a következő év február 18-án nevezte ki főkapitánnyá a városi tanács.²⁰ Valószínű Hajdu téved a visszaemlékezésében, amit Lenkei írása is igazolni látszik. „A rendőrfőkapitányi állást

¹⁶ Szűts Emil: Adatok a megszállt Baranya-Pécs közigazgatásának helyzetéhez és a visszacsatolás katonai és politikai előkészítéséről 1918–1920. Pécs, 1983. 88–89. p.

¹⁷ Hajdu Gyula: Harcban elnyomók és megszállók ellen. Pécs, 1957. 344. p.

¹⁸ Lenkei... i.m. 1922. 294. p.

¹⁹ Hajdu... i.m. 1957. 360. p.

²⁰ Pécs–Baranya... i.m. 1929. 99. és 108. p.

Polácsi után a puha, exaltált **Bodnár Zsigmond** volt helyettes tanfelügyelővel töltötték be, akinek azonban mint tanácsosnak más teendője is akadván, helyét Minker Ádám betűszedőnek engedték át, akit a szocialista pártvezetőség jóformán kényszerített, hogy üljön be a főkapitányi hivatalba. Ezen tisztviselő ellen soha semmiféle panasz nem merült föl, csakis a közrendet tartotta szem előtt, s híven teljesítette, amire kényszer hatása alatt vállalkozott.”²¹ A Pécs-Baranya 1918–1928. öszszesítés, 1921. február 1-jei dátumnál jelölte **Purger Róbert** rendőrkapitányt, aki főkapitány-helyettesi teendőket látott el. Ez utóbbi alól felmentették, mivel lakásán „erőszakos merényletet követett el egy fejletlen leánygyermek ellen”. Rendőrkapitányként tovább szolgálhatott. Egy érdekes érdemi intézkedését említenénk meg. 1921. július 27-én körövényben hívta fel a figyelmet arra, hogy „a rendőri és detektívtestületi ebekre ugyanaz a biztonsági intézkedés vonatkozik, mint a nagyközönségére.” Az előzőekben írtak nyilván magyarázatot adnak arra is, hogy Bodnár főkapitányi mivoltáról nem lelhető fel különös információ. Sajnos a szerb impérium ezen időszakának rendőrségi tevékenységével inkább újságcikkek formájában találkozhatunk, azokban is nyilván az arra érdemes bűnesetek tükrében. Polácsi egyébként leváltása után Dárdára költözött, ahol szerb szolgabíró lett. Soós Nándor korábbi főkapitány pedig követte Nendtvich Andor polgármestert Sásdra.

Baranyai-Bajai Szerb Magyar Köztársaság

1921. augusztus 14-én összeült a Pécs-baranyai megszállt területek szak szervezeteinek kongresszusa, melynek résztvevői megbízták az újonnan megválasztandó bizottságot, tegyen meg mindent azért, hogy a szerb megszállók ne vonuljanak ki. A határozati javaslat elfogadását követően megszakították a tanácskozást, hogy a küldöttek részt vehessenek a Széchenyi térre pár nappal korábban meghirdetett népgyűlésen. A gyűlés célja az volt, hogy a megjelentek támasszák alá a kongresszus határozatait. A résztvevők számát 15 000-re becsülték. A hiányos információkkal rendelkező és éppen ezért bizonytalan tömeget könnyen befolyásolták. A megjelentek **Dobrovics Péter** festőművész ajánlására, egyetértettek egy szuverén szerb–magyar köztársaság kikiáltásával. A helyeslést követően nyomban esküt is tettek, majd megválasztották az intézőbizottság elnökét. Elhangzott, hogy fegyverrel is készek megakadályozni a nemzeti hadsereg bevonulását. A köztársaság kikiáltásáról tájékoztatták az antant-missziót is. Baracson, Szigetváron, Siklóson és Mohácson augusztus 15-én tartottak népgyűléseket, melyeken elhatározták a köztársasághoz történő csatlakozást. Bajára a *Baranyai Magyar Újság* augusztus 15-i számával jutott el a köztársaság híre. A városházára összehívott rendkívüli gyűlésen 11 tagú intézőbizottságot választottak. Egy újság megjelenéséről is döntöttek, *Előre* névvel. Az első szám kiadásához, rendőri karhatalommal kényszerítették az *Új Élet* munkatársait. Ebben élen járt Gavanszki szerb rendőrfogalmazó. Augusztus 16-án a magyar kormány tájékoztatta az angol főbiztost, hogy nem ismeri el a kikiáltott köztársaságot. 17-én Keinrath tartalékos főhadnagy, a városi rendőrség legénységének parancsnoka vezetésével megalakult egy karhatalmi század, amelyet 19-re virradóra Gyorgyevics ezredes, a megszállók katonai parancsnoka lefegyvereztetett. A szerb kormány augusztus 18-i ülésén tárgyalta a

²¹ Lenkei... i.m. 1922. 294. p.

baranyai helyzetet és a szakértők meghallgatása után úgy döntött, hogy eleget tesz kivonulási kötelezettségének.²²

„Pécsett a független Pécs-bajai köztársaság komédiáját, eltekintve a félrevezetett munkástömegektől, senki komolyan nem vette.”²³ Az *Új-Somogy* 1921. augusztus 20-i számában címodalonnal tette fel a kérdést; „Miért kellett köztársaság Baranyában?” Válasza pedig az alcímben volt, „Őt munkásvezér félt a törvényes felelősségtől.” A Bécsben megjelent *Proletár* 1921. augusztus 21-i számában, a Kommunisták Magyarországi Pártjának Központi Bizottsága fejtette ki álláspontját. „A baranyai köztársaság néhány napos fennállása után összeomlott. Összeesett harc nélkül... A szociáldemokraták és októbriista radikálisok belevitték a köztársaság kikiáltásába Pécs és Baranya munkástömegeit, de maguk egy pillanatig sem gondolták komolyan a küzdelmet.”

Kiürítés – bevonulás

1921. július 26-án a francia külügyminisztériumban megtörtént a trianoni békeszerződés ratifikált példányainak kicserélése. A kormány meghatározta, hogy a demarkációs vonalat a nemzeti hadsereg augusztus 20-a éjféli előtt nem lépheti át.²⁴

Pécs

Az 1910-es népszámláláskor Pécs lakossága 49 822 fő volt. Közülük 41 628 a magyar, 6356 a német, 688 a horvát, 125 a szerb és 1025 fő az egyéb nemzetiségű. Az 1919 márciusában megtartott szerb népszámlálás 26 319 lélekről tett említést. Az eltérés az összeírólapok hiányosságából adódott, hiszen az április 24-én a főispánnak tett jelentés szerint, Pécs szabad királyi város lakosságának száma 56 120. A szerb adatok szerint a magyarok között rendőr-csendőr foglalkozású 52, a németek között 3, a szerbek között 14, a horvátok és a bosnyákok között 1–1, a zsidók között 2 fő volt.²⁵ Augusztus 19-én Gyorgyevics ezredes katonai parancsnok ragasztatott ki plakátokat, melyeken közölte a kiürítés tervezett menetét. Leszögezte, hogy az összes hatóságok és közegek a kivonulásig neki, a magyar katonaság bevonulását követően, a magyar parancsnok alárendeltsége alatt állnak. Az evakuálást 3 lépcsőben tervezték. Elsőként Barcs, Szigetvár, Bátaszék, majd Pécsvárad, Pécs, Szentlőrinc, Sellye, a harmadik lépcsőben pedig Mohács, Villány, Siklós, Harkány és környéke következnek. A személy- és vagyonbiztonságért, a rend és a nyugalom biztosításáért a szerb állomásparancsnokságok felelnek, és alájuk lesznek rendelve a kiürítés megkezdése előtt 24 órával bevonuló magyar hatóságok közegei, illetőleg a magyar csendőrség. A közutakon történő kivonulást a rendőri hatóságok ellenőrzik, amelyek még Rajics kormánybiztosnak vannak alárendelve. 19-én, Tisza szerint egy nappal korábban, 18-án este 8 órakor a városházán, az ügyeletes rendőrtiszt szobájában Rajics kormánybiztos átadta a várost **Gosztonyi Gyula** kormánybiztosnak. Az eseménynél jelen volt Oberhammer Antal főjegyző, helyettes polgármester,

²² Babics András: Pártharcok és munkásmozgalom = A Magyar Tanácsköztársaság pécsi-baranyai emlékkönyve. Pécs, 1960. 87–89. p.; Faludi–Gergely... i.m. 1989. 302–303. p.; Hajdu... i.m. 1957. 406–422. p.; Szűts... i.m. 1991. 167–181. p.

²³ Lenkei... i.m. 1922. 297. p.

²⁴ Faludi–Gergely... i.m. 1989. 303. p.

²⁵ Gorjánác Rádojka: Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában III. = Baranyai helyörténetírás, 1985. A BML Évkönyve. Pécs, 1985. 513–516. p.

Kenedi Géza rendőrkapitány, Derner József és Vörös Mihály rendőrfogalmazók, Piacsek Emil belügyminisztériumi segédtitkár, főispáni titkár. Kenedi rendőrkapitány azonnal intézkedett az elérhető tisztviselők, valamint az őrszemélyzet berendeléséről. Utóbbiak többsége beosztásának megfelelően mindvégig szolgálatot teljesített. Kenedi rendelkezésére 50 megbízható rendőr állt, de segítette tevékenységében mintegy 100 fős, tisztekből titokban szerveződött csoport is. Első intézkedésként megszervezte a posta, a vasútállomás, a tettyei vízművek őrzését. Igyekezett mindent megtenni a lakosság élet- és vagyonbiztonságáért. A szerb rezsim által felvett, megbízhatatlan rendőrök többsége önként elhagyta a várost, a többieket Kenedi leszerezte.²⁶ Az *Új Dunántúl* augusztus 20-i számában terjedelmes tudósítás jelent meg, mely szerint: "A városi rendőrség körében még az éj folyamán változás történt. A rendőrök közül az új rezsim exponáltjai polgári ruhát öltöttek, a régi rendőrök pedig őrséget állítottak a városháza védelmére." Augusztus 21-én, vasárnap, A város- és megyeháza átvétele cím alatt is található a rendőrségről és a csendőrségről szóló információ. "A városháza főbejáratánál két fegyveres rendőr állt őrséget. [...] A rendőrség ez idő szerinti vezetője Kenedi Géza kapitány, valamint a fogalmazói kar már uniformist öltött. Az éjszaka folyamán a megbízható régi rendőrséget, polgárőrség támogatta munkájában. Tegnap is és ma is a városban a legteljesebb rend uralkodott. [...] Ma este 8 órakor a magyar királyi csendőrség megérkezett Pécsre és a vármegyébe. A csendőrök nagy részét nyomban elosztották falvakban egy kisebb része pedig Pécsre került." A pécsi kapitányság vezetésére **Török Lajos**, a székesfehérvári kerületi főkapitány helyettes vezetője kapott utasítást. "Augusztus 20-án reggel 2 órakor vette kézbe a pécsi kapitányság vezetője Török Lajos m. kir. rendőrtanácsos, bádoki **Soós Károly** altábornagy távirati rendeletét, amely szerint még ugyanazon nap délelőtt egyedül Pécsre kellett mennie és Pécssett a szerb katonai parancsnoknál jelentkeznie. A fogat fél 3-kor érkezett Pécsre, a királyi tábla épülete elé és Török Lajos m. kir. rendőrtanácsos jelentkezett **Csolak Antich** szerb ezredes akkori városparancsnoknál. A szerb ezredes igen szívélyesen fogadta [...] és kijelentette, ő kérte [...], hogy a pécsi kapitányság vezetőjét küldjék előre be, hogy a rendőrség vezetését még a kivonulásuk előtt átvegye. Felkérte a kapitányság vezetőjét, hogy Gosztonyi Gyula dr. kormánybiztosnál jelentkezzen, s a rendőrség vezetését átvegye. [...] a rendőrkapitányságra ment, ahol Kenedi Géza, Till József dr. rendőrkapitányok, Derner József és Vörös Mihály rendőrfogalmazók már nagy munkában voltak [...] Kenedi Géza rendőrkapitány megtette a jelentését és ezután Török Lajos m. kir. r. tanácsos a kapitányság vezetését nyomban átvette [...] s ekkor elkezdődött a magyar királyi rendőrség pécsi működése." Török Lajos első intézkedése a város közönsége felé, a kormánybiztos rendelete alapján az volt, hogy közzétette augusztus 22-étől szesztilalom, este 10 órakori záróra, este 11 óra utáni kijárási tilalom lép életbe. A hivatalos bevonulás 1921. augusztus 22-én történt. A nemzeti hadsereg első egységei délelőtt 10 óra 30 perckor érkeztek a városba, a főrész délután 6 órára ért a Széchenyi térre. Vonulásukat folyamatos ünneplés övezte.

²⁶ Tisza... i.m. 1925. 365. p.; Babics... i.m. 1960. 89. p.; Szűts... i.m. 1991. 199. p.

DELI JÓZSEF

A PÉCSI KAROTIN CSOPORT 85 ÉVE

A Pécsi Tudományegyetem Kémiai Intézetét 1922-ben hozták létre, miután a Trianoni Megállapodás értelmében a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemnek Pozsonyból Pécsre kellett áttelepülnie. Az egyetem Orvosi Karán a *Chemiai Intézet* „Pécsett 1923 novemberében kezdte meg működését az egyetem központi épületének átalakított helyiségében, annak magasföldszintjén, amelyhez néhány alagsori helyiség is tartozik. Az elhelyezés célszerűtlen, bár számos tágas helyiség áll rendelkezésére, mert a laboratóriumi levegő áterjed a központi épület többi intézményeinek helyiségeibe is. Az intézet hármass feladat megoldásán dolgozik:

1. tudományos kutatás, 2. az elsőéves orvostanhallgatók elméleti és gyakorlati képzése és 3. a vegytan-szakos bölcsészettan hallgatók illetve tanárjelöltek elméleti és gyakorlati oktatása 8 félévre szóló programmal.”¹ Az intézet első igazgatója Zechmeister László professzor, akit akkoriban már jól ismert a tudósvilág.

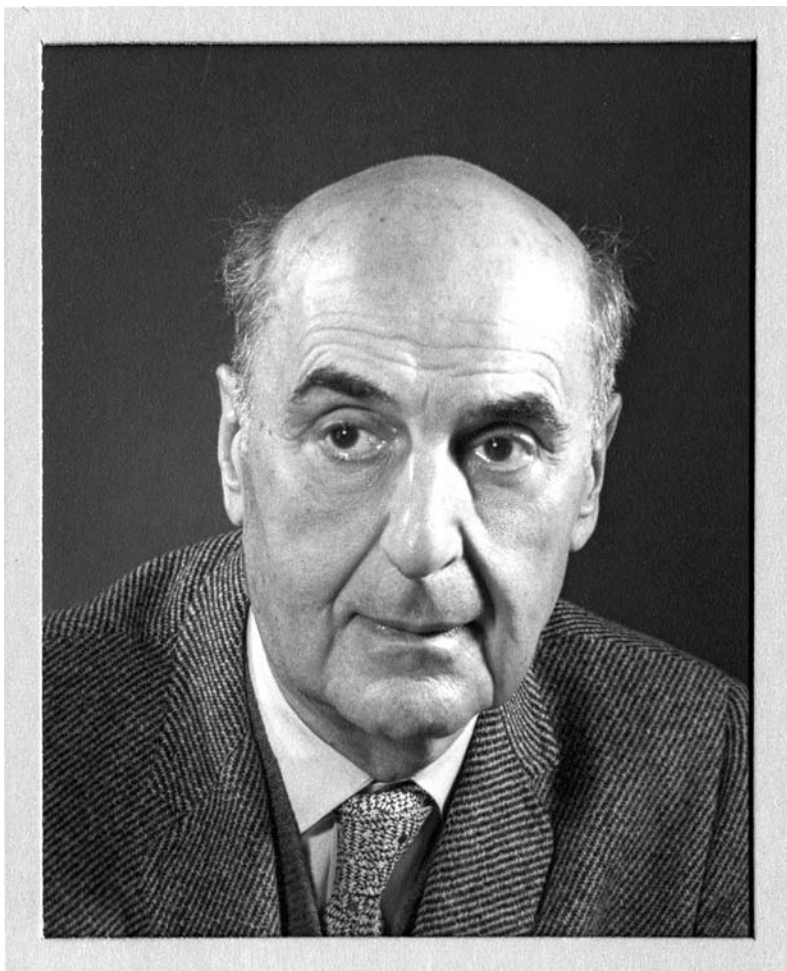
Zechmeister László 1889. május 14-én született Győrben, ahol édesapja polgármester volt. Középiskoláit Győrben, egyetemi tanulmányait Zürichben, az Eidgenössische Technische Hochschulen végezte el, ahol vegyészmérnöki és műszaki doktori oklevelet szerzett. 1912-től 1914-ig a berlini Kaiser Wilhelm Intézetben a világhírű Richard Willstätter mellett tevékenykedett, mint tanítvány és munkatárs. Az első világháború kitörésekor Zechmeisteret behívták katonának, a fronton megsebesült, majd három évet orosz hadifogságban töltött. Hazatérve a Chinoin Gyár laboratóriumának és kutatási osztályának vezetője. 1921–1923 között Niels Bjerrum mellett dolgozott Koppenhágában, mikor 1922. október 3-án az Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendes tanára lett.²

Joggal feltételezhető, hogy a berlini évek és Willstätter úttörő vizsgálatai a növényi asszimiláció területén egész életére kiható benyomást keltettek a pályakezdő kutatóban. Willstätter állapította meg első ízben a növényi karotin helyes összegképletét, és ezzel a karotinoidok kutatóinak kulcsot adott a kezébe a további vizsgálatokhoz. Noha Zechmeister László a pályakezdés berlini évei alatt elsősorban a cellulóz akkor még problematikus szerkezeti kérdésével foglalkozott, eljárást dolgozott ki a cellulóz totális, savas hidrolízisére, későbbi munkásságának ismeretében feltételezhető, hogy Willstätter alapvető kutatásai – az akkor még szinte teljesen felderítetlen karotin-kémiában – irányították Zechmeister Lászlót később e terület alapos feltárására. Zechmeister nagyra becsülte professzorát (fényképe

---

¹ Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és Irodalmi munkássága, Pécs, 1940.

² Szegvári Csilla: Zechmeister László élete és munkássága. Szakdolgozat. Pécs, 1982.; Szabó Dezső: Zechmeister László = Pécsi Műszaki Szemle 19. 1–2. szám, 1974. 45. p.; Szabolcs József–Szegvári Csilla: Zechmeister László élete és munkássága (1889–1972) = Középiskolai Kémiai Lapok XIV. 1987. 1. p.; Szabolcs József: A természetes anyagok kémiájának kutatója: Zechmeister László = Természet Világa 120, 1989. 472–474. p.; Szabolcs József: „Életcélja a kutatás volt”. Beszélgetés Tóth Gézával Zechmeister Lászlóról = Magyar Tudomány 11. 1990. 1360. p.

Zechmeister László fényképe, melyet első felesége unokahúgának, Englerth Ilonának és férjének, Vándor Gyulának küldött 80. születésnapján

mindig az íróasztala felett függött), s annak munkastílusát idézve gyakran emlegette: „A lehetetlent kell kívánni, hogy a lehető maximumot nyerjük.”

A fiatal vegyész csakhamar őszintén tisztelt tanáregyéniességgé, főleg a karotinoid kutatás terén világszerte ismert szaktekintéllyé vált. A vezetése alatt álló intézet munkatársai több irányban búvárkodtak, de Zechmeister igazi, kedvelt munkaterületévé a karotinoidok váltak. Ragyogó szervezőkészsége abban is megnyilvánult, hogy bámulatosan rövid idő alatt fejlesztette a vezetése alatt álló intézetet oktatásra és kutatásra egyaránt alkalmassá. Olyan munkatársakat tudott maga köré gyűjteni, akik tevékeny segítők voltak a szervező, oktató- és kutatómunkában, és akik később szintén a tudományos élet kiválóságaivá váltak. A Chemiai Intézet

A Rákóczi úti intézet, laboratórium az 1930-as években

„tudományos asszisztensei” az 1938/39. tanévben: dr. vitéz Cholnoky László adjunktus, dr. Tuzson Pál tanársegéd. Fizetéstelen tanársegéd, díjas gyakornok: dr. Frehden Oszkár. Fizetéstelen tanársegédek: dr. Falcsik Istvánné, szül. dr. Vrabély Vera, dr. Tóth Géza és dr. Ernst Jenő. Díjtalan gyakornokok: dr. Bálint Péterné, sz. Dubsky Mária és Polgár Andor. Az intézetben működtek ezeken kívül vitéz Csabay János dr. (1924–28) és Rom Pál dr. (1924–1928) tanársegédek.”³ Ilyen keretben, az intézet többi munkatársának elhivatottságából és kémia szeretetéből olyan ötvözet alakult ki Pécssett, amelyből maradandó eredmények születtek.

³ Szabó Pál... i.m. 1940.

A Rákóczi úti intézet, laboratórium az 1930-as években

Zechmeister tanítványai nagyra becsülték tanári működését is. Egyetemi előadásai élményszerűek voltak, az előadó valóban korszerű szintű tudása, választékos és humorral átszótt előadói stílusa mindig telt házat vonzott az előadóterembe. A kísérletekkel illusztrált előadásokra – melyeket Vrabély Vera készített elő nagy gonddal – mindig nagy súlyt fektetett. Előadásainak anyagát az *Organikus chemia. Felsőbb tanulmányok támogatására* című kétkötetes tankönyvében tette közkincsé, 1930–32-ben. A munkáról még a szigorúan kritikus Zemplén Géza is azt írta, hogy „kitűnő pedagógiai érzékkel összeválogatott anyaga élvezetesen tá-

rul az olvasó elé.⁴ A tankönyvírás mai problémáihoz is tanulsággal szolgálhat a könyv szerkezete, módszere, stílusa. Követésre érdemes például Zechmeister azon gyakorlata, hogy tankönyvében több száz fogalom és szerves termék nevét angol, francia és német nyelven szótárszerűen mellékletként közölte. Előszavában Goethe mondását idézi: „A tankönyv vonzó legyen; ilyené akkor válhatik, ha a tudás és a tudomány legderűsebb, legkönnyebben hozzáférhető részét nyújtja.” Zechmeister professzor egyik kedvence volt a költőfejedelem, akiről a Magyar Kémikusok Egyesületében: Goethe és a természettudomány címen nagyszerű előadást is tartott 1933-ban.⁵ Ugyancsak az orvostanhallgatók számára írta *Chemiai Gyakorlatok és Bevezetés a titrimetriába* című könyveit, melyet a hallgatók még az 50-es években is használtak.

A karotinoid kémiába való sikeres bekapcsolódásnak előfeltétele volt, hogy a pécsi kutatók a világon elsők közt ismerték fel a kromatográfia alkalmazásának nagyszerű lehetőségeit a szerves kémiában. Az 1933–35 közötti években Zechmeister munkatársaival nagy hatású preparatív szerves kémiai elválasztó módszerrel fejlesztette ezt az eljárást. A színes karotinoidok ugyanis jól láthatók a kromatográfias oszlopon, ezáltal kromatográfias viselkedésük és kémiai szerkezetük összefüggései felismerhetők. A módszert oly eredményesen alkalmazták a továbbiakban, hogy 1937-ben megírták nagyszerű *Die Chromatographische Adsorptionsmethode* (Wien, Julius Springer Verlag) című könyvüket, ezt később *Principles and Practice of Chromatography* címmel, a londoni Chapman és Hall könyvkiadó angol nyelven is közreadta, 1943-ban. A munka nemzetközi sikerét az is mutatja, hogy Bécsben kétszer, 1937-ben és 1938-ban, Londonban háromszor is kiadták (1943, 1948, 1953). A művet a kémiai szakirodalom, mint a legelső kromatográfias kézikönyvet tartja számon. Az Akadémia – a Matematikai és Természettudományok Osztálya javaslatára – Zechmeister 1940-ben rendes tagjává választotta. Székfoglalóját *A chromatographia néhány újabb alkalmazásáról* címmel 1940. október 21-én olvasta fel.

A kromatográfias módszert Zechmeister és Cholnoky nagy sikerrel alkalmazta a vöröspaprika, a vörös és sárga bélű görögdinnye és számos növényi szerv festékanyagainak izolálására és szerkezeti felderítésére. A saját, valamint a Karrer- és a Kuhn-iskola által kidolgozott, azóta klasszikussá vált módszerek alkalmazásával egymásután számoltak be újabb és újabb kutatási eredményeikről: kristályos kapszantin előállítás, kapszorubin, likofil, likoxantin felfedezése, ill. szerkezetkutatása, a kapszantin lúgos lebontása béta-citraurinná, a karotinoidok fotometriás és kolometriás meghatározása, pro A-vitamin vizsgálatok, különféle virágok és termések (*Solanum dulcamara*, *Tamus communis*, *Lycium halimifolium*, *Taraxacum officinale* stb.) karotinoid-analízise. E munkák során több, addig ismeretlen karotinoid-festéket fedeztek fel, tisztázták szerkezetüket. Az eredmények az *Untersuchungen über die Carotinoid-Farbstoffe* című, 16 dolgozattal álló sorozatban, egymás után jelentek meg a Justus Liebig's Annalen der Chemie című folyóiratban. Zechmeister munkatársa, Tóth Géza így emlékezik vissza: „Ha elegendő kísérleti anyag gyűlt

⁴ Móra László: Emlékezés Zechmeister Lászlóra. Természet Világa 8. 1997.

⁵ Szabolcs-Szegvári... i.m. 1982.

össze, akkor a megfogalmazásra került sor, amit mindig a professzor lakásán együtt végeztünk, ünnepélyes körülmények között, vacsorával egybekötve. Az elméleti részt ő rögtön németül gépbe kopogta. A kísérleti részt mi diktáltuk magyarul, és ő németül gépbe írta. A közleményeket először német folyóiratokba küldte, hogy gyorsabban megjelenjenek. A kutatási témát rendszerint Zechmeister választotta ki. A külföldi irodalom tanulmányozása közben jó érzékkel válogatta ki az általános érdeklődésre számot tartó témákat. Ehhez hozzájárult az is, hogy németül anyanyelvi szinten beszélt és írt, hiszen Zürichben és Münchenben dolgozott. A pécsi intézetből kikerült közlemények nagy visszhangra találtak.”⁶ Az ebédlőasztal, amelynél e dolgozatok születtek, még mindig Pécsen található.

Korán kifejlesztették a karotinoidok nagyjelentőségű katalitikus hidrogénezését is (1928). A karotin katalitikus hidrogénezésével igazolták a karotin szerkezeti képletét, és megállapították a karotin molekulában jelen lévő kettős kötések számát (1928–33). A színes karotinoid pigmentekre jellemző poliénszerkezet felismerése is Zechmeister érdeme.

Ugyancsak a klasszikus adszorpciós oszlopkromatográfia tökéletesítése, és alkalmazása tette lehetővé, hogy a munkacsoportban már az 1930-as évek közepén elkezdődtek a karotinoidok poliénláncának geometriai (*E/Z*; *transz-cisz*) izomerizációjával kapcsolatos szisztematikus vizsgálatok is, melyek Zechmeister további munkásságának egyre jobban előterébe kerültek. Főként ebben a témakörben folytatta kutatásait 1940 után a kaliforniai Pasadenában is. A poliénlánc geometriai izomériájával kapcsolatos, mintegy két és fél évtizeden átívelő kutatómunkájának eredményeit 1962-ben kiadott *Cis-Trans Isomeric Carotenoids, Vitamins and Arylpolyenes* című könyvében foglalta össze, mely több mint 40 év elteltével is fontos kézikönyve minden karotinoid-kutatónak.

Zechmeister László munkásságának delén volt kénytelen elmenekülni abból az országból és városból, amelyet annyira szeretett. A már nyilvánvalóvá vált fasiszta veszély 1940-ben emigrációba kényszerítette. Az Egyesült Államokban, Pasadenában telepedett le és a California Institute of Technology-n folytatta tanári és kutatói tevékenységét. Első feleségét, akit nagyon szeretett, az orvosok javaslatára a hosszú útra, annak súlyos tüdőbaja miatt nem tudta magával vinni. Úgy tervezték, ha meggyógyul, akkor utána megy. Erre nem került sor, Benes Kamilla 1941. július 7-én meghalt. Zechmeister Pasadenában újra megnősült. Elizabeth Sulzer, svájci származású második felesége nagy segítséget nyújtott irodalmi munkásságának adminisztrálásában. Első feleségét soha nem felejtette el, és annak rokonságával élete végéig tartotta a kapcsolatot. Zechmeister László a háború után, 1946-ban hazalátogatott és bejelentette, hogy nem kívánja régi állását betölteni.

1943-ban az orvostudományi kar egyhangú döntéssel meghívta Cholnoky Lászlót a megüresedett kémiai tanszékre. Kinevezésére azonban csak 1946-ban került sor, amikor is nyilvános rendkívüli tanár lett, 1948-ban nevezték ki nyilvános rendes tanárrá.

⁶ Szabolcs... i.m. 1990.

Cholnoky László 1899. május 29-én született a Tolna megyei Ozorán. Középiskolai tanulmányait Veszprémben végezte, és ugyanitt szerezte meg érettségi bizonyítványát is. A háború alatt a m. k. 5. honv. lovas tüzérsztálynál és a m. k. 74. honvéd tábortüzérezrednél teljesített szolgálatot. Háborús kitérítései eredményeként vítézzé avatták.⁷ Egyetemi tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen kezdte meg 1920-ban, mint gyógyszerész-hallgató. Speciális kémiai érdeklődése azonban már egyetemi éve alatt is megnyilvánult, és mint Winkler Lajos tanítványa, nagy érdeklődéssel foglalkozott a kémiai analitikával. 1922-ben okleveles gyógyszerészmester lett, 1924-ben gyógyszerész doktorrá avatták. 1924 szeptemberében költözött Pécsre, az akkori tudományegyetem orvosi karának Kémiai Intézetében vállalt tanársegédi állást. Ettől kezdve haláláig megszakítás nélkül dolgozott ebben az intézetben, 1929-től, mint adjunktus, 1940-től kezdve intézeti tanárként, mint Zechmeister László professzor tanítványa és később belső munkatársa. Cholnoky László nagyszerű manuális készsége, a winkleri évekkal megalapozva, szerencsésen párosultak a 10 évvel idősebb Zechmeister professzor széleskörű olvasottságával, elméleti beállítottságával. 1929-ben elnyerte a bölcsészdoktori címet. A II. világháború előtti időszakban hónapokat töltött ösztöndíjasként Jénában, ahol optikai mérőeszközök elméleti és gyakorlati kérdéseit tanulmányozta, valamint hosszabb időt töltött ugyancsak ösztöndíjas minőségben Grazban, Pregl professzor mellett, akitől az akkor kialakuló szerves mikroanalízis módszereit sajátította el.⁸ Az 1940-es években a kutatás intenzitása észrevehetően csökkent, s az első közlemény csak 1953-ban jelent meg. Ezek a dolgozatok azonban fáradtságos munka eredményei. Cholnoky itt számolt be először növényanalitikai adatokra támaszkodva a karotinoidok növényfiziológiai szerepének a lehetőségéről. Újra aláhúzta a karotinoid-epoxidok oxigénközvetítő szerepének a valószínűségét a fotoszintézisben.

Eme növényfiziológiát érintő problémán kívül 1955-ben Cholnoky és munkatársai, Szabolcs József, Györgyfy Katalin, Pánczél Márta, Nagy Erzsébet felfedezték a β -kriptoxantint és 1959-ben az α -kriptoxantint, mely utóbbinak a szerkezetét is igazolták. Az intézet ebben az időben nem volt felszerelve modern műszerekkel. A karotinoidok spektrumát Löwe-Schumm rácsspektroszkóppal határozták meg, külön-külön mérték az egyes hullámhosszakhoz tartozó extinkció értékeket, azokat táblázatba foglalták, majd mm-papíron ábrázolták a spektrumot. Ezek a munkák nagy precizitást igényeltek, és Cholnoky előszeretettel vett részt ezekben a munkákban. E precizitásnak köszönhető a szerves mikroanalitika nagyon eredményes alkalmazása is, amely elvezetett a kapszantin és kapszorubin szerkezetének revíziójához. 1960-ban, lényegében Karrerral (Zürich) és Weedonnal (London) egy időben megállapították a kapszantin és kapszorubin ma is elfogadott szerkezetét. Ez a vegyületcsoport érdekes újdonság volt a karotinoidok között, mivel a trimetilciklohexán gyűrű helyett trimetil-ciklopentán gyűrűt tartalmaznak. A szerkezet meghatározásában az elsőbbség azonban a külföldi kutatócsoportoknak jutott, amelyek abban az időben már rendelkeztek IR- illetve NMR-készülékekkel. A ma

⁷ Szabó Pál... 1940.

⁸ Szabó Dezső... i.m. 1967.; Szabolcs... i.m. 1967.; Szabó Dezső... i.m. 1977.

gyar kutatócsoportnak műszerek hiányában „csak” a kémiai szerkezetbizonyítás elsősége maradt meg. Cholnoky és munkatársai foglalkoztak a karotinoidok körében lefolyó Oppenauer oxidációval, a kétféle kapszantol eritro-treo izomeriájával. Kidolgozták a karotinoid-epoxidok és -furanoidok LiAlH_4 -es redukcióját. Weedon professzorral együttműködve, felhasználva a londoni intézet modern műszerezettségét, beszámoltak a karotinoid-epoxidok és -furanoidok tömegspektrográfiájáról, megállapították a kriptokapszin és foliaxantin szerkezetét, mely az első magasabb rendű növényekben előforduló allén-kötést tartalmazó karotinoid. A taraxantinnal foglalkozva széleskörű vizsgálatok indultak meg a karotinoid-epoxidok sztereokémiáját illetően, és véglegesen tisztázták a likofil és likoxantin korábban csak analógiákra alapozott szerkezetét. Cholnoky Lászlót a karotinoidok kutatása terén elért eredményeiért 1959-ben Kossuth-díjat kapott, 1960-ban a Magyar Tudományos Akadémia a tagjai sorába választotta.

Érdekességként említem meg, hogy az 50-es években több olyan fiatal kutató is eltöltött rövidebb-hosszabb időt az intézetben, akik később más területen szereztek hírnevet, de a mai napig szívesen emlékeznek az itt eltöltött időre (Jobst Kázmér, Schneider Gyula, Messmer András).

Cholnoky László az egyetemi közéletben is aktív volt: 1956-ban rektori jogú dékánhelyettes, 1957-től 1961-ig rektor-helyettes, majd 1964 és 1967 között a POTE rektora. Mindenki megdöbbenésére, még nagyon aktív periódusában, 1967. június 12-én érte a halál.

Cholnoky László halála után Szabó Dezső vette át a Kémiai Intézet vezetését. Szabó Dezső 1917. szeptember 2-án született Budapesten. Beiratkozott a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemre, kémiát és fizikát hallgatott, majd harmadévtől a Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta tanulmányait.⁹ Cholnoky professzor irányításával rövid ideig részt vett a karotinoid munkacsoport munkájában – egyetemi doktori disszertációját e témában védte 1944-ben, – érdeklődése azonban fokozatosan a heterociklusos kémia irányába fordult. A 70-es évektől, intézetigazgatói kinevezésétől, meghonosította az orvosbiológiai alkalmazású szintetikus kémiát az intézetben. Egy kis létszámú munkacsoport keretein belül főképpen a konjugált telítetlen oxo-vegyületek addíciós gyűrűzárási reakcióit vizsgálták kétfunkciós nukleofil reagensekkel szemben. Szabó Dezső a kutatómunkánál azonban előbbre helyezte az oktatást. Kémiai előadásai telt házat vonzottak; egyszerűsége törekvése, világos, plasztikus előadásmódja és mindenekelőtt a hallgatóság által is megérezett szeretete, a medikus generációkba kitörülhetetlenül beleírta a „Dezső bácsi” fogalmat. Két jegyzet és két tankönyv szerzője: *Általános és szervetlen kémia* (Medicina, 1972) és *Szerves kémia* (Medicina 1972).

Cholnoky halála után a karotinoid munkacsoport vezetője a fiatal Szabolcs József lett. Szabolcs József 1929. június 9-én született Gyöngyösmelléken. Az ELTE vegyész szakán végzett 1951-ben. A POTE Biofizikai Intézetében kezdett dolgozni, majd 1954-ben a Kémiai Intézetbe került. Cholnoky professzor mellett sajátította el a karotinoidokkal végzett munkákhoz szükséges precizitást, melyet ké-

⁹ Szabolcs József: Szabó Dezső 1917–1987 = Magyar Kémikusok Lapja 43, 1988. 31. p.

sőbb munkatársain is mindig számon kért. A munkacsoport tagjai ebben az időszakban Tóth Gyula, Rónai Ádám, Kerényiné Baranyai Márta, majd 1971-től Molnár Péter, Rónai Ádám helyett. A kutatási terület nem változott lényegesen. A hetvenes évek közepéig folytatódott a munkakapcsolat a londoni kutatócsoporttal. Ennek keretein belül Szabolcs József, Tóth Gyula, Baranyai Márta töltött hosszabb időt a londoni Queen Mary College-ban. Az együttműködés nagy jelentőségű eredménye a Journal of Chemical Society-ben 1969-ben megjelent *Optical Rotatory Dispersion of Carotenoids* közleményük. Ebben mintegy 40 ismert szerkezetű karotinoid ORD spektruma alapján állították fel a karotinoidokra vonatkozó additivitás hipotézist. Az angol kutatókkal közösen javaslatot tettek a természetben előforduló karotinoid-5,6-epoxidok térszerkezetére, és tisztázták egy másik, ugyan-csak allén végcsoportot tartalmazó karotinoid, a fukoxantin szerkezetét is.

Az intézet 1972-ben elköltözött a Rákóczi útról jelenlegi helyére, a Szigeti úti épületegyüttes Kürt utcai porta melletti épületébe. A karotinoid csoport a második emeleten kapott laboratóriumokat, köztük egy kromatografáló helyiséget. Oktatásra az első emeleten három hallgatói laboratóriumot és egy előkészítő laboratóriumot szereltek fel. Az 1980-as évek közepén az egyik laboratórium helyén két szemináriumi helyiség került kialakításra.

A csoport műszerezettsége kismértékben javult egy Perkin Elmer R12 spektrofotométer beszerzésével a hetvenes évek közepén. A műszer oly nagy becsben volt tartva, hogy csak a kutatók, és egy kitüntetett asszisztensnő kezelhették.

Ebben az időszakban tovább folytatódtak a karotinoid-5,6-epoxidok és -5,8-epoxidok konfiguráció vizsgálatai is. Számos természetben előforduló karotinoid-5,6- és 5,8-epoxidot (anteraxantin, violaxantin, lutein-5,6-epoxid, flavoxantin, krizantém-axantin, stb.) izoláltak, elsősorban virágszirmokból. Megvizsgálták a különböző *cisz*-karotinoid-izomerek természetben való előfordulását és igazolták természetes voltukat. Az *össz-transz* vegyületek termikus és jód-katalizált fotoizomerizációjával számos szimmetrikus (zeaxantin, kapszorubin) és asszimmetrikus karotinoid (lutein, kapszantin, anteraxantin, lutein-5,6-epoxid stb.) fő mono-*cisz*-izomerjeit állították elő. A szerkezetazonosításban ekkor már rutinszerűen alkalmazták az ^1H - és ^{13}C -NMR-, valamint a CD-spektroszkópiát is. Mivel az ehhez szükséges készülékek az intézetben nem voltak meg, mindkét mérést Budapesten végezték, az NMR méréseket Radics Lajos (MTA KKKI), a CD méréseket Kajtár Márton (ELTE) közreműködésével.

Az 1970-es évek közepétől, a nagyhatékonyságú folyadék-kromatográfia (HPLC) gyors ütemű fejlődésével e módszer is egyre nagyobb szerepet kapott a karotinoidok kutatásában. Intézetünkben Matus Zoltán közreműködésével a 80-as évek elején kidolgozták a piros paprika karotinoidjainak HPLC analízisét. Az analízis eredmények alapján immár harmadszor került újra előtérbe a paprika karotinoidok vizsgálata, és folytatódott szinte napjainkig. E vizsgálatok eredményeként számos újszerű végcsoportot tartalmazó karotinoidot sikerült izolálni, és elvégezni szerkezet meghatározásukat.

Időközben Tóth Gyula révén a karotinoidok vérszérumban való előfordulásának, és a gyomor nyálkahártya védelmében betöltött szerepének vizsgálata is

előtérbe került, a POTE I. sz. Belklinikájával, elsősorban Mózsik Gyulával együttműködve. 1981-ben Baranyai Márta megvált az Intézetből, helyére Sipos László, majd az ő távozása után 1986-tól e cikk szerzője került.

Az oktatás területén az 1984-ben induló angol nyelvű képzés beindítása érdemel említést, mely elsősorban Szabolcs József nevéhez fűződik. Szabó Dezső 1987-ben bekövetkezett halála után Szabolcs József, a karotinoidkémiai munkacsoport vezetője lett az intézetigazgató.

1989-ben Zechmeister László születésének 100-ik évfordulóján emléktáblát avattunk az Intézet második emeleti folyosóján. Tóth Géza, mint Zechmeister egykori munkatársa, valamint e cikk szerzője, mint a munkacsoport legfiatalabb tagja helyezte el koszorút a tábla alatt.

Szabolcs József 1990-ben váratlanul nyugdíjba vonult és elköltözött Pécsről. Nyugdíjba vonulása után még pár éven keresztül a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban tanított kémiát, a Kémiai Intézetrel gyakorlatilag nem tartotta a kapcsolatot.

1991-ben Tóth Gyula vette át a Kémiai Intézet és a karotinoid munkacsoport vezetését. Tóth Gyula 1936. november 22-én született Nagyatádon. 1961-ben végzett mint általános orvos a Pécsi Orvostudományi Egyetemen. Hallgató korában kezdett el a Kémiai Intézetben dolgozni diákkörösként, majd demonstrátorként. Ekkor ismerkedett meg a karotinoidokkal, és végzése után az Intézet karotinoid munkacsoportjában kezdett dolgozni, Cholnoky professzor irányításával. Tóth Gyula kezdeményezésére az Intézet neve 1991-ben Orvosi Kémiai Intézetre módosult.

A kutatás két fő iránya továbbra is a paprika karotinoidok és a *cis-transz* izomerizáció vizsgálata, előbbi jelen cikk szerzője, utóbbi Molnár Péter irányításával. Előbb Eugster professzor zürichi munkacsoportjával, a későbbiekben a Berni Egyetem Szerves Kémiai Intézet Hanspeter Pfander vezette kutatócsoportjával alakult ki gyümölcsöző együttműködés. A Pécsen izolált vegyületek szerkezetét a berni intézet műszeres szerkezetvizsgálatai (NMR, CD, MS) igazolták. 1996-ban és 1998-ban az Intézet és a Berni Egyetem közös szervezésében került megrendezésre az I. és a II. Central European Workshop on Carotenoids, mintegy 40–50 fő részvételével.

1999. május 20-án emlékülést tartottunk Cholnoky László születésének századik évfordulója alkalmából. A tudományos program lebonyolítása után az aulában, az egyetemi vezetőkről, a rektorról történt megemlékezés. Bellyei Árpád rektor, Cholnoky Péter (Cholnoky László fia) és Tóth Gyula professzorok leleplezték a Cholnoky emlékplakettet. Itt jegyzem meg, hogy 2004-ben, a főépületben található I. számú előadótermet, melyben elsősorban az I. évesek hallgatnak előadásokat, Cholnoky-teremnek nevezték el.

A kémia oktatása területén, Tóth Gyula professzor orvosi végzettségének megfelelően, megerősödött az orvosi szemléletű oktatás. Ezt jelzi a tárgy orvosi kémiára történő átnevezése és a bioszervetlen kémia bevezetése is a tananyagba. A debreceni és a szegedi társintézetekkel közösen új tankönyvek íródtak: Gergely

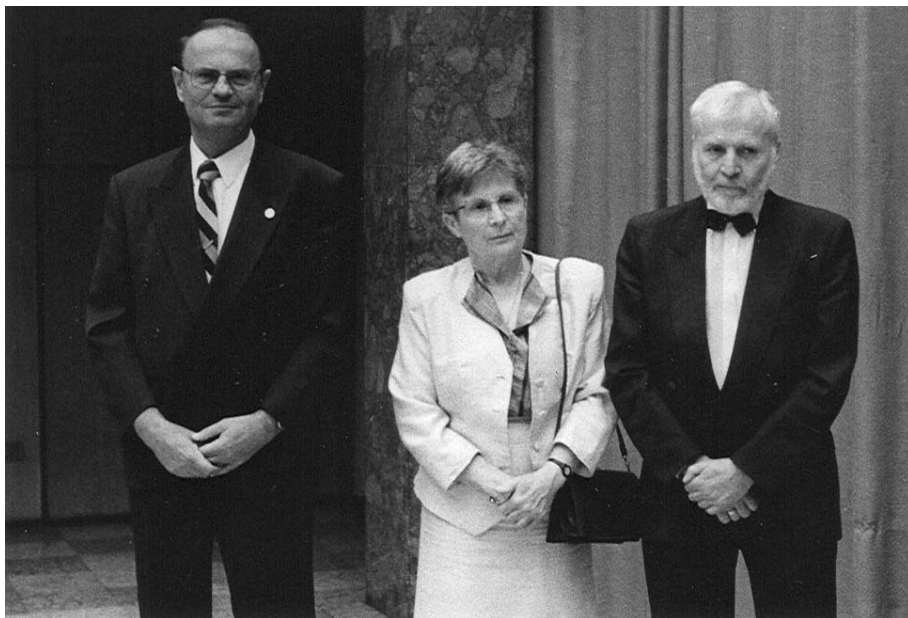
1st Central European Workshop on Carotenoids (1996) résztvevői a PAB színház előtt

P. (szerk.): *Általános és bioszervetlen kémia*; Gergely P., Penke B., Tóth Gy.: *Szerves és bioorganikus kémia*, a tananyag egységesítésére is történtek kísérletek.

A 80-as 90-es évek jelentős változást hoztak a műszerezettség területén. Új, modern spektrofotométerek kerültek az intézetbe. A HPLC készülékek fejlődése megkönnyítette a növényi analízisek elvégzését, a kis mennyiségben előforduló karotinoidok izolálását. 1997-ben a Biokémiai Intézetbe került egy modern NMR készülék. Az NMR laboratórium intézetünkhöz tartozó munkatársa Ősz Erzsébet már igen kis mennyiségű (1–2 mg) izolált anyagból el tudta végezni a karotinoidok szerkezetazonosítását. Munkájának az igen korán bekövetkezett halála vetett sajnálatos véget.

A 90-es évek végétől a CD méréseket az MTA KKKI Simonyi Miklós vezette Molekulárfarmakológiai Intézete végezte. Az új műszerek és kapcsolatok éppen időben érkeztek, mivel a berni intézettel való kooperáció Pfander professzor nyugdíjba vonulásával megszűnt.

Az Orvosi Kémiai Intézetet 2002. január 1-vel összevonták a Biokémiai Intézettel. Az új intézet neve: Biokémiai és Orvosi Kémiai Intézet, vezetője Sümegi Balázs lett. Tóth Gyula 2004 elején nyugdíjba vonult, a munkacsoport vezetését e cikk szerzője vette át. Molnár Péter 2006-ban a PTE ÁOK Farmakognóziái Intézet vezetését vállalta el, így távozott az intézetből, de továbbra is részt vesz a csoport munkájában. A munkacsoport négy fiatal munkatárssal egészült ki (Nagy Veronika, Agócs Attila, Turcsi Erika, Gulyás Gergely), akik a hagyományos kutatási terü-

Cholnoky emléklakett leleplezése: Bellyei Árpád rektor, valamint Cholnoky Péter és felesége

leteken (izolálás, szerkezetazonosítás, analízis) kívül olyan új utakon is elindultak, mint a karotinoid-glikozidok, vagy a karotinoid-dendrimerek előállítása.

A munkacsoport a működése óta eltelt 85 évben közel 300 közleményt jelentetett meg, zömében nivós külföldi folyóiratokban, ebből 150-t az elmúlt 25 évben. A hetvenes évek elejétől kezdve folyamatosan részt vesznek a csoport tagjai a három-évente a világ különböző részein tartott International Symposium on Carotenoids rendezvényen, mely a karotin kémikusok legrangosabb találkozója. A mindig csak kis létszámú (4–5 fős) csoport tagjai közül két akadémikus, Zechmeister László (1937) és Cholnoky László (1960), egy kémiai tudományok doktora, Szabolcs József (1974) és két MTA doktor, Deli József (2003), Molnár Péter (2006) került ki. A csoport hazai elismertségét mutatja, hogy csak az utóbbi tíz évben közel 100 millió forint kutatási támogatást (OTKA, ETT, NKFP) nyert el.

Miközben az Európában működő híres karotinoid műhelyek – Heidelberg, London, Zürich, Bern, Liverpool, Trondheim – vezetőik nyugdíjba vonulása után megszűntek, csoportunk egyedülálló módon 85 éve működik, köszönhetően az egymást váltó nemzedékek által felhalmozott és átadott tudásnak, a klasszikus és a modern módszerek ötvözésének.

TÜSKÉS TIBOR

FODOR ANDRÁS

Annak a költőnemzedéknek a tagja, amelyet – másokkal, Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval, Csanádi Imrével, Simon Istvánval együtt – Németh László „költészetünk bartóki vonalának” nevezett. Ennek a második világháború után föllépett nemzedéknek egyik sajátos hangját – a szülőföldre kötődő, dunántúli, „pannóniai” árnyalatát – képviseli Fodor András lírája. A mintát az elődök közül Berzsenyi, Vörösmarty, Babits költészetéből merítette, a közvetlen mestert Takáts Gyulában és Csorba Győzőben találta meg.

1929-ben Kaposmérőn született, diákéveit Kaposváron, a vasutas internátusban, a „szuntyerben” töltötte. A Baranyához és Pécshez kötő szálak mellett csak egy volt fontosabb és erősebb számára: az, amely Somogyhoz fűzte. A diákévek nyarait a somogyi rokonoknál, Buzsákon, Lengyeltóiban, Fonyódon, Pusztaberényben töltötte. A somogyi táj, az országutakat szegélyező nyárfák, a Balaton, a tóparti hegyek látványa erőteljes természetélménnyel ajándékozta meg. Tizenhat éves kora óta rendszeresen naplót vezet. Korai verseit kaposi gimnáziumi tanárának és osztályfőnökének, Takáts Gyulának mutatja meg. Ő küldi el a diák kéziratait Pécsre, a Sorsunk szerkesztőségébe. A küldeményre a folyóirat versrovatának szerkesztője, Csorba Győző 1946. november 21-én válaszol levélben Takáts Gyulának: „Fodor A. versei szépek, egyet máris hozunk belőlük.” Ilyen előzmény után jelent meg, még Fodor Andor néven, a Sorsunk 1946. évi 2. (novemberi) számában – közvetlenül Rónay György Pannonizmus című, „Az újra megindult Sorsunknak” ajánlott tanulmánya után – *Találkozás* című verse. Ez volt Fodor András első folyóirat-publikációja. A Balaton-élményt megfogalmazó költeményt a válogatott verseit tartalmazó *Pünkösdi hírnök* (1989) című kötetébe is – több mint negyven év után – bevette, és ott Csorba Győzőnek ajánlotta. „A nyújtózó emlékü kék hegyek / futó szemembe ugranak a partról, és távolból, áttetsző égi párnán, / szabadot, tisztát egyengetve hátán, / feszíti ágyát nékem is a tó...” Ezt követően a Sorsunk – fennállása idején – az 1947. évi összevont, 7–8. (július-augusztusi) számban további két versének adott helyet. Ugyanebben az időben a Kaposváron megjelenő Tudomány – Művészet című folyóirat egyetlen száma is közölte *Hasonlat* című versét.

Fodor András érettségi után Budapestre kerül, fölveszik a bölcsészkarra és az Eötvös Kollégiumba, fővárosi lakos lesz, új kapcsolatok veszik körül. Kollégiumi tanárát, a Zengővárkonyból felköltözött Fülep Lajost mesterének tekinti, és eckermanni hűséggel tekint föl rá. Kollégiumi társai közül Domokos Mátyáshoz és Lator Lászlóhoz vonzódik, velük életre szóló barátságot köt. Naplóját továbbra is következetesen vezeti. A naplófolyamból majd az évek múlva megjelenő részletek (*Ezer este Fülep Lajossal; A Kollégium*) hitelesen idézik föl Fülep professzor alakját, a kollégium életét, baráti körét.

A szívesen barátkozó fiatalembernek pesti irodalmi kapcsolatai is hamar kialakulnak, elsősorban a Válasz folyóirattal és a lapot kiadó Sárközi Márta körével.

A Válasz három, egymást követő közlése (1947 decemberében, 1948 augusztusában és 1949 februárjában) a helyi, vidéki megbecsülés mellé meghozza az országos elismerést. A húszéves költő első jelentős, feltűnést keltő, nagylélegzetű, később antológiadarabbá vált költeményét, a *Bartókot* a Válasz 1949. februári száma közli. A vers jóval több, mint egy fiatal költő sikeres megszólalása, „szárnypróbálgatása”. A terjedelmes, fölviillanyozó hatású verssel (a kezdődő politikai diktatúra és szellemi elnyomás, a Bartók-kultusz zárolása idején) Fodor András egyszerre nemzedéke, az 1945 után induló fiatal lírikusok egyik legjelentősebb, figyelemre méltó költőjévé lép elő.

1951-ben könyvtáros–orosz szakon diplomát szerez, és a Népművelési Minisztérium Központi Iskolájában tanári állást kap. 1954-től a Csillag című irodalmi folyóirat munkatársa. 1957-től szabadfoglalkozású író, 1959-től az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának főmunkatársa, és a központ kiadásában megjelenő, a könyvtárak tájékoztatását és beszerzését szolgáló Új Könyvek című periodika szerkesztője.

Kapcsolatát a pécsi irodalmi élettel a Sorsunk megszüntetése (1948) után is megőrzi. Az új pécsi irodalmi lap, a Szántó Tibor szerkesztette Dunántúl 1952 és 1956 között több versét közli, itt jelenik meg 1954-ben *A vízrenéző* című, Egy József emlékének ajánlott, nagy feltűnést keltő, azóta sokszor idézett és újraközölt verse.

Első verseskötete a *Hazafelé* (1955). Ezt évente-kétévente további mintegy tizenöt-húsz, új verseit tartalmazó könyv követi. Válogatott verseit tartalmazó, tízévenként megjelenő három gyűjteménye: *A csend szólítása* (1969), *Kélt újra jel* (1979), *Pünkösdi hírnök* (1989). Fodor András sokat fordított, főként az európai nyelvekből és a szomszéd népek költészetéből. Könyveket írt József Attila életéről és költészetéről: *Szólj költemény* (1971), *Így élt József Attila* (1980). Több tanulmánykötete és esszégyűjteménye is megjelent (*A nemzedék hangján; Szó, zene, kép; Futárposta; Szülöttem föld*). Kiemelkedőek zenei tárgyú írásai (*Igor Sztravinszkij, Vallomások Bartókról*).

1973-tól a Kaposváron megjelenő Somogy folyóirat rovatvezetője. 1983-tól a Kortárs szerkesztőségének a tagja. Az írószövetség lírai szakosztályát vezeti. 1978 és 1986 között a Magyar Írószövetség alelnöke.

Munkásságát három alkalommal József Attila-díjjal ismerték el, 1992-ben Kossuth-díjban részesült.

Amikor 1959-ben az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának főmunkatársa lesz, munkaköre szükségessé teszi, hogy hivatalos céllal az országot járja, és Pécsre is ellátogasson. Ilyenkor mindig fölkeresi Csorba Győzöt munkahelyén, a megyei könyvtárban, és én is, a Jelenkor szerkesztőjeként egy ilyen alkalommal találkoztam vele. 1959. október 8-án írja naplójában: „Többnapos könyvtári felülvizsgálat Baranyában. Mihelyt alkalom adódik, megkeresem Csorba Győzöt a megyei könyvtárban. A vidéki élet belőle is igen eredeti figurát formált. Rendkívül szemléletesen és pontosan fejezi ki magát, s pompás iróniával kontúroz. Mély zöngéjű pesszimizmusát a szinte anekdotákkal

fűszerezett magyarázó stílus teszi utánozhatatlanná. Sorra jellemzi a pécsi irodalmi élet új alakjait... Tüskés érdekel a legjobban, kivel, lám, a szerencse összehoz az utcán, a Nádor mellett..." Ettől kezdve naplójában (*Ezer este Fülep Lajossal I-II.; A Kollégium; A hatvanas évek I-II-III.*) nagyon sok szó esik Fodor András pécsi látogatásairól, a Jelenkorral való kapcsolatáról. A napló információit érdekesen egészíti ki egy más műfajban az a könyv, amely *Csorba Győző és Fodor András levelezését*, mintegy kétszázhusz levél-dokumentumot tartalmaz. Én Fodor Andrással mintegy hatszáz-hatszáz levelet váltottam. Ez az anyag is kiadásra kerül.

Fodor András 1964-ig majd 1971-től ismét rendszeresen publikál a Jelenkorban: verseket, tanulmányokat, vitacikkeket közöl, Várkonyi Nándor halálakor megemlékezik kapcsolatukról, részt vesz a Jelenkor „kihelyezett” pesti szerkesztőségi ülésein, írókat és kéziratokat közvetít a folyóirathoz, munkatársakat toboroz, főként a tehetséges fiatalokat támogatja. Hívei, fiatalabb barátai közül legutóbb Bertók László vallott kapcsolatukról meggyőzően: „Ezzel a találkozással, s két hét múlva a verseimre reagáló első levelével kezdődött az a kapcsolat (tanítás?, nevelés?), ami hamarosan három évre megszakadt, de aminek a börtönt és közvetlen következményeit követően a legtöbbet köszönhettem. Aminek a segítségével sikerült visszakanyarodnom az irodalomba, s a vele összegubancolódtam életbe. Nem lehettem könnyű eset, de türelmes volt.” (*Hazulról haza.* 60. p.)

Fodor András Pécssett gyakran megfordult, de a Dráva-mentét nem ismerte. 1980-ban azért jött Pécsre, hogy a Baranya Megyei Könyvtár autóján, Gregoricz József gépkocsivezetővel elkísérjem az Ormánságba. Ebből a látogatásból született *Ormánsági leltár* című verse.

1997 nyarán tragikus körülmények között – szívműtét után, Fonyódon, fürdés közben, a Balatonban – halt meg. Csűrös Miklós már életében könyvet írt róla. (Akadémiai Kiadó, 1979.) Halála után Kelemen Lajos költő (és ugyancsak pártfogoltja) „*A működés több mint a lét*” címmel emlékkönyvet állított össze. (Kaposvár, 1997) Róla szóló írásaimat *Egy költészet horizontja* címmel gyűjtöttem kötetbe. (Kaposvár, 1999) Ugyanebben az évben, hetvenedik születésnapjára a Somogy folyóirat január-februári számának teljes anyagát a költő emlékének szentelte. A Nap Kiadó irodalomtörténeti sorozatában a *Fodor András emlékezete* című kötet 2003-ban jelent meg. Kaposváron hajdani gimnáziumában, Fonyódon a családi nyaralóház falán, Kaposmérőn a református templom oldalán emléktábla őrzi nevét. Pécssett a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány két könyv kiadásával járult hozzá irodalmi munkássága ismeretéhez és megbecsüléséhez. 1999-ben megjelentette naplófolyamának legelső, 1945-től 1947-ig terjedő részét *A somogyi diák* címmel. Valamint 2005-ben kiadta *Csorba Győző és Fodor András levelezését* az 1947 és 1994 közötti időből Pintér László gondozásában. *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése* ugyancsak e kiadó jóvoltából három testes kötetben lát napvilágot.

Fodor András

ORMÁNSÁGI LELTÁR

Tüskés Tibornak

Patakok, zsenge rétek, ligetek,
gémeskut, egy-egy mocsári tölgyfa.
A kákicsi torony
csillagtüskéin gólyafészek.
Nyolcvanegy esztendő a pap.
Csupa virág a kertje, büszkén
mutatja: bambusznádat is nevel.
A hívek? Szopósgyerekekkel együtt
sem érik el a hetvenet.
Tavaly Újévtől Szilveszterig
nem volt halál, nem volt keresztelő.
Tudós Kiss Géza sírjánál, igaz,
méltó ünnep volt. Hirdettek ígét
több nyelven is. De ez a falu kérem,
még holtában se tiszteli fiát.
Fejfája mellé hordják
a temető minden szemetjét.

Iványiban, a régi iskolában
rongyszőnyegeket szőnek.
Léccsattogás, dobált vetélők
között emelt hangon mondják
az asszonyok:
nehéz!
Nem érdemes csinálni.

Vajszlón, az Erdész hivatal
egykori bútorai mellől,
bőrkanapé, páncélszekrény, a térkép,
a karneolba vésetett cimer
árnyékából verdes tovább
a lázongón-dühödt fiú
lebírhatatlan indulata. Körben
szelid fehér biklák,
Szép Zsuzska képe.
A vendégkönyvben Illyés
sorai: – lássátok feleim,

milyen volt Kodolányi!
Ekkora úri fátumtól is
át tudta küzdeni magát
a néphöz.

Kóróson a tiszteletesnek
már hangja sincsen. Asztmás.
A híres-szép kazettás mennyezet
színes fotóit árusítja olykor
a vendégforgalomnak.
Hozza a templomkulcsot is.

Ám ott a frissen kimeszelt falak,
az úrasztala és a faragott padok,
a szószék ihletében rákezd:
suttogva, lassan, meg-megakadva
beszéli, a nagy pusztulás után,
itt Déldunántúl és Szlavóniában,
a Reformáció,
a Sztárai Mihályok,
hogy tartották meg magyarnak a földet.

Lesi szavát,
figyelmes türelemmel
bólingat rá a horvát-
nevű sofőr.

EGY RÉGI BALLAGÁS MARGÓJÁRA 1945. június 2.

Az évek múlásával egyre gyakrabban fordul elő, hogy amikor az ablakunk alatt nyílni kezd a magnólia, vissza-visszatérő álmoként Szekszárdon vagyok és – 18 évesen – újból megismétlődik az a ballagás, amelynek egyik „főszereplője” voltam, és amely örök nyomokat hagyott bennem. Csak most kezdek rádöbbenni arra, amikor „fordítottan” vagyok 18 éves, vagyis betöltöm a 81. évet, hogy mennyire valószínűtlennek tűnhet egy mai fiatal előtt az az élmény, amely éveken át kísértett, és még ma is bennem él, de úgy hiszem, mindannyiunkban, akik akkor, ott, a gimnázium helyett egy kicsi magánház konyhájából „ballagtunk el”, az eredetileg közel 30 fős osztályból 13-an, 1945 nyarán.

Nagyon nehéz ma visszaidézni a régi időket, hiszen az emlékképek olykor torzítanak, nem adják vissza a régi érzéseket a maguk valóságában. Úgy gondoltam tehát, hogy a régi naplófeljegyzéseim alapján próbálom összeilleszteni az azóta szétesett emlékkép-darabokat.

1944 nyarán a kamaszkornak éppen abban a stádiumában voltam, amikor verseket írtam, novellákat, és az irodalmi alkotásoknak legváltakozatosabb formái (az indián regényektől apám selmeci emlékei alapján „visszaidézhető” diákregegyekig) maradtak fent füzetekben, külön lapokon. Ezek között van néhány „költői levél”, ismeretlen „Barátnőnek” szóló, amelyben a kor problémái bukkannak fel, sűrítetten, erősen érzelmi alapon. A „vezérszólam” ezekben a *gyűlölet*, amely ellen küzdeni kell, mert pusztít, torzít, és sok bánatnak, szenvedésnek a forrása. 16–17 éves voltam akkor, aki megsiratta ezekben a levelekben a frontra eltávozott táncos partnereket, akik már sohasem térhetnek haza, valahol idegen föld lett a szemfelülvük. Konkrét nevekkkel szerepelnek anyák és feleségek, akik nem adják fel a reményt, és eltűnt kedveseik után kutatnak. Visszatérő kép a bombatalálatot kapott otthon, amelynek romjai felett áll egy lány vagy asszony, akinek pillanatok alatt veszett el mindene: szerettei, otthona, emlékei.

Más emlékképem nincsen. Az igazi mély tragédiák ekkor még ismeretlenek voltak, sűrű homály fedte a gyűlölet *közvetlen* áldozatainak sorsát.

*

A címben foglalt mondanivaló megértéséhez ismernünk kell az iskolát, amelyhez ez a „ballagás” kötődött.

1941 szeptemberében egy latinból tett különbözeti vizsga után kerültem a szekszárdi Garay János Gimnázium V. osztályába. Ez a gimnázium akkor már jó hírű és régi iskola volt. 1896 szeptemberében létesült Tolna vármegye székhelyén, bár ekkor még ideiglenes helye volt a diákoknak. A hatalmas, impozáns épület 1897 szeptemberében nyitotta meg kapuit s fogadta a nagy területről érkező, tanulni vágyó, többnyire nagyon tehetséges diáksereget. Eleinte több iskolatípusnak is

othont adott, majd 1923-ban, felvéve a Garay János nevet, véglegesen gimnáziummá vált. A kor szokásának megfelelően fiúk számára létesült, s a gimnázium évkönyve szerint az 1916–17. tanévben érettségizett falai között első ízben leánytanuló, aki azonban csakis magántanuló lehetett.

Ez volt a rendszer még 1941-ben is, amikor az év szeptemberében e gimnázium tekintélyt sugárzó épületében a későbbi ballagó osztály tagjává váltam, három lánytársammal: Kovács Katával, Krammer Verával és Diamant Verával. Hárman egy szekszárdi magángimnáziumból, Diamant Vera pedig a helybéli polgári lányiskolából, különbözeti vizsga letétele után nyertünk felvételt a fiúgimnáziumba. Az osztály, amelynek tagjaivá lettünk, a kis létszámúak közé tartozott, abban az évben 20 fiútanuló neve szerepelt az anyakönyvben.

Az oktatás hagyományos keretek között folyt. Az óráközi „tízpercek” végén az ún. lányszobából kimentünk a tanári szoba elé a lépcsőházba a következő órához tartozó tanfelszereléseinkkel, és ott vártuk meg a tanárunkat, akivel együtt mehettünk be az osztályterembe. Az óra végén ugyancsak vele hagytuk el a tantermet. Sokáig csak hangról ismertük osztálytársainkat, amíg aztán az osztályteákon személyesen is találkozhattunk. Hozott sütemények és tea mellett, gramofonszóra roptuk az akkor divatos táncokat: a keringőt, az angolkeringőt, a tangót és a foxtrotot. Ide tartozik még az is, hogy a lány és fiú osztálytársak az egész gimnáziumban szigorúan magázódtak. Emlékezetem szerint a 20. érettségi találkozónkon, amikor nagy gyerekeink őszinte megbotránkozását láttuk, ittuk meg a pertut.

1942 szeptemberében hadikórház céljaira elvették a gimnázium épületét, és annak tanulóifjúsága a leánypolgári épületébe került. Ez a Séd patak partján fekvő sarokház azonban kicsi volt. Így történhetett meg, hogy a mi, viszonylag kis létszámú osztályunk a tornaterem öltözőjét kapta meg osztályteremnek. Természetesen itt már nem lehetett tartani azt a vafegyelmet, amelyet a régi épület falai között még szigorúan vettek. A tanulási fegyelem azonban nem lazult, rendesen kellett készülni az órákra, szigorú tanáraink ezt megkövetelték.

Ez a helyzet akkor változott meg gyökeresen, amikor 1944. március 19-én német motorbiciklis katonai alakulatok lepték el Szekszárd utcáit. A katonák mereven ültek járművükön, szó sem lehetett arról, hogy barátságos beszélgetésbe ereszkedjenek az utcán járókkal. Félelmetes volt!

S ezt követően megsűrűsödtek a katonai behívások, elvitték a munkaszolgálatosokat, s ekkor tűntek el az osztályból izraelita vallású osztálytársaink is. Mindez annyira gyors tempóban történt, és annyi minden egyéb szörnyőség kísérete: naponta átvonuló liberátorok, amerikai nehézbombázók, súlyos bombaterhekkel, és sűrűn egymást követő légicsapásokkal, a frontról egyre nagyobb számban érkező sebesültek, rokkantak, és riasztó hírek, hogy az osztályon belüli változásokat alig érzékelhettük. Osztálytársam, Harnos Iván, kérésre írt visszaemlékezésében azt jegyezte fel, hogy a tanulóifjúság már március végén megkapta az osztálybizonyítványt, s ez bizonyosan így is történt. Az ekként hosszúra nyúlt nyári vakációt mindenki lehetőleg a várostól távol töltötte.

A fiúk számára azonban ez nem volt szünet. Csaba Imre megőrizte azt az iratot, amelyet 1944. szeptember 20-án állított ki számára Mayer tanár úr és egy katonai parancsnok, s abban azt igazolták, hogy 1944. június 30. és szeptember 20. között honvédelmi szolgálatot teljesített. Emlékezete szerint, amit Harnos Iván írása is megerősít, Taszáron bunkereket ástak. De más katonai szolgálatot is teljesítettek fiú osztálytársaink: védték a két Sió hidat, s rendszeresen járőröztek.

Édesapám az iskolai szünet idejére kiküldte két lányát és az anyósát a Szekszárdhoz közeli Sötétvölgybe, ahol egy erdészházban töltöttük a nyarat. Így aztán nem kellett minden éjszaka a Megyeháza pincéjébe rohannunk, amikor fejünk felett elszálltak a bombázórepülők. (Székesfehérvár bombázása még a szekszárdi Megyeháza erős épületét is alapjában rázta meg!)

E kor hangulatához tartozik az az esemény, amely húgommal és velem történt meg. Amikor első napon felmentünk az erdészház melletti domboldalra, fejünk felett vonultak el a liberátorok. A kötelékből az egyik repülő hirtelen kivált, és láttuk a potyogó bombákat. Ijesztő látvány volt! Hamarosan kiderült, hogy nem mi voltunk a célpontok, ahogyan azt hittük, hanem egy katonai alakulat vonult a domb melletti úton, annak szóltak a bombák. Szekszárdon azonban pillanatok alatt elterjed a hír: az erdészházat lebombázták. Szegény édesanyám 9 kilométert rohant a hegyeken át, hogy megtudja: élnek-e még a gyermekei és az édesanyja. S ilyen történet számtalan akadt, ez a nyár szétporlasztotta még a családok közötti kapcsolatokat is.

A tanítás hivatalos elkezdésekor a gimnázium tanulóifjúságának már nem volt konkrét helye, ahol tanulhatott volna. Az 1943–44. évi tanévben a Polgári Leányiskolát is kisajátították háborús célokra, azt is katonai kórháznak rendezték be. Kovács Kata osztálytársnőm jegyezte fel a gimnázium jubileumi Emlékkönyvébe, hogy egyes osztályok „magánosok”, háztulajdonnal rendelkező polgárok által felajánlott szobákban, törvényszéki tárgyalóteremben, sportpálya-öltözőkben, vagy a leveleotthon színpadán tanulhattak. Az egyik tanulás céljaira felajánlott lakás, Gokler tanár úr háza volt, amelynek külső falát terméskő borította. Ez adhatta azt az ötletet, hogy a diákság Bagolyvárnak nevezze el. A mi osztályunk is ott kapott egy helyiséget. Délután jártunk iskolába, hiszen mi voltunk a végzős osztály, az „öregék”. A ködös őszi délutánokon sokszor légiriadót jelző sziréna hangja mellett rohantunk haza a sötét múzeumparkon és a sétatéren át, s ezért a szülők jogosan aggódtak értünk. Ekkor ajánlották fel a Kovács szülők a Bezerédy utcai házuk ebédlőjét a tanítás céljaira. Ebben a házban volt annak idején Szekszárd első postaállomása, amelyhez nagyon mély pince is épült, ideális légópince volt. A kihúzott ebédlőasztal mellett el is fért az akkor már erősen megfogyatkozott VIII. osztály. Itt búcsúzott el tőlünk – a búcsú nélkül elhurcolt négy zsidó osztálytársunk után – továbbbi két fiú, akik Hunyadi páncélosnak jelentkeztek.

1944. november 30-án aztán a mi városunkba is bejöttek a szovjet csapatok, s ezzel befejeződött a tanulás. Sokáig semmit sem tudtunk egymásról. Azaz azt tudtuk, hogy lányosztálytársunk, Krammer Vera szüleivel nyugatra távozott. Elbú-

csúzott tőlünk a szekszárdi, nyüzsgő piactéren, amely akkor tele volt menekültekkel, szekerekkel, teherautókkal, tanácstalan emberekkel. Barna télikabátos alakja még nagyon sokszor felködlött emlékezetemben.

1945 február közepén jött újra össze az osztály. Ekkor derült ki, hogy nemcsak Krammer Vera és Diamant Vera tűnt el a VIII. osztályból, hanem fiú osztálytársaink nagy többsége is.

Dr. Csaba Imre, volt osztálytársam kitartó kutató munkájának köszönhetően előttem fekszik osztályunk 1943–44. majd 1944–45. évi teljes névsora. Az osztályunkból először az izraelita vallású négy tanuló tűnt el, illetve három, mert az iskolai anyakönyv 1944–45. évi, utólagos összeállítása szerint a tamási illetőségű Taubner Vilmos már be sem iratkozott a VIII. osztályba. Eltűnt Diamant Vera, aki egy szekszárdi kereskedő lánya volt. Csendes, jól tanuló lányka volt, aki kihasználva magántanulói státusát, gyakran be se járt az iskolába, de az év végi vizsgákat mindig jó eredménnyel tette le. Eltűnt Heisler Ervin, aki Tolnáról került a szekszárdi gimnáziumba, és apját Csaba Imre földbirtokosnak említi. Úgy emlékszem rá, hogy nagyon eleven, pajkos fiú volt, aki egyszer Szarvas László tanár úr franciaóráján – fogadásból – megborotválkozott. (Erről fotó is készült, a tanár úr egyetlen rám maradt fényképe). Lőwi Pista egy szekszárdi lisztkereskedő fia volt, s Babay Géza, aki ugyancsak szép gyűjteményt állított össze az osztályról, úgy emlékezett vissza rá, mint aki az asztali focinak volt a „nagy mestere”. Betéve, kívülről fújta az MTK futballcsapatának összeállítását.

A hivatalos anyakönyvi bejegyzés szerint az 1944–45. tanév folyamán kimaradt Majnay István és Vadász Imre, akik a frontra jelentkeztek, és így váltak a háború áldozataivá. Majnay Pista pedagógusgyerek volt. Úgy emlékszem rá, mint aki nagyon nyugtalan természetű fiú volt. Az az egyetlen teljes osztálykép, amely 1941-ben, a gimnázium kertjében készült, 20 fiú, 3 lány és a 2 vallásoktató (a katolikus és az evangélikus) képét ábrázolja, Majnay Pistát az osztály fölött, az osztálytársak vállára felkapaszkodóként mutatja be. A legmagasabb pozíciót igyekezett elfoglalni. Osztályunk eminense, Babay Géza Vadász „Buciról” úgy emlékezett meg, mint aki – Majnay Pistával együtt – egy szovjet tank áldozata lett, amelyet a Hunyadi páncélököllet megtámadtak, s az agyontiporta őket.

Kimaradottnak jelzi még az anyakönyv Babay Gézát, Bausz Gyulát, Bánrévi Ernőt, Dőry Lászlót, Harnos Ivánt és Heisler Józsefet. Bánrévi Ernőről semmit sem tudunk, lehet, hogy szüleivel együtt ment el, akárcsak Dőry László. Négyen: Babay Géza, Harnos Iván, Bausz Gyula és Heisler József a leventékre kötelező hivatalos „kiürítés” áldozataként távoztak Szekszádról. Harnos Iván jegyezte fel visszaemlékezésében, hogy milyen nagyon keserves úton és mennyi szenvedés közt jutottak el München repülőterére, ahol aztán amerikai fogságba estek.

Babay Géza, Heisler József és Harnos Iván 1946 nyarán hazajöttek, és beiratkoztak ismét a gimnáziumba, ahol 1947-ben tettek sikeres érettségi vizsgát. Bausz Gyulát nagyon megviselték a történetek, ideggyógyintézetbe került. Pedig ez az osztálytársunk egyike volt a „vezéregyéniségeknek”!

Csaba Imre úgy emlékezik vissza rá, mint aki a gimnázium udvarán rendezett barátságos bunyózásoknak egyik fővezére volt. Ugyanakkor a Bausz-féle előhegyi „imaház” – szőlőben levő prэшáz – az osztálytársak kedves találkozóhelye volt. Nekem róla mindig az a jelenet jutott eszembe, amikor egyszer át akarta törni osztályfőnökünk, v. Berend Iván velem kapcsolatos előítéletét, aki minden feleletére elégséges jegyet adott, és remekül megtanulta a fizikát! Osztályfőnökünk nagyon meg is dicsérte, de ezt a feleletet is csak 2/3-ra értékelte. (Ekkor még a régi osztályozási rendszer volt használatban, az 1 volt a kitűnő, a 2 a jó, a 3 az elégséges és a 4 a szekunda, vagyis elégtelen érdemjegy.) Ugyanakkor felelt Babay Géza is, aki a tanár úr elismert kedvence volt. Aznap nem volt jó napja Gézának, nem tanulta meg a leckét. A tanár úr megkorholta: „Gejza, Gejza ez nem megy, ez gyenge felelet volt, ez csak egyketed” (sic!).

Harnos Ivánt nem lehetett látni a tangóharmonikája nélkül, remekül játszott rajta, bizonyosan ez is segítette abban, hogy túl tudta élni a látott sok szörnyűséget. Ők ketten: Babay Géza és Harnos Iván aztán nem csak az érettségit szerezték meg a szekszárdi gimnáziumban, hanem mivel a „Ballag már a vén diák” politikai indexre került, egy gyönyörű diákbúcsúszót is szereztek, amelyet a szekszárdi diákok gyakran énekeltek ballagásuk alkalmával.

Dőry Lászlóról utóbb sok mendemonda kelt lábra. Nagyon tehetséges, kitűnő tanuló volt. Babay Géza szerint őt nem lehetett másként látni, mint Sztahó Tibor „bibliánagyságú” Felsőbb matematika című könyvével a hóna alatt. Én arra emlékszem, hogy nagyon szerette a légiós regényeket, és kitűnően adott elő hosszú adomákat, vicceket, amelyeket az iskola előtt kezdett el mesélni, és amikor hazaértünk, akkor hangzott el a szellemes poén, a vicc csattanója! A világ kicsi: utóbb Laci unokaöccse a fiam barátja lett az ELTE fizika szakán. Ő mondta el azután kérdésemre, hogy nagybátyja Amerikában kötött ki egy amerikai feleség oldalán. Ki tudja, mennyi keserű emlék tette nehezzé a poggyászát, mert onnan nem jelentkezett soha.

Osztályunk első összejövetele sok meglepetést hozott. Tanáraink közül többen elmenekültek, viszont sok új is jött, akik feladva a továbbmenekülést, Szekszárdon maradtak, és szolgálattételre jelentkeztek.

Még szeptemberben új osztályfőnököt kaptunk, mert Berend Iván gimnáziumi igazgató lett Sümegen. Az új osztályfőnök, s egyidejűleg új latintanár Antal Ilona volt. Csendes, kedves egyéniségét hamar megszerettük. Magyar tanárunk, aki érettségiztetett minket: Tárkányi Juci néni volt. (Utóbb ő lett a pécsi Janus Pannónius Gimnázium igazgatója.) A matematika és fizika oktatását Sas Ernő vette át Berend Ivántól. A francia nyelvű érettségi levezetése Szendi Jánosra várt. Igazgatónk, Sente László közismerten az előző rendszer politikai ellenzékéhez tartozott, és úgy tűnt, hogy számítanak rá a politikai átalakulás vonalán. Az iskolai anyakönyvbe bejegyezték, hogy szabadságra ment (köztudottan előbb polgármester, majd a megye főispánja lett), és ezért a gimnázium konkrét ügyeinek intézése Wallacher László rajztanár-festőművész vállaira nehezedett.

Nem kis meglepetést hozott osztályunk összetételének megváltozása is. A végzős VIII. osztályban a régiek közül Csaba Imre, Felber Gyula, aki osztályon belül a Csusza névre hallgatott és utóbb Fonyóra magyarosított, Megyesi István, Patkó István, Pekli József, aki utóbb Pándi névre magyarosított, Raffai Imre, Szabácsy István (közismert nevén: a Bütyök), és Veszely József jelentek meg, a két lányon: Kovács Katán és Mérey Klárán kívül. Új tanuló volt a Budapestről rokonokhoz menekült Gyárfás Veronika, aki az Orsolya gimnáziumból „igazolt át” át ebbe az eredendően fiúgimnáziumba.

Ugyancsak a pesti bombázások elől menekült Szekszárdra Hajba Nándor, akinek édesapja minisztériumi tisztviselő volt. Új osztálytárs volt még Nagy Ferenc, egy alföldi kereskedő fia.

Itt szeretném megjegyezni, hogy ebből a töredék osztályból 1945 őszén öten iratkoztunk be a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Karára, s közülünk négyen, – Kovács Katalin, Csaba Imre, Pándi József és Veszely József – meg is szereztek az orvosi diplomát, amellyel mindig jól megállták a helyüket a pályán. Érdekességként említem, hogy a hippokratészi esküt az egyetem Rákóczi úti aulájában – a számos szekszárdi kapcsolattal rendelkező – Holub József rektor előtt tettük le. Én azonban 1946 őszétől Budapesten tanultam tovább. A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-történelem és művészettörténet szakán végeztem 1950-ben.

E végzős osztály 13 tanulójának egy, a gimnázium mögötti, meglehetősen elhagyatott utcában lévő megüresedett lakóház piros-pöttyösre festett konyhája lett a tanterme.

A mi kis osztálycsapatunk sok mindent átélt. Csaba Imrét Tolnárról vitték el a leventemozgalom vezetői, társaival egyenesen Nagydorogra, ahol aknatűzbe keveredtek és hadifogságba estek 1944 telén. Szekszárdra kellett gyalogolniuk, ahol a Belvárosi Iskolában helyezték el őket. Kalandos körülmények között sikerült onnan elszöknie. A Babits Mihály szülőházában lakó egykori szállasadóinál húzta meg magát, majd lett újból a VIII. osztály tagja. Társai, akiket Szekszárdról tovább vittek, nagyrészt a táborban hamarosan kiűtött tifusz áldozataivá váltak. Az osztály többi tagja vagy kis faluban élt, vagy a szülők rejtették el őket, így sikerült megmenekülniük.

Az 1945. évi emlékeim között őrzök egy nevemre kiállított igazolást, amely a „robotmunka tekintetében” a szekszárdi gimnáziumot jelölte meg „állandó munkahelyemül”. Ezt az iratot a közmunkahivatal főnöke írta alá 1945. január 26-án. Érdekességként említem, hogy a „munkacsoport vezetőjeként” Wallacher László igazgatóhelyettes neve szerepel az igazolványon.

Az első tanrendem is megmaradt: hétfőn, szerdán, csütörtökön és pénteken 8–11-ig, kedden és szombaton 11–2-ig voltak tanítási órák. A dátum: 1945. március 22. Ettől az időponttól tehát már rendszeres tanítás folyt. Emlékezetem szerint az utolsó félév az érettségi előkészítése jegyében folyt. A tantestület nem engedett a színvonalból. A lányok magánvizsgája sem maradhatott el, a kiküldött

tanulmányi biztos jelenlétében. S mindez az akkori politikai helyzetben nem igen volt könnyű feladat.

Az akkori „hangulat” bemutatására álljon itt ismét egy korabeli feljegyzés. 1945-ben a kis naptáramban szereplő első bejegyzés kelte április 19. „Egyedül voltam a 6 fiúval lány az iskolában” – írtam akkor. „Kata gyászmisén volt az első két órán. Mindkét nagymamája meghalt, az egyik Székesfehérváron aknabecsapódástól, a másik Egerben...” „1-ig volt iskola. A postán aludtam”. Ehhez az utóbbi bejegyzéshez tudni kell, hogy az Erdőhivatalhoz tartozó szolgálati lakásunkban is hadikórház volt, csak egy szobát használhattunk és a szomszédos postára jártunk át aludni, ahol sokáig még felszerelt, robbantásra váró aknák voltak. A posta németektől elrendelt felrobbantását a postafőnök nem hajtotta végre. Oda oroszok nem mentek be, így mi nyugodtan aludhattunk.

Ide tartozónak érzek még egy akkori fontos híradást: Szarvas László tanár úr halálát. Róla már tettem említést: magyar–francia szakos volt, és meglehetősen gyengekező pedagógus. Osztálytársaim körében akkor voltak népszerűek az ún. légiós regények. Szarvas tanár úr elkobozta ugyan őket, de miután ő is elolvasta ezeket a valóban szellemes ponyvákat, mindig vissza is adta a delikvenszeknek. Az orosz megszállás idején kiderült, hogy Szarvas tanár úr nyelvzseni, aki remekül beszél és ír oroszul. Davidov városparancsnok maga mellé vette őt tolmácsnak. E minőségében nagyon sok jót tett velünk. Ma is őrzöm azt a cirillbetűs „menlevelet”, amit tőle kaptam hatalmas pecséttel, s ami lehetővé tette azt, hogy szabadon, félelem nélkül közlekedhessek Szekszárd utcáin. A rárótt nagy munka és a gyakori ivászat hamarosan sírba döntötte. Áprilisban halt meg. Katonai dísztemetést kapott.

Közben a városban jöttek-mentek a hírek: fogságba jutottakról, fertőzőes betegségekben elhunytakról. A kiütéses tifusz mellett a hastífusz, sőt a difteritisz is járványos formában jelentkezett.

Június 2-ra tűzték ki a ballagás időpontját. Az 1945. évi kis naptáramba tett bejegyzés szerint – régi iskolai hagyományt követve – aznap 7 órára kiment az egész osztály a Remete kápolnához, áldozni. A szentmisét hittanárunk, Hegyi László mondta.

Az akkor készült feljegyzésem szerint ezután fel akartuk díszíteni a piros-pöttyös konyhát, de a VII. osztályosok megelőzték minket. Elmentünk tehát a régi gimnázium kertjébe „cseresznyézni”! De más is történt, amit megőrzött számunkra egy akkor ott készült fotó. A gimnáziumot addigra már kiürítették a katonák és lezárták. De a kertben még ott voltak kórház nyomai: tele volt gennyes kötszerekkel, összetört gipszekkel. A kerti kapunál tettük le virágainkat...

A ballagás fél 12-kor kezdődött. A mi kis 13 fős csapatunk ekkor vonult ki az udvarra, ahol Sente igazgató úr mondott nagyon megindító búcsúztató beszédet.

Akkor nem is voltam annak tudatában, hogy mit élünk át! Pedig a „Ballag már a vén diák” régi dallama ugyanaz volt, mint amivel elődeink vettek búcsút az Alma Matertől, az *igazi* iskolától, és az *egész* osztály búcsúzott, nem egy töredék, szanaszét szóródott osztály.

Ennek az akkori ballagásnak szomorú hangulata nagyon sokáig kísértett bennem! Valahányszor iskolai ballagásra hívtak, mindig elfogott valami mérhetetlen szomorúság, amiben benne volt a szétszilált osztályközösségünk tragikuma éppen úgy, mint az a mérhetetlen bánat és félelem, amit az akkori idők gyűlölettel terhes légköre váltott ki belőlem. Mindig rettegtem, ha ballagásra kellett mennem! Sírás fojtogatott, amikor 1951-ben mint osztályfőnök ballagtam Pécssett a rám bízottakkal, óvónőképzős osztállyal, mint első évben tanító tanár, és zokogtam, amikor az én két gyermekem ballagott.

Ez a gonosz varázs csak 2002-ben tört meg, amikor első fiú unokánk ballagásán vettünk részt Győrben. Benedek a bencés gimnáziumban végzett, de abban az évben a diplomát restaurálták, és a díszterem színpadán énekelte el a három végzős osztály a Te Deumot. Mi ennek a búcsúzásnak, búcsúztatásnak lehettünk részesei.

Szemben ültem a színpadra felzúfolódott mintegy 60 fiúval, akik Szent Ambrus gyönyörű himnusát énekelték, telve tetterővel, fiatalos vidámsággal. S akkor pattant le a szívemről az a bilincs, amit a szomorú fiatalságunk láthatatlanul rárakott. *Más ez a nemzedék, amely ekkor előttem állt, és mégis milyen szomorúan hasonlított az enyémmhez, a mienkéhez. Mert az én osztálytársaim is ilyenek voltak, amíg a háború és a gyűlölet nyomorúsága meg nem érintett mindannyiunkat!*

S ezek a sorok azért íródtak, hogy *az a világ* sohase térhessen vissza többé, és mindenkor szabadon énekelhessék jövőbe induló fiataljaink e himnusz csodálatos szavait: *„Te vagy, Uram, én reményem! Ne hagyj soha szégyent érnem!”*

Pécs, 2008. augusztus 20. Szent István napján.

T. Mérey Klára

HÁRS ÉVA

MARTYN FERENC ÉS A ZSOLNAY PORCELÁN

A Zsolnay gyárban a kezdetektől foglalkoztattak képzőművészeket. Az első ilyen alkotó maga Zsolnay Vilmos volt, aki ifjú korában festőművésznak készült. Fennmaradt olajképei bizonyítják, hogy a művészi pályán is a legjobbak közé tartozott. Később saját tervezésű vázáira festett romantikus tájakat és nagyméretű táblakra életszerű portrékat. Két leánya is részt vett a gyári díszítőfestésben. Különösen Júlia tehetsége érvényesült érzékeny rajzain és vázafestésének gazdag és változatos színeképzésén. Tudását a müncheni akadémián fejlesztette tovább és a kerámia mellett kitért a táblakép festésben is.

A Zsolnay nővérek tányér- és vázafestő korai próbálkozásait Zsolnay Vilmos elsőként alkalmazott művész munkatársa, a kiváló rajztudású, tehetséges Klein Ármán is segítette. Klein a bécsi Iparművészeti Főiskoláról, mint frissen végzett növendék került a gyárba. Tálakra, vázákra festett, főleg figurális műveivel a Zsolnay gyár meghatározó jelentőségű művésze volt.

A festőművészek és a pécsi gyár kapcsolatáról elmondhatjuk, hogy az a legújabb időkig megmaradt. Az ipari célt is szolgáló művészi munka sokféle lehetősége, a színes kerámia- vagy porcelánlapokból történő építkezés Victor Vasarely figyelmét is felkeltette. A gyárral együttműködve készültek el tervei alapján azok a kompozíciói, amelyeket Pécsen, Budapesten és az Aix-en-Provence-i alapítvány kertjében állítottak fel. A gyárban munkálkodó meghívott, vagy vendégként lehetőséget kért művészek tanulságos, új ismereteket is szerezhettek. A képlékeny anyaggal való tevékenység, a plasztikai és festői látásmód együttes hatása, a cél és az esztétikai formaadás összefüggése mind olyan tényezők, amelyek gyári közegben másként jelentkeznek, mint a festő, vagy a szobrász műtermében, de amelyek megoldására a gyár és kollektívája alkalmat teremt. Valami különös, az olajfestés módszerénél érzékletesebb, manuálisabb örömet kell, hogy jelentsen a gyárban tevékenykedő művész számára kerámiából, vagy porcelánból mintázni, tárgyat alkotni. A formázás szobrászi feladat: tömegek térelosztása. Az ezzel együtt járó díszítéssel, dekorálással ugyanakkor festői problémák megoldását is felvető, ősi technika. Talán éppen ebben – a mintázás, díszítés megújításában – rejlik az a vonzalom, ami a festőművészeket, szobrászokat e mesterség titkainak felfedezésére és gyakorlására ösztönzi. Ismert, hogy Picasso, Léger, Miró és több más, a 20. század híres művésze festmények mellett jelentős kerámiaműveket is alkotott, éppúgy, mint Pécsen Rippl-Rónai.

Az évek múlásával bővült a Zsolnay gyár állandó alkalmazásában dolgozó művészek száma. Emellett gyakorlattá vált a meghívott, vagy egy-egy munkára jelentkező tervezők foglalkoztatása is. Az ilyen „külső” képzőművészek jelenléte gyakran példaként is szolgált, különösen akkor, amikor a szecesszió stílusirányzata lett uralkodó a pécsi Zsolnay gyárban. Ekkor kapott hangsúlyt az alkotóművészek egyéni teljesítménye és ennek személyhez kötött elismerése. Példát mutatott

a gyár művészeinek a Párizsban világhírt szerzett Rippl-Rónai József festőművész is, aki gróf Andrássy Tivadar ebédlőjéhez tervezett egy étkészletet és a kivitelezésre 1898-ban a Zsolnay gyárat kérte fel. Itt elkészített műveivel Rippl-Rónai az avantgarde szellemiséget képviselte, ami hatással volt a Zsolnay gyárban dolgozó művészek további tervezőmunkájára.

A szecessziót követő években sem szűnt meg a kapcsolat a gyári és a külső, meghívott művészek között. Utóbbiak ez időben főként porcelán kisplasztikákkal jelentkeztek sorozat-gyártásra ajánlott műveikkel. Közöttük több, az art deco stílus-körébe sorolható alkotás jelezte a Zsolnay gyár újat kereső, befogadó készségét.

Markáns változást hozott a gyár művészi munkásságában az 1948. évi államosítás. Hosszú szünet után csak mintegy tíz év múlva, az 1958–1960-as években tért vissza az újat kereső, kutató művészi magatartás. Ekkor a budapesti Iparművészeti Főiskolán végzett tehetséges keramikusokat alkalmaztak a gyárban. Az évek során öt-hat főre bővült művészcsoporthoz tagjai a korábbi tervezői gyakorlattól eltérően „más módon” kívánták folytatni a gyár hagyományait. Merészebb, mozgalmasabb figurákat, újszerű, szokatlan formázású edényeket alkottak a maguk elképzelése, meggyőződése szerint. Elhagyták a korábbi, megszokott vitrinfigurák naturális formáit és többé nem az igénytelen, ún. tömegcikkek gyártását szolgálták. A megújult edények, kerek tálak szögletes, vagy ellipszis alakú formákat öltöttek. Nyugodt felülettel, jellemző, de elvont megfogalmazásban terveztek és alkottak.

A Zsolnay gyár fiatal iparművészeinek friss áramlatot közvetítő munkássága felkeltette Martyn Ferenc festőművész érdeklődését. Martyn – mint korábban Rippl-Rónai – 1926-tól 1939-ig Párizsban élt és tagja volt az Abstraction-Création nemzetközi, modern szellemiségű művészcsoporthoz. Absztrakt festészeti elveivel közel állt a modern kerámia törekvéseihez és rokonszenvezett a Zsolnay gyári fiatalok megújító kezdeményezésével. Ehhez köthető, hogy kora gyermek éveitől Párizsba távozásáig Rippl-Rónai házában nevelkedett, s Rippl volt mestere művésszé válásának éveiben. Bizonyára ismerte mesterének azokat a műveit, amelyek a Zsolnay gyárban az Andrássy ebédlőhöz készültek. Rippl az időben egy virágokkal díszített, nagy vázát, s egy pecsenyés tálra tájképet is festett, majd nagyméretű kerámia-lapon megörökítette, lerajzolta a festőműhely vezetőjét, Farkasné, amint az ő terve alapján, az Andrássy készletből egy tányért rajzol.

Az európai művészi érdeklődés részeseként, valószínűleg Rippl-Rónai példája nyomán és a Zsolnay gyár hagyományait követve, Martyn Ferenc 1961-ben több tányértervet festett színes akvarellal. Majd 1962-ben a gyár igazgatójának meghívására felkereste az üzem formázó- és festőműhelyét, ahol rendszeres munkával több mint egy esztendő telt el és dísztálakat, vázákat alkotott. A művek többféle variációjával és a munka közben született újabbakkal együtt 1962-ben tervei szerint, sajátkezűen mintázott és festett motívumaival összesen mintegy 55–60 porcelántárgy készült el, illetve ennyit ismerünk. Feltételezhető, hogy a változatos formákon különféle díszítésekkel készült vázákból az ismerteken kívül még született néhány variáns, vagy duplikát, amelyekből Martyn Ferenc, vagy a gyár elajándékozott. Katalógus csak a művész, majd a Zsolnay Múzeum tulajdonába ke-

A tárgyakat a Zsolnay Múzeum gyűjteménye őrzi. Fotó: Füzi István.

rült példányokról készült. Az egyedi, művészi alkotásra tekintettel, sorozatban nem gyártották. A gyártmányokat dokumentáló formakönyvbe csak az ellipszis alakú, vonalas rajzú női fejjel dekorált tálát és néhány váza kontúrrajzát vezették be a kivitelezést követően, 1963-ban. A tál a művész „Tapolcai emlék” című olajfestményének változata. Mivel Martyn saját akvarell tervei után dolgozott, s a hagyományos gyári váza- és tál-formáktól eltérő tárgyait maga mintázta, a gyárban valószínűleg sajátkezü vázlatrajzaiból sem maradt meg semmi.

Érdekes összevetni a művész akvarell terveit az elkészült porcelánokkal és elemezni azok sajátos formavilágának gazdag változatait. A tányértervekből mindössze négyet ismerünk porcelánból kivitelezve. Ezek között az egyik kerek tálra sajátos Janus arcot tervezett oly módon, hogy a felhősen lazúrozott, kék-fehér alapszínből emelte ki a fehéren hagyott, szembenéző arcot, amelynek rajza egyúttal jobbra és balra néző egy-egy profilt is ábrázol. A tál peremét hatsoros, szaggatott vonalrajz keretezi. Az elkészült porcelántál a tervezettől színben kissé eltér az arc világoskék színével, s a tál szélén, az ún. „zászlón” végigfutó vonalak nem szaggatottak, hanem összefüggő körrajzok. Pontos terv után készült el egy csigavonalban csavarodó, kagylókkal díszített tányér és egy asztali terítéket idéző, sótartót, csészét, keresztbe tett kést-villát ábrázoló rajzzal egy kerek tál. Nem ismerjük a tervrajzát annak a megvalósult tálnak, amelyen a díszítés kék háttér előtt egy szembenéző és álló alakot is jelképező rózsaszínű tengerész arc. Ezen kívül még hat porcelántál van, amelyekhez nincs, vagy csak előttünk ismeretlen helyen létezik a többihez hasonló akvarell terv. Ugyanakkor lehetséges, hogy előzetes tervezés nélkül, a gyári munka folyamán közvetlenül a tárgyakra rajzolta, festette rá a művész a díszítményeket.

Martyn gondosságára és gazdag fantáziájára jellemző, hogy a gyártásra elfogadott, fentebb említett Janus arccal díszített tál motívumához nyolc változatot tervezett. Ezek elvontabb fogalmazású, főként mértani formákat idéző, szembenéző arcok. Talán emiatt döntött a művész a könnyebben értelmezhető változat gyártása mellett.

Egészen újszerű, ötletes megoldást mutat s már-már a szem illúziójának vélhető egyik sima testű, perem nélküli tál díszítése. A művész ezúttal a színek plasztikai tulajdonságára épített. A kerek tálát különböző, fedett színekkel két ívelt vonalú részre osztotta egy kék holdsarló és egy fehér kör választó-vonalával. A kék sarlóra kerek fehér foltokat, a fehér félkörre egy kissé meghajló kék tölgylevelet festett. Ezzel a színváltozattal és a kerek tál széléhez igazodó rajzzal érte el, hogy a síkformát gömbnek látjuk, amely a fehér foltok (pettyek?) hatására keltett illúzióval akár játéklabdát is felidézhet.

Készült még tál-terv tus és égetett szíéna, lazúrozott ecset-és tollrajzzal, kerek és ellipszis alakú tálakat díszítő kakassal, bagoly-párral, Don Quijote hadakozó lovas figurájával, sas madarakkal. Ez utóbbi madarak három változatban az egyik vázaterven is feltűnnek. Martyn ezen a lapon a madár pontos felépítését, tollazatát, test formáját, egyensúlyi helyzetét vizsgálta és rajzolta meg. Végkövetkeztetése volt a három nézetből megfigyelt madár-ábrázolások mellett látható, a madarak testét formázó váza rajza.

Ezt a formát – rövid nyak, széles váll, mely a has vonalán ívesen keskenyedő talphoz vezet – véglegesítette azon a két vázaterven, ahol a madarak megfigyelése

után már gondosan kidolgozott rajzokat láthatunk. A madaraktól a vázáig vezetett folyamat eredményeként született meg a Martyn-vázák legismertebb, legjellemzőbb példánya, a bagolyváza. A további, porcelánban gyártott vázákhöz már nem készített terveket. Vélhetően a gyártás előtt ismerkedni akart a munka technikai részleteivel, az anyaggal, az égetéssel. Meg kellett tapasztalnia, hogy a vékonyra korongolt, vagy mintázott váza égetéskor miként deformálódik, a lapos tál „leül”, a széle lehajlik. A vörösen izzó égetőkemencébe pillantva láthatta, hogy az edények remegnek, mozognak az 1300–1400 °C hőmérsékleten s kikerülve a tűzből, eredeti méretük 17–20 %-kal kisebbre zsugorodik össze. A tálak, vázák forma-alakításánál ezt nem hagyhatta figyelmen kívül. Amikorra az edények festésére is sor került, már tudta, mennyire vékonyodhatnak, vagy sűrűsödhetnek a rajzoló szén, vagy a fénoxidos festék vonalai és ecsethúzásai ahhoz, hogy érzékenységük, színük az égetés után is friss, eredeti maradjon. Mindezek természetesen a porcelán-készítés általános velejárói, de a felhasznált alapanyag, a festékek, az égetőkemencék minőségétől függően a művészi munka eredményét igen nagymértékben befolyásolhatják.

Martyn Ferenc porcelántárgyainak tervezésekor a legegyszerűbb mértani formákhoz nyúlt: kör, ellipszis, kúp, hasáb határozza meg a vázák felépítésének alapját. Figyelembe vette a porcelánfestékek anyagát és viselkedését, kevés színváltozatot és kevésbé erős színeket, többnyire halványkéket, barnát, szürkésfehéret használt. Többször élt az alap takarásának módszerével. Ilyenkor a kitakart felületen a nyers alap fehéres színe jelent meg. Például ilyen az egyik vázán a fényes barna mázból kitakarással, körülfutó fehér sávozást eredményező díszítés, vagy a vázán az alapmázon körülcsavart vékony zsinór játéka, ami az égetés után fehér vonalrajzot helyettesített. Az elkészült porcelánvázákból 42 példányt ismerünk, néhányukat ezekből azonos formán, színvariációval. Formájuk szerint több csoportot alkotnak.

Elsőként a „bagolyváza” született meg, majd ennek rövid nyakrészsel és kerekített, lágyabb vonalú vállal megformált, kisebb méretű változata. Ezt követik a henger alakú vázák, amelyek formáját a művész az athéni ókori templom, a Parthenon egyik kapunyílásának arányai után mintázta. Kétféle megoldást jelent, kettémetszve két külön vázát is létrehozhat a gömbformából lapított kocka-alakká változtatott, kónuszos nyakrészsel összeépített vázasor. A negyedik csoport félbevágott gömbformából építkezik. A talp itt keskeny gyűrű, mely párnaszerűen, plasztikusan formált. Széles szájnnyílásával mély tálra emlékeztet. Hasonlóan gömbformából indul, de lapított testtel, keskeny nyak-peremmel a következő csoport. Végül a mértani kúp alakja nyer kettős megoldást azzal, hogy a nyak és a test összeépítésénél egy kisebb és egy nagyobb, a váza nyakát és testét jelentő nyitott kúp érintkezik. A kisebbik mérete egyharmada a vázakup nagyobb testének. Ezek a gömbből, kockából, hasábból, kúpból alakított vázák tovább variálhatók. Megfordított helyzetükben gyártva ugyanis újabb, más vázáká változnak. A talp lesz a szájnnyílás és a nyitott száj alakítja a váza alsó részét. E variációk más-más díszítéssel készültek, és a gyártásban különösebb gondot alig jelentő változtatásokkal a vázák száma megkettőződött.

Szólnunk kell még a vázasorozatban elsőként készült bagolyvázáról. Mint fentebb említettük, Martyn gondos madártanulmányokat készített, mielőtt ezt a vá-

zát megformázta. A váza tehát a madár anatómiáját követve, jellemző lett a madártestre. A művész azonban a váza-madár kapcsolatát mégis ennél pontosabban kívánta érzékeltetni. A váza nyakára (azaz a madár fejére) erőteljes bagolyszemeket rajzolt, a vázatestet pedig „felruházta” a madár megfestett szárnytollaival. Ám, hogy a bagoly egyúttal váza is maradjon, a tollazatát körbefutó, vízszintes, egyenes vonalakkal tagolta, kihagyva a fejet érzékeltető, a nyak szájníylásig fehérre festett hasi részt, amelyet apró tollakkal, s alsó részén a madár lábaival is jelzett. A vázán, mint forgástesten, körbeforgatással minden nézetből madarat látunk és megfigyelhetjük a bagoly jellemzőit. Ily módon a művész nem díszítményt festett a vázára, hanem azt festői eszközökkel mintegy madárrá változtatta.

E ponton szabadjon idézнем néhány sort a kortárs szemtanú beszámolójából, amely felidézti Martyn Ferenc egykori Zsolnay-gyári munkálkodását a vázák, s éppen a bagolyváza készítése közben. Így emlékezett meg a találkozásról: „A Pécsi Porcelángyár egyik zsúfolt műhelyében, tányérok, szalonnázó juhász, s tucatnyi színes kerámia dömpingje között kicsit félszegen áll a művész, és egy vázát tart

maga elé: 'Nézd csak, bagoly' – mondta akkor, és kíváncsian nézte az arcomat, hogy a formák és vonalak összhatásából hogyan bontom ki a madár figuráját, azét a bizonyos madárét, amely a világ háromnegyed részén napjainkban is félve tisztelt jelkép. Aztán sorra kirakja kincseit, rajzos tálakat, különös alakú vázákat, samottdarabokat, melyekre kezeket festett.” (Bertha Bulcsu: Martyn Ferenc porcelánművei. Jelenkor, 1963/2. 166–167. p.)

Milyen jó lenne, ha 46 év után a Zsolnay gyár felújítana legalább néhányat e művészi értékű, egyedi porcelántárgyak közül! Bizonyos, hogy kis példányszámban forgalmazva, a Zsolnay vázák és Martyn művek gyűjtői szívesen fogadnák.

JEGENYÉS JÁNOS 1946–2008 A pótolhatatlan ember

Nem ismertem embert, akinek természete jobban megközelítette volna Jézus Krisztusét. János a szívét-lelkét teljesen, feltétel nélkül áldozta értünk, gyarló társaiért és az üveges szakmáért. Hitéért semmit sem átalált megtenni, a fontos soha nem Ő maga volt, hanem az „ügy”. Nem spórolt az adni tudásával, nem mérlegelte soha, hogy valamiből mennyi marad neki magának.

Mivel számomra Ő szakmailag és emberileg is példakép, próbálok mindig rá hasonlítani, de meg sem tudom közelíteni az Ő nagyvonalú-boldog áldozatvállalását. János nem ismert lehetetlent, nem ismert félelmet és nem ismert határokat. Talán ami tárgyi emlék maradt utána, az nem jelzi egyértelműen az Ő jelentőségét. Üvegmunkái mindenkor igényesek, szépek, de amit lényével a lelkünkbe beírt, az a legfőbb meghatározó.

Talpam alól kicsúszott a talaj azzal, hogy Ő itt hagyott minket. Már nem támaszkodhatom rá, ha valami szakmai problémám adódik. Márpedig ez gyakorta előfordul. Ő mindent jobban tudott nálam. Bármikor fordulhattam hozzá tanácsért, valamilyen nem kapható anyagért, vagy ha csak emelni kellett valamit, ami nekem nem ment. Amióta csak az üveges szakmában dolgozom, mindvégig Ő volt háttérben a biztos támasz. Úgy tartom, Ő mindent jobban tudott. Nem csak nálam, hanem az egész szakmánál jobban.

A leglelkesebben ápolta a szakmai hagyományokat, nem csak az országban, nemzetközi szinten is. Szimpozionokat, találkozókát szervezett, töretlen hittel, élete utolsó estéjén is. Hosszúhetényben az Üvegmúzeum lett utolsó megvalósult ideája, melyet ez év júliusában sikerült megnyitni, értékes szakmai előadások, programok keretében.

Bárdudvarnokon az üveg alkotótelep és szimpozion is neki köszönheti létezését, épp most készült indítani a Nemzetközi Üvegművészeti Triennálét, 2010-ben. A sors azonban közbeszólt. 2008. augusztus 6-án reggel nem ébredt fel többé. Elment zokszó nélkül és nem vigasztalhat minket más, mint az, hogy a János lelke mindvégig velünk marad.

*

Végezetül álljon itt néhány fontosabb életrajzi adat: Komlón született 1946. október 31-én. 1961 és 1965 között a Pécsi Művészeti Gimnázium díszítőfestő szakán végzett, majd 1970 és 1974 között a Magyar Iparművészeti Főiskola üveg szakán Z. Gács György volt a mestere. 1977-ben résztvevője Villányban a szobrász szimpozionnak. 1975 és 1989 között – mindvégig pécsi lakosként – az Üvegipari Művek miskolci és orosházi gyárának tervezője. 1986 és 1992 között a pécsi nemzetközi üveges baráti találkozók szervezője. 1991-től a Bárdudvarnoki Nemzetközi Üveg Alkotótelep szakmai irányítója. A Házi Tibor Vándordíj egyik alapítója. A 2008-ban megnyílt hosszúhetényi Üvegmúzeum szellemi atyja. A püspökszántláslói kápolna őrsi Szent Család című festett ólomüveg ablakát. Munkásságát 1994-ben Ferenczy Noémi-díjjal tüntették ki.

Művei közgyűjteményben: Bárdudvarnok, Kortárs Üvegyűjtemény; Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum; Komárom, Monostori Erőd Galéria; Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum; Németország: Frauenau, Glassmuseum; Ukrajna: Lviv, Üvegmúzeum; Csehország: Prága, Iparművészeti Múzeum, Nový Bor, Szimpozion Gyűjtemény.

Kertészfi Ágnes

HAGYOMÁNYŐRZŐ PÉCSI NYOMDÁSZOK

Borsy Károly: A pécsi nyomdászat története 1836–1869 című könyvben olvasható, hogy a Budapesten megjelenő Typographia 1869. május 20-i számában, a levelezési rovatban, jelent meg egy híradás arról, hogy az év május 9-i napján Pécs város nyomdászai megalakították a Pécsi Nyomdászegyletet. Ez bizonyítéka volt annak, hogy az alig néhány tucat pécsi nyomdász is egymásra talált, szervezetbe tömörült. Létre jött egy közösség, mely egyben tartotta őket, lehetővé tette számukra az egymásért való munkát. Az egylet történelmi múltja sok tanulsággal szolgál, nem kevés nehézség közepette működött, vagy tevékenységében sokszor akadályoztatott, azóta. Ezen írásnak nem célja ennek áttekintése. Csak utalni szeretne arra, hogy a legutóbbi évtizedben is hullámzó volt, a formálisan ugyan létező egylet élete. Aktív és passzív tagok, vezetők, váltották egymást, hol voltak, hol nem, rendezvényeik, keveset hallattak magukról. Pedig sokakban, különösen az idősebb, többségükben nyugdíjas, egykori szakmunkásokban, nyomdai dolgozóknak volt olyan igény, hogy legyen tartalmas, mozgalmas az egylet élete.

Nemrégiben az egylet néhány egykori tagja kezdeményezte a tevékenység felélesztését, a civil szervezetekre kötelező követelmények megteremtését, a törvényes működés feltételeinek biztosítását. Elfogadták az új követelményeknek megfelelő Alapszabályt, melyet a megyei bíróság jóváhagyott, megválasztották az új vezetőséget, melynek elnöke Dominó Balázs, alelnöke Rajczy Lajos lett. A Pécsi Nyomdász Egylet 2006. óta rendszeres szervezeti életet él, rendezvényei, többek között az évenként megrendezett Gutenbergre emlékező János-napi ünnepségei, klubnapjai, közös kirándulásai mind többeket vonz soraikba. Az új vezetőség fontos feladatának tekinti a nyomdász szakma hagyományainak ápolását. Ezt vállalta magára egy hagyományőrző munkacsoport, mely azóta figyelemre méltó eredményeket ért el. Mindenek előtt azzal, hogy alapjában társadalmi munkával, szerény anyagi ráfordításokkal, néhány kiadvány szerkesztésével, előállításával jelentkezett. Megállapítható, hogy ez a munka érdeklődést és elismerést váltott ki sokak körében.

2006-ban a Pécs/Sopianae Örökség Közhasznú Társaság engedélyével, személyesen Újvári Jenő támogatásával „A pécsi világörökség” címmel, azonos tartalommal, egy 30x35 milliméteres mini, és egy 20x25 milliméteres mikro könyvecskét jelentettek meg. Ezekben rövid áttekintés olvasható, az eddigi feltárások alapján, Pécs római kori emlékeiről, bővebb terjedelemben mutatja be a Cella Septichorát. A könyvecskék tartalmát angol, német és horvát nyelven ismertetik. Sok mini és mikro könyvgyűjtő örömmel fogadta a közös dobozkában forgalomba kerülő kiadványt, mely kizárólag a Cella Septichora bejáratánál lévő ajándéktárgyakat kínáló helyen vásárolható meg. Ezt követően, még ebben az évben, jelent meg a munkacsoport néhány újabb kiadványa. „Felejtethetlen régi receptek” címmel egy válogatást adtak közre nagyanyáik padlásain találtak közül. Többségük ceruzával íródott, vagy elmosódott tintasorok formájában került elő. Bizonyára sokan ezúton ismerkedhettek

meg a „zsigerféle húsból” készült levesek, vagy a kappanból, galambokból készíthető húsféleségek, változatos aprósütemények receptjeivel. A Jakab-hegy mondája nyomán írta Dominó Balázs és M. Halas Ervin a „Zsongor és Tünde” című mesekönyvet, melynek rajzait Kovács Judit készítette. A szerzők egy kicsit „átalakították” a közismert mondát, szerintük úgy, ahogy azt nekik nagymamáik mesélték: Zsongor vitéz győzte le a török basa katonáit, azok vesztették életüket a szakadéokban. Egy kisebb kiadványukban „Tiszteletadás” címmel Palkó Sándorra emlékeznek, akinek tevékenysége eredményeként jött létre a Pécsi-tó rendszer. Saját kérésére Orfűn, a Pécsi-tó közelében lévő temetőben helyezték 2001-ben örök nyugalomra. Tisztelői nevében Takács Gyula, a Baranya Megye Tanácsa ny. alelnöke búcsúztatta. 2004. október 9-én a Horgász Egyesületek Baranya Megyei Szövetsége Pécsi-tó partján lévő horgásztanyájának kertjében került sor, széleskörű összefogás és támogatás eredményeként, Palkó Sándor bronz mellszobrának, Trischler Ferenc szobrászművész alkotásának avatására, ahol szintén Takács Gyula mondott beszédet. A kiadvány e két beszéd szövegét tartalmazza.

2008 júniusában a korábbiaknál gazdagabb tartalommal rendezte meg az egylet a hagyományos János-napi ünnepségét. Ott bemutatták, az egylet felkérésére készített, a nyomdász hagyományokhoz, a reneszánsz és a Biblia évéhez kapcsolódva „Tisztelet Gutenbergnek” címmel Csaba Tamás grafikai sorozatát, melynek minden darabja a nagy mester neve 9 betűjéhez kapcsolódva mutatja be munkásságának jelentősebb állomásait, annak hatását a nyomdász szakma máig tartó fejlődésére. Ezt követően a grafikákat az Új Dunántúli Napló szerkesztőségének székházában lehetett megtekinteni. A tervek szerint szeretnének lehetőséget kérni azok bemutatását Tolna és Somogy megyék nyomdáiban, vagy lapszerkesztőségeiben is. Az ünnepség résztvevői megemlékeztek az öt éve elhunyt Borsy Károly pécsi nyomdászról, helytörténész kutatóról, aki több tanulmányt, könyvet jelentetett meg a pécsi nyomdászat történetéről. Az egylet hagyományőrző munkacsoportja egy képes kiadványban méltatja életútját.

*Borsy Károly (jobbra) és Kleiheincz János
a múlt emlékeiben élő szedőteremben*

*A pécsi világörökség c.
mini és mikro könyvecskék.*

2008. SZEPTEMBER 1. PÉCS VÁROS NAPJA

Ünnepi ülést tartott a város önkormányzatának képviselőtestülete a Pécsi Nemzeti Színházban, melynek keretében kitüntetések átadására került sor. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének zárt ülésén hozott 296/2008. (06.19.) sz határozata alapján a Közgyűlés

BERTÓK LÁSZLÓ

költőnek,

a város kulturális és művészeti értékeinek megőrzéséért végzett kiemelkedő munkájáért, elévülhetetlen érdemeiért a

PÉCS VÁROS DÍSZPOLGÁRA

kitüntető címet, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Vonyó József úrnak,

a köz érdekében végzett kiemelkedő munkájának elismeréseként

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

Kerényi János úrnak,

a PK Zrt. vezérigazgatójának a város gazdasági, illetve közéleti területén végzett kiemelkedő munkájáért a

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

Joachim Scheffczyk úrnak,

példamutatása és rendkívüli szorgalmas munkájának elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 250 000 Ft jutalmat adományozza.

Arató Márton úrnak,

a Mecsek Fűszért Zrt. nyugalmazott vezérigazgatójának

a város gazdasági életének

fejlődése terén nyújtott kiemelkedő munkájának elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 250 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Kiss Endre úrnak,

a város gazdasági életének fejlődése terén nyújtott kiemelkedő munkájának, jelentős szakmai sikereinek elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 250 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Szirtes Gábor úrnak,

a Pro Pannonia Kiadó ügyvezető igazgatójának, magas színvonalú irodalomtörténeti, kiadói munkássága, több évtizedes civil szervezetében végzett munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

Genczler István úrnak,

aki a BLOKOM Kft. gazdasági igazgatója, cégvezetője számos egyéb érdemeiért, a Kft. gazdasági stabilitásának megalapozásához és fenntartásához ezen eredményes munkájának, példaértékű szakmai eredményeinek elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Sulyok Endre úrnak,

magas színvonalú, kiemelkedő szakmai munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

Tóth Klára asszonynak,

aki évtizedeken át szolgálta Pécs város közoktatási tevékenységét alkotó, kreatív gondolkodásával és szemléletével, tanította, nevelte a felcseperedő nemzedékeket, munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetéssel, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

Vincze Csillának,

a Civil Közösségek Háza ügyvezető igazgatójának szakmai területén végzett munkájának elismeréseként a

PÉCS VÁROS KÖZMŰVELŐDÉSI DÍJA

kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Juhász Mária óvónőnek,

óvodavezetőnek, 38 éven át tartó kitaró kimagasló pedagógiai munkássága, 23 éves vezetői tevékenysége elismeréséül a

PÉCS VÁROS OKTATÁSI DÍJA

kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Herpai Ágnes fagott-művésznék,

kiemelkedő színvonalú, sokrétű művészeti tevékenységének elismeréseként a

PÉCS VÁROS MŰVÉSZETI DÍJA

kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Papp Viktor úrnak,
az ifjúsági sportnevelése területén végzett kiemelkedő munkájának elismeréseként a
PÉCS VÁROS TESTNEVELÉSI ÉS SPORT DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Tillai Ernő úrnak,
a város építészeti örökségének gyarapítása során végzett kiemelkedő tevékenységéért a
PÉCS VÁROS MŰSZAKI DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Bleyer Erzsébet asszonynak,
az Integrált Szociális Intézmény igazgatójának az időskori ellátás területén nyújtott kiemelkedő munkája elismeréseként a
PÉCS VÁROS SZOCIÁLIS DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Dr. Fischer Ferenc úrnak,
kiemelkedő színvonalon végzett tudományos tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS TUDOMÁNYOS DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A PÉCS-NORMANDIA LIONS CLUB
részére, a kiemelkedő színvonalon végzett,
sokrétű humanitárius tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS HUMANITÁRIUS DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Szentes Gyuláné asszonynak,
a Pécsi Ukrán Kisebbségi Önkormányzat elnökhelyettesének, kiemelkedő kisebbségi munkájának elismeréseként a
PÉCS VÁROS KISEBBSÉGI DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Angyal Zoltán úrnak,
a Magyar Távirati Iroda tudósítójának lelkiismeretes, pontos, magas színvonalú újságírói magatartásának elismeréseként a
PÉCS VÁROS SAJTÓDÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Csapó István úrnak,
aki nyugdíjasként is tovább végzi eredményes közbiztonsági tevékenységét, a
PÉCS VÁROS KÖZBIZTONSÁGI DÍJA
kitüntetést, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

Recenzió – Pécs bibliográfiája 1950–2005

Hosszas előkészítés után, sokévi szorgos munkával végre elkészült *Pécs bibliográfiája*, ez a régen hiányzó, a kutatók számára nélkülözhetetlen, hézagpótló mű. A 606 oldalas kötet az 1960–2005 közötti időszak Pécsre vonatkozó 7413 könyvészeti adatának elérhetőségét tartalmazza. A felhasznált források: monográfiák, önálló kötetek, pécsi témájú tanulmánykötetek, évkönyvek, névtárak, almanachok, statisztikai kiadványok, továbbá a folyóiratokban megjelent tanulmányokban, cikkekben és útikalauzokban publikált írások, valamint a kutatóktól bekért, munkásságukról készült irodalomjegyzékek. A munkát főszerkesztőként Surján Miklós könyvtáros, bibliográfus jegyzi, aki a pontos adathalmazt az impresszumban nevesített munkatársak – elsősorban Kerekes Imre, valamint Tengely Adrienn, mindketten a megyei könyvtár munkatársaként, – és számos névtelen segítő sokévi kutató, gyűjtő és rendszerező munkásságának eredményeként tette közzé. Surján Miklós közel fél évszázadot töltött a Baranya Megyei Könyvtárban, így e mű egy könyvtárosi pályafutás megkoronázásának is tekinthető.

A most kiadásra kerülő Pécs bibliográfia természetesen nem minden előzmény nélküli első összefoglaló. Kevésbé ismert, én is csak Csekey István hatvanas években kiadott bibliográfiájának előszavában olvastam róla, hogy a tájegység helyismereti bibliográfiájának felvázolását már korábban is megkísérelték. Ilyen céllal készült Reuter Camillo ideggyógyász professzornak a Pécs-baranyai ismeretöbben, 1934-ben megjelent, mindössze 8 oldalas, *Pécs és Baranya bibliográfiája* című munkája, amely már terjedelménél fogva is szerény, inkább csak figyelemkeltő kezdeménynek tekinthető.

Jómagam azonban mindmáig hasznosan forgatom a professor Csekey István alkotmányjogász által összeállított, 1964-ben Pécs MJ. Város Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya és a Pécsi Városi Könyvtár kiadásában, a szerző halála után egy évvel megjelent *Baranya és Pécs bibliográfiája*, könyvek és folyóiratcikkek alcímmel kibővített, 750 példányban készült, 283 oldalas és 2661 címszót tartalmazó, ma már könyvészeti ritkaságnak számító kötetet. A befejező munkálatoikat már a helytörténész Vargha Károly főiskolai tanár, a kiadás előkészítője végezte el, aki a szerző cédulaanyagát átfésülte, a kötetet sajtó alá rendezte, a nyomdai kéziratot átnézte és a mutatókat is elkészítette.

Azonban ennek a keménytáblás kötetnek is volt közvetlen előzménye, ugyancsak Csekey István adatgyűjtése alapján, a Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal kiadásában megjelent *Általános tájékoztató bibliográfia*, amely a Kolta János szerkesztette Baranya c. kismonográfiában látott 1958-ban napvilágot. Kiadóra várva, a szerző által 1962-ben előre megírt bevezetőjében a mű céljáról a következő olvasható: „Baranya és Pécs bibliográfiájának célja a két különálló közigazgatási területre, de szorosan egymáshoz tartozó tájegységre vonatkozó helyismereti irodalom eddig föllelt anyagának közreadása, hozzáférhetővé, felhasználhatóvá tétele.” Meghatározta egyúttal az alapvető fogalmakat: „Helyismereti irodalomnak mondjuk a meghatározott tájegységre, illetőleg körülhatárolt területre vonatkozó nyomtatott és kézira-

tos irodalmat akkor is, ha az a terület határain kívül jelent meg, illetőleg keletkezett. Ezzel szemben helyi irodalom az a sajtótermék, amely egy adott tájegységben, illetőleg körülhatárolt területen jelent meg vagy nyomtatott ki, tekintet nélkül arra, hogy helyi-e vagy pedig általános. Baranya és Pécs bibliográfiája helyismereti könyvészet. Ebből következik, hogy e tájegységről szóló művek számbavételét tartalmazza, bárhol, ha esetleg külföldön jelentek is meg; viszont nem foglalja magában a baranyai és pécsi szerzőktől származó vagy itt megjelent műveket, hacsak nem magáról, Pécsről és Baranyáról szólnak. Ha ilyen vonatkozásúak, akkor még a szépirodalmiak is számba jönnek.” A kötet két fő fejezetre tagolt: Könyvészeti adatok tekintetében teljes művekre (1-től 2264 tétel) és Könyvészeti adatok tekintetében kiegészítendő művekre (2265-től 2661-ig). Természetesen feloldja a rövidítéseket, külön az általános és külön a címrövidítéseket. A kötet végén kapott helyet a könnyebb eligazodást szolgáló személynévmutató, valamint a helynévmutató és a tárgymutató.

2008-ig kellett várni a várva-várt, pécsi bibliográfiára, mely az idő szorításában és az előzetes feldolgozottság hiányában – a munkálatok 2002-ben kezdődtek, az anyaggyűjtés 2005 év végén zárult le – 1960-tól tartalmazza az utóbbi 45 év bibliográfiai adatait, tehát majdhogynem ott kezdődik, ahol a Csekey-féle adatsor befejeződik. A téma a megye elhagyásával Pécsre szűkült. A kezdetektől az 1960-ig tartó időszak teljességre törekvő ismételt feldolgozása, a már publikált anyag kiegészítése egy következő kötetnek szolgálhat témájául.

Surján Miklós bevezetőjében kitér az anyaggyűjtés, a vállalás mikéntjére. „Eredetileg úgy terveztük, hogy a bibliográfiába a teljesség igényével vesszük fel a Pécs városával általában, továbbá természeti környezetével, történetével, társadalmával, politikai, gazdasági és kulturális életével, illetve a pécsi személyiségek életrajzával, munkásságával foglalkozó kiadványokat, tanulmányokat, folyóiratcikkeket. Azonban be kellett látnunk, hogy a napjainkban egyre gyorsuló információ-áradat, a gyorsan növekvő könyv- és folyóirat-kiadás miatt a teljesség követelménye megvalósíthatatlan, elérni – önhibánkon kívül – nem tudjuk.” Tehát a teljesség elérése az említett valós nehézségek miatt nem lehetett célja a kötetnek. A szerkesztő nem tekintette helyismereti kiadványnak a helyi kiadók, helyi szerzők nem Péccsel kapcsolatos kiadványait, helyi szerzők műveit, amennyiben azok tartalma nem pécsi vonatkozású, helyi szervek, hivatalok, gazdasági szervezetek belső jellegű dokumentumait, így ezek nem kerültek be a kötetbe.

Míg a Csekey-féle kiadvány két nagyobb fejezete az ABC sorrendet követi, addig Surján Pécs bibliográfiája számos fejezetre tagolódik, újabb alfejezetekkel, a számozás azonban 1-től 7413-ig folyamatos. Baranya nélkül, csupán Pécsre fókuszálva.

1. *A városról általában* – városleírások, várostörténet; régészet; műemlékvédelem; szobrok; épületek, tereprendezés.
2. *Földrajz, természeti környezet* – természeti földrajz; környezetvédelem, természetvédelem.

3. Gazdaság – gazdaságtörténet; gazdasági élet; ipar; mezőgazdaság; kereskedelem; idegenforgalom; vendéglátás; vendéglátás; szolgáltatás; infrastruktúra; pénzügy; munkaerő-gazdálkodás.
4. *Társadalom* – szociológia, statisztika, szociográfia; társadalmi rétegződés; nemzetiségek, kisebbségek; civil szervezetek, egyesületek; szociálpolitika; egészségügy; vallási élet, egyházak; közigazgatás; jog, igazságügy, közbiztonság; katonaság, honvédség, határőrség.
5. *Politika* – politikai küzdelmek; közélet, belpolitikai élet; politikai irányzatok, politikai pártok, politikai szervezetek; országgyűlési választások; sajtó.
6. *Külkapcsolatok* – diplomáciai kapcsolatok; gazdasági kapcsolatok, kapcsolatok az Európai Unióval; kulturális kapcsolatok, testvérvárosi kapcsolatok.
7. *Oktatás* – oktatástörténet; közoktatás; oktatási, nevelési intézmények; felsőoktatás; egyetem; egyéb oktatási formák; diákélet.
8. *Kultúra* – tudományos élet; művelődés; közgyűjtemények; színházművészet; film, filmszínház; fotóművészet; képzőművészet; zene; irodalom; nyelvészet; könyvkiadás; folyóirat-kiadás.
9. *Sport* – sportegyesületek; sportemberek; sportlétesítmények; olimpiai részvétel; sportágak.
10. *Honismeret* – néprajz; életrajzok; helytörténetírás.
11. *Térképek*.
12. *Pótlás*, valamint *További pótlások*, mely az anyaggyűjtés lezárását követően előkerült tételeket tartalmazza, illetve azokat, melyeket a számítógép működésében bekövetkezett hiba miatt a szerkesztés kénytelen volt eredeti helyéről kivenni.
13. *Mutatók* – szerzők, közreműködők mutatója; tárgymutató; rövidítések jegyzéke.

A könnyebb eligazodást elősegíti a kötet végén a 7 oldalas tartalomjegyzék, mely téma szerinti bontásban tartalmazza a különböző fejezeteket, azon belül pedig további egységek és alegységek megkönnyíti a kutató számára a keresést.

Egy bibliográfia lelke azonban a jól megszerkesztett mutatók rendszere. A *Pécs biblográfiája* rendkívül részletes mutatókkal rendelkezik. Kezdő kutatók számára megszívlelendő, a gyakorlottak számára ez bizonytalannal kézzelfogható, hogy a keresést leginkább is itt kell kezdeni. 39 oldalas a szerzők és közreműködők mutatója, mely tartalmazza az interjúkötetekben, cikkekben a beszélgetőpartnerek nevét is, valamint a 69 oldalas tárgymutató, benne tárgyszavak, helynevek, intézménynevek, továbbá az egyes közleményekben *nem szerzőként* szereplő személyek nevei, ABC-be rendezve.

Surján Miklós: Pécs bibliográfiája 1960–2005. A Pécs Története Alapítvány kiadása, Pécs, 2008. Temporg Nyomda Kft. Pécs. Készült 500 példányban.

Romváry Ferenc

TÁBLAAVATÁS A SZABOLCSI SZÉNBÁNYÁKBAN HALÁLOS BALESETET SZENVEDETT 197 BÁNYÁSZ EMLÉKÉRE

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Amikor idejöttünk a szabolcsi szénbányákban üzemi balesetben meghalt bányászok emléktábláját felavatni, adósságot törleszteni gyűltünk össze azon a téren, amely nevével, létevel és Pécs egyik meghatározó szobrával állít emléket a hősöknek. Az 1938-ban emelt szobor talapzatán ez olvasható: „A bányaművek hőseinek emlékére, akik a haza becsületéért és hivatásbeli kötelességük teljesítése közben életüket áldozták”

Köszönet 70 év távlatából az akkor rendezetlen teret Pécs egyik legszebb közterévé alakító bányavállalatnak, valamint a teret kialakító és a szobrot megalkotó személyeknek. Felmerül a kérdés, miért érezhetjük magunkat adósoknak? Egyrészt azért, amit itt látunk, másrészt azért, amit eddig nem láthattunk. Messziről nézve ugyanis még megvan a hősök tiszteletét hirdető emlékmű. Közélről azonban látszik a kegyeletsértő primitív vandalizmus. Az öncélú rombolási ösztön tombolása szennyezi be azok emlékét, akik életük feláldozásával, családjuk fájdalmával járultak hozzá a halálukat követő korok fejlődéséhez, mai életünkhöz. Biztos vagyok abban, hogy egyik adósságunk, a szobor és a tér helyreállítása az Európa Kulturális Fővárosa program jóvoltából és a tér kialakításának 70 éves jubileumára tekintettel megszűnik, de abban csak reménykedem, hogy elődeink iránti tisztos kegyeletet kifejező méltó módon fenn is fog maradni.

A tér eredeti funkciójának kiteljesítése Alapítványunk régi szándéka és tevékenysége. A most avatásra kerülő emléktáblával szemben, a tér másik oldalán, három éve helyeztük el a Mecsekszabolcs község területen működött aknák és fontosabb tárók emléktábláját. Eddig a tér és az emlékmű anonim módon állított emléket a bányamunka és a honvédelem hőseinek. A szobor állításának idején azonban a halálos bányabalesetet szenvedettek nevének megőrkítése névszerinti külön kis márványtáblával a bányászok között történt. Ezek azonban egyrészt a régebbi üzemek baleseteit nem tartalmazták, másrészt ezek a táblák a háború után kegyeletsértő módon felszámolásra kerültek. Egyedül az újhegyi üzemi iroda falán található meg – talán hanyagság, vagy szerencse okán, mintegy mementóként - a mai napig két tábla. Az üzemi márványtáblák eltávolítása óta a szomszéd bányatelepeken különböző teljességű és felfogású emléktáblák őrzik a bányákban meghaltak neveit (temetőknél, templomfalon). Ezeket a táblákat a bányásznap program keretében mai napig ünnepélyesen megkoszorúzzuk.

A két világháborúban hősi halált halt 132 mecsekszabolcsi lakos, köztük sok bányász, nevét megtalálhatjuk a szépen gondozott szabolcsi templomkertben elhelyezett obeliszken, itt, a sétatér alsó szintjén pedig emléktábla őrzi a fasizmus helyi bányász áldozatainak neveit. Egyedül a szabolcsi szénbányákban balesetben meghaltak nevét nem őrzi tábla mindaddig, amíg az itt felállított emléktábláról le nem hull a lepel. Ezen szabolcsi emléktábla hiányáról feltehetően elterelte a figyelmünket, hogy a temetőnél, a somogy-vasasi bányászok és a csendőrök 1937.

évi tragikus találkozásának színhelyén álló emlékműnél évtizedek óta kiemelkedő külsőségű megemlékezés történik a pécsi szeptemberi bányásznapok központi, talán legrangosabb eseményeként. Nem csökkenti a csetetői emlékmű és megemlékezések jelentőségét, hogy ott a bányászok – ahogy a pécsbányai rendőrki-rendeltség akkori vezetője fogalmazott – „a bányagazgatóság túlzottan rideg, haszonleső eljárása okozta” bérharcaként, a bányász társadalom apraja-nagyja, valamint a korabeli hatalom szakszerűtlenül irányított karhatalma tragikus összeüt-közésének ártatlan bányász áldozatai emlékműve áll, és nem a természeti erők el- leni küzdelemben életüket vesztett bányamunkásoké.

A mostani emléktábla-avatást régi szándék, széleskörű összefogás és na- gyon sok munka elvégzése tette lehetővé. Alapítványunk több éve tervezi a tábla elkészítését és kereste az elhelyezés helyét, az anyagi forrását. Ennek során ke- gyelettel kell megemlékezni alapítványunk kurátoráról, a közelmúltban elhunyt Szilas László kollégámról, barátomról, aki közös szabolcsi identitásunk alapján is, az emléktábla létrehozásának egyik legfőbb mozgatója volt. Köszönet illeti Hering Gyula területi önkormányzati képviselő urat, aki első felvetésünktől kezdve haté-

kony támogatója, előmozdítója volt a tábla ügyének, és jelentős segítője a feltételek megteremtésének. Köszönjük Tasnádi Péter polgármester úr fontos személyes segítségét. A TM-Line Zrt, valamint Somogyi Ferenc úr családja és a Pannon Hőerőmű Zrt. anyagi támogatása nélkül nem tudtuk volna megteremteni a nem kis költség igényű tábla létrehozásának alapjait. Az emlékmű terveit alapítványunk munkaközösségében Pálffy Attila kollégám irányításával Kollár Levente építész-mérnök készítette, a kivitelezés a Noll Gránit Kft munkája.

Az emlékmű, amint hamarosan látni fogják, nem tartó kőre, falra erősített tábla, hanem egy monolit gránittömb, amelynek középső csiszolt felülete a tulajdonképpeni tábla. A táblára vésett adatok nem álltak összegyűjtve a rendelkezésünkre. Három adatbázisból kellett több hónapos kutatómunkával összeállítani a névsort: a bányavállalat fennmaradt adat nyilvántartásaiból, néhai Koncsag Károly dr. 1945 utáni időszakra vonatkozó bányahatósági gyűjtéséből és a Baranya Megyei Levéltárban fellelhető szabolcsi, mecsekszabolcsi, pécsszabolcsi, egyházi és állami halotti anyakönyvekből. A levéltári kutatást, az adatok egyeztetését Pálffy Attila és Pusztafalvi Gábor barátaimmal együtt végeztük. A névsor véglegesítésébe bevontunk mindenkit, aki alapítványunk honlapját vagy a Bányász Kulturális Szövetség hirdetőtábláját olvasta.

Az első halálos bányabalesetre utaló dokumentumot 1852-ben a római katolikus egyházi halotti anyakönyvben latinul találtuk. Sípos János foglalkozásaként „Auriga”, bányász olvasatunk szerint lövezetőként van feltüntetve. Végül is kutató munkánk szerint 1988-ig nyolc szabolcsi aknaüzemben 197 bányásztársunk vesztette életét. Több halotti anyakönyvben a baleset helyeként csak annyi szerepel, hogy „szabolcsi bánya”. Táblázatunk tehát a több néven szereplő Szabolcs helység közigazgatási területén működött bányákban halálos munkabalesetet szenvedett dolgozók neveit tartalmazza, és nem szerepelnek rajta azok, akik szabolcsi lakosként esetleg más bányában haltak meg. A névsort olvasva megállapítható, hogy néhány családot többször is sújtott a sors. A föld alatt szerencsétlenül jártak között egy nő is szerepel. Bár a bánya adott sokaknak munkát és kenyeret, de sajnos a bánya veszélyes üzem és sok emberéletet is követelt. Amint boldogult nagyanyám mondta volt, elsősorban Borbála-nap közeledtével, a halálos balesetekkel kapcsolatos telepí szójárást a maga bányászasszonyi babonás vallásosságával: „Barbara sucht Bräutigam”, azaz Borbála vőlegényt keres.

Az emléktáblát a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány, az Önkormányzat és támogatóink nevében – több évtizedes hiányt pótolva – azzal a gondolattal adom át, hogy a bányamunka hősi halottainak jelen emléktáblája a többi említett szabolcsi emléktáblával múltunk emlékhelyeiként egységet képezzenek, hisz valamennyien a szabolcsi emberek helytállásból fakadó tragédiáinak emlékeit őrzik. Mindezek a tragédiák történelmünk részét képezik, és emlékeiket tisztességgel megőrizve reményeink szerint megismételhetetlenek.

Őrizze a tábla az értünk is életüket áldozók emlékét.

Pécs, 2008. szeptember 5.

Szirtes Béla

Száz éve Pécssett... 1908-ban

július 6. Városi közgyűlés többek közt a városi kereskedelmi iskola ügyéről.

július 12. A Polgári Daloskör ünnepélye a Tettyén.

július 13. Vármegyei közgyűlés.

augusztus 1. Oscar Strauss: Varázskeringő című operettjével kezdte meg előadásait a nyári (kiállítási) színpályán Kövessy Albert színtársulata. A darabok színházi bemutatója az őszi évadban.

augusztus 3. Megszűnt a két hónapja tartó bányászsztrájk.

augusztus 5. Havihegyi búcsú.

augusztus 16. Szocialista népgyűlés a Tornacsarnokban.

augusztus 17. Városi közgyűlés többek közt Pécs közegészségügyéről, a vincellériskoláról, a városi földek bérbeadásáról.

augusztus 20. Szent István-napi istentiszteletek a város templomaiban, multság a Tettyén.

augusztus 29. Végleges helyén, a Vigadó nagytermében kezdte meg előadásait a Pécsi Uránia.

augusztus 30. Nemzetközi úszóverseny a Balokányban.

szeptember 5. Megalakult a Pécsi Vasutasok Dalosköre.

szeptember 6. Népiünnepély a Tettyén.

szeptember 13. A Pécsi Dalárda ünnepélye a Tettyén.

szeptember 13. Felavatták a misinai kilátótornyot.

szeptember 26. Parker: A bíboros című színművének évadnyitó bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

szeptember 27. A szocialisták tüntető felvonulása a Rákóczi úton, majd népgyűlés a tornacsarnokban az általános választójog mellett.

Hetvenöt éve Pécssett... 1933-ban

július 1. Az országos ügyvédkongresszus záróülése az egyetem aulájában.

július 1. Megalakult a Pozsonyban és Pécssett végzett jogászok szövetsége.

július 2–8. Első magyar karnagyképző tanfolyam a Belvárosi iskolában.

július 3. Kállay Miklós földművelésügyi miniszter baranyai látogatása során Pécssett Virág Ferenc megyéspüspökkel találkozott.

július 6. Fáth Imre: Marion című színművével tartotta búcsúelőadását az Országos Kamaraszínház.

július 8. Megkezdte működését a Pécsvárad és Mohácsi országúti vámház.

július 9. Felavatták a Pécsi Ipartestület új székházát.

július 9. Pécsi Napló: Közel tízezer ember vett részt a temetői Szent Mihály templom felszentelési ünnepségén. A szentelési szertartásokat Virág Ferenc megyéspüspök végezte.

július 15. Városi közgyűlés többek közt a DGT-nak fizetett áram árának leszállításáról.

július 23. Leventeünnepély a Tettyén.

július 29–30. Pécsi Napló: A XIV. Pécsi Úszókongresszus kétnapos viadala egyúttal Pécs szab. kir. város modern úszóstadionjának megnyitója – a Balokányban.

augusztus 5. Havihegyi búcsú.

augusztus 6. A Pécsi Munkásképző Egylet népiünnepélye a Tettyén.

augusztus 7–8. A Gödöllőn rendezett cserkész világtalálkozó – Jamboree – keretében kilenc nemzet 500 cserkésze érkezett Pécsre.

augusztus 13. A Pécsi Dalárda népiünnepélye a Tettyén.

augusztus 20. Szent István napját, Pécs szerb megszállás alóli felszabadulását és a nemzeti hadsereg bevonulását ünnepelte a város.

augusztus 27. A pécsi nyári művésztelep alkotóinak munkáiból nyílt kiállítás a Nőegyletben.

szeptember 8. Gyümölcs-, bor- és virágkiállítás nyílt a Nőegyletben.

szeptember 8. A frontharcosok népiünnepélye és hadijátéka a Tettyén.

szeptember 8–9. A Magyar Városok Országos Kongresszusa.

szeptember 25. A Budapesten tartott V. Nemzetközi Régész Vándorgyűlés tanulmányútja Pécssett.

szeptember 25. Vármegyei közgyűlés többek közt a költségvetésről.

szeptember 28. Városi közgyűlés a villamos- és autóbusz viteldíjak leszállításáról.

Ötven éve Péccsett... 1958-ban

- július 3.** Verdi: Álarcosbál. A Debreceni Csokonai Színház vendégjátéka a Szabadtéri Színpadon.
- július 5.** Meghalt Beöthy Konrád professzor, az Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének igazgatója.
- július 7.** A Pécsi Táncczenekar bemutatkozó estje a Szabadtéri Színpadon.
- július 11.** A Baranya Megyei Tanácson megrendezett ünnepség keretében a Művelődési Minisztérium tanácsi kezelésbe adta a baranyai múzeumokat.
- július 13.** Simon Béla festőművész kiállítása a Janus Pannonius Múzeumban.
- július 14.** A lengyel Hot-jazz kabaré műsora a Szabadtéri Színpadon.
- július 21–22.** Országos nyomdaipari műszaki tanácskozás a Pannóniában.
- július 27.** A Magyar Állami Népi Együttes estje a Szabadtéri Színpadon.
- augusztus 3.** Országos gyorsasági motorverseny.
- augusztus 8–9.** Országos kertészeti tanácskozás a Városi Tanácson.
- augusztus 10.** Huszka Jenő: Aranyvirág című operettje a Szabadtéri Színpadon az Országos Kamaraszínház előadásában.
- augusztus 10.** Kolbe Mihály festőművész kiállítása a Janus Pannonius Múzeumban.
- augusztus 11.** Az Ipfai lakodalom című vígjáték bemutatója a Szabadtéri Színpadon Latabár Kálmán főszereplésével.
- augusztus 18.** A Nyírfácska táncegyüttes estje a Szabadtéri Színpadon.
- augusztus 19.** Alkotmány-napi ünnepi gyűlés a Doktor Sándor Művelődési Házban.
- augusztus 25–27.** Lahti város küldöttségének látogatása.
- augusztus 30.** Eisemann Mihály: Bátyasétány 77 című operettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szeptember 7.** Bányásznap rendezvények, melynek keretében munkásmozgalmi kiállítás nyílt Pécsbányán.
- szeptember 11–13.** Országos Urológus Vándorgyűlés az. I. sz. Sebészeti Klinikán.
- szeptember 13.** Nemzetközi motoros salakpálya verseny.
- szeptember 23.** Pécs Város Tanácsának ülése többek közt a lakáskérdésről, a köztisztaságról.
- szeptember 24.** A Weiner Vonósnégyes koncertje a Városi Művelődési Házban.
- szeptember 29.** A Pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a Pécsi Nemzeti Színházban Lehel György vezényletével.

Huszonöt éve Péccsett... 1983-ban

- július 1–3.** Szövetkezeti Táncfesztivál.
- július 3.** VIII. Országos Cserépvásár.
- július 5.** Almási Éva és Garas Dezső színművészek előadóestje a Minaret-udvarban.
- július 6.** Pécsi Nyári Színház. Szabadtéri Tánccsín: West Side Story – a Rock Színház vendégjátéka.
- július 6–7.** Vasúti járműjavító szakemberek nemzetközi konferenciája.
- július 9.** Pécsi Nyári Színház. Szabadtéri Tánccsín: Üvöltés – Farkasok – a Rock Színház vendégjátéka.
- július 10.** Megnyílt a VIII. Országos Kisplasztikai Biennálé a Pécsi Galériában.
- július 12.** Pécsi Nyári Színház. Barbakán: Danaidák – a Pécsi Balett premierje.
- július 12–27.** XV. Nemzetközi Zenei Tábor a JPTE Tanárképző Karán.
- július 13.** Tamás Ende, a Pécsi Nemzeti Színház művészeinek dalestje az Anna-udvarban.
- július 16.** Pécsi Nyári Színház. Tettye: Wassermann – Leight: La Mancha lovagja. A Pécsi Nemzeti Színház musical bemutatója.
- július 16–24.** IX. Pécsi Ipari Vásár.
- július 19.** Pécsi Nyári Színház. Anna-udvar: Maria Teresa Uribe és Patrizio Mendez (Chile) ária- és dalestje.
- július 22–24.** XIV. Mecsek Kupa nemzetközi repülőmodellező verseny Újmeceksalján és Pogányban.
- július 25.** Országos bőr- és cipőipari szakvásár.

- július 26.* Felavatták Szatyor Győző Napköszöntő című faszobrát a SZOT-üdülő melletti parkban.
- július 26.* Kovács József és Solti László ex libris gyűjteményéből nyílt kiállítás a Helyőrségi Művelődési Otthonban.
- július 28.* Felavatták az OTP Rákóczi úti központját.
- július 29–31.* XXIV. Mecsek Kupa kerékpárverseny.
- július 30.* Bánsági András grafikusművész kiállításának megnyitója a Ságvári Művelődési Házban.
- augusztus 1–11.** XXV. Népek Barátsága Nyári Egyetem a JPTE-n.
- augusztus 4.* Kálmán Béla fotóművész kiállítása a Modern Magyar Képtárban.
- augusztus 5.* Lahti grafikusművészek kiállításának megnyitója az Ifjúsági Házban.
- augusztus 7–11.* Baráti hadseregek 14. ejtőernyős bajnoksága a pogányi repülőtéren.
- augusztus 12.* Pécs Város Tanácsának ülése többek közt az idősgondozásról, a Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola és a Gép- és Gyorsíróiskola összevonásáról.
- augusztus 16–17.* Aczél György, az MSZMP KB titkárának látogatása.
- augusztus 17–18.* Országos vállalati ellenőrzési konferencia.
- augusztus 18.* Ünnepek, kitüntetések augusztus 20. alkalmából.
- augusztus 19.* Táj – The landscape c. kiállítás a Pécsi Galériában.
- augusztus 20.* Alkotmány-napi ünnepek.
- augusztus 20.* Dunántúli Napló: Súlyos autóbusz-baleset Pécsen. A mecseki járat autóbusza tele gyermekekkel és fiatalokkal nagy sebességgel rohant le a Hunyadi úton és a Széchenyi téren, két halott, öt súlyos sebesült.
- augusztus 22–24.* Dunántúli analitikai konferencia a POTE-n.
- augusztus 23–24.* Beszédközpontú nyelvoktatás címmel országos konferencia a JPTE-n.
- augusztus 24–26.* Igazságügyi orvosok VII. nagygyűlése a POTE-n.
- augusztus 24–25.* VI. országos pályafenntartási konferencia a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.
- augusztus 25.* Ludwig Schmeisser festő kiállítása az Ifjúsági Házban.
- augusztus 26.* Számítástechnikai konferencia a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.
- augusztus 29.* Új épületben, a volt Acsády úti iskolában kezdte meg az új tanévét a Horvát–Szerb Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium.
- augusztus 30.* Szocialista országok tudományos kutatóinak tanácskozása a környezetvédelmi oktatás kérdéseiről.
- szeptember 1.** A Pécsi Nemzeti Színházban tartott ünnepséggel megkezdődtek a 33. Bányásznap rendezvények.
- szeptember 5.* M. Kiss József grafikusművész kiállítása a POTE aulájában.
- szeptember 6.* Az NDK állami táncgyűttesének vendégszereplése a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szeptember 7.* X. Nemzetközi hematológus tanácskozás a PAB-székházban.
- szeptember 9.* Pécs Város Tanácsának ülése többek közt a pedagógusok és a közművelődési dolgozók helyzetéről.
- szeptember 12.* Miskolci Miklós: Színlelni boldog szeretőt. A budapesti Radnóti Színpad vendégszereplése a Helyőrségi Művelődési Otthonban.
- szeptember 16–17.* Az Eszéki Népszínház vendégszereplése. Petko Vojnic Purcar: Kiválasztottak című drámáját a Ságvári Endre Művelődési Házban, Molière: Don Juan című színművét a Pécsi Nemzeti Színházban mutatták be.
- szeptember 18.* Margittay Sándor orgonakoncertje a Székesegyházban.
- szeptember 23.* Nippon Design Center c. kortárs japán plakátkiállítás a Pécsi Galériában.
- szeptember 23.* Aktfotó kiállítás az Ifjúsági Házban.
- szeptember 23–24.* Táplálkozástudományi szimpózium a POTE-n.
- szeptember 24–25.* Mecseki szüreti napok.
- szeptember 28.* A Baranya Megyei Tanács ülése a lakóházak felújításáról, fenntartásáról.
- szeptember 29.* Kosárlabda BEK-mérkőzés játszott a Sportcsarnokban a holland Nashua Den Bosch és a Budapesti Honvéd csapata. Az eredmény: 101–82.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * dr. Adorján László * dr. Andrásfalvy Bertalan (Hosszúhetény) * Angster József * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * Balatonyi Gábor * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * dr. Bank József * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * dr. Barri Istvánné * Baum Attila * Békés Sándor * dr. Belyei Árpád * Benyovszky Mónika * vitěz Berkovits Tivadar (Baden-Baden) * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Boda Miklós * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András * Bodor Attila * Bógnemér dr. Tóth Mária * dr. Bohusné Váradi Zita (Óbánya) * Bókay Endre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsy Eszter * Bozóky Anita * dr. Bőd László * Buchert Eszter (Kovácszenája) * dr. Buzády Tibor (Budapest) * dr. Búzás Tibor * Czerpán István * dr. Csaba Tamásné * Csánek Jenőné * Csiži Péter * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * Dallos Nándorné (Hosszúhetény) * dr. Dankó Imre (Debrecen) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Odón * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dobó Rudolf * Dolgos Sándor * Eperjesi Ferencné * Erdős János (Zók) * Éri István (Budapest) 2 * dr. Ernyes Mihály * dr. Faragó László * Fedeles Tamás * Fekete László * Filákóczy István * Fitos Gábor * dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * Fűrédí József * dr. Fűrédí Péter * Gábor Olivér * Gál Éva & Márfi Attila * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Garadnay Balázs * dr. Gáspár Gabriella * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasteiger László * dr. Gazda Ferenc * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Getto József * Golob Ferenc * Gömöri János * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Gyenizse Aurél * dr. Györey Ferencné * Györfi Csabáné * Hágén József * dr. Hajnal László * dr. Halda Tamás * Háló Krisztián * Hámory László * Haraszti Judit * dr. Hárs Éva * dr. Hartai István * dr. Havasi János * Hegedűs Lajos * Hevesi András (Budaörs) * Hideg József * Hoffmann Ágnes (Kozármisleny) * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * dr. Hoppál Péter * Hornay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijjás István * Ilcsik János (Mohács) * dr. Illei György & dr. Donhoff Ágnes * István László * dr. Istvánné Kollár Anikó * Ivasikva Máttyás * dr. Jandó Péter * dr. Jánosi Edit * dr. Jéki László (Budapest) * Jerney Miklós & Borsy Márta * Jesták Lajos * dr. Jobst Kázmér * Józsa Judit * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * Kamarás Júlia * Kanizsal István * Karancsi Illus * dr. Kator György * dr. Kelemen László * Kelléné Nagy Zsuzsa * dr. Kellermayer Miklós * Kerekes Imre * Kéri Nagy Béla * Kilár Ferenc * Kilár Gyöző * Kincsené Szeifert Judit * Kismányoky Károly * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Kolat Irén * Kollár Levente * Koltai Erika * dr. Korinek László * dr. Koós Margit * Kosári Aurél * Kovács Attila * Kovács Imre * dr. Kovács Lászlóné * Kovács Szabó János * Kőszegi Gáborné * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kukai András * Kulcsár László * Kungl János * Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Gyöző * Lakatosné Novotny Sarolta * László Károly (Basel) * dr. Lehmann Antal * dr. Lénárd László * Lengvári István * Lenkóvics László * dr. Létai György * Lischka Györgyné * dr. Lovász György * Lovász László * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádl Ferencné (Budapest) * dr. Magyarlaci Józsefné dr. * dr. Márk Tamásné * Markó Imre * Marks Levente * Marsai Ágnes (Hosszúhetény) * Matkovits Eleonóra * Matyasovszky Zsolnay Péter (Budapest) * Mátrai Miklós * Márcz Róbert * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendő Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * dr. Mezey Béla * Mihályi István * Millei Ilona * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * Molnáré Garai Edit * Móró Mária Anna * dr. Móza Szabolcs (Budapest) * Müller Lajos (Palkonya) * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * Nagy Sándorné * Nagy Zoltánné (Kővágószőlős) * Nagyné Légrádi Szabina (Baja) * dr. Nagyvárdi László * Németh Norbert (Csányoszló) * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odrobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhlmüller Miklós * Paksi Sándor * Palágyi Gergely * Pálfy Attila * ifj. Pálfy Attila * dr. Pandur József * dr. Pásztonyiné Kovács Julianna * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * dr. Pesti János * Peták Péter * Pete József * Péter Pál * dr. Péteri Zoltán * Petrusz-Kerner Mária (USA) * dr. Pilkhoffer Mónika * Pinczehelyi Sándor * dr. Pirkhoffer Ervin * Platty István * Pusztafalvi Gábor * dr. Rácz Gábor * Radnóti Ilona * Radó Péterné (Budapest) * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsay István (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaky Edit * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándomér Gacsályi Irma * dr. Sarlós Tamás * Schaller Károly * Schmelcz Józsefné * dr. Schmidt József * dr. Schmidt Pál * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Selmecezi László * Sey Gábor * Sikorski-Zsolnay Antónia * dr. Simon Higin (Hatvan) * dr. Simor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * Soó László * dr. Sólyom László (Budapest) * Staub Ernő * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dorka (Pogány) * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szabóné Könyg Éva * Zalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * dr. Szebényi Imre (Budapest) * Szeép Zoltán (Budapest) * dr. Szelestey Judit * Szentivánszky Jeromos * Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdony) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * dr. Szili Katalin (3) (Budapest) * Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Csongor (Esztergom) * dr. Szirtes Gábor * **dr. Szirtes Lajos** * Szirtes Zsófi (Kővágótóttós) * Szluka Balázs * Tamási Balázs * dr. Tamásy István (Leányfalu) * Tavasz Marianna * dr. Tegezs Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklós (Budapest) * dr. Ternák Gábor * dr. Tigyí József * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * dr. Tóbiás János * dr. Tóth Gyula * **Tóth Ivánné** * dr. Tóth József * G. Tóth Károly * Tóth Mihályné * Traj Ferenc * Trebbin Ágost * Tuskés Tibor * dr. Ujvári Jenő * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Gyula * dr. Varga Levente * Varga Koppány (Budapest) * Varga Mihály * Vargha Dezső * dr. Vargha Gábor * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Végh Tibor * Visy Zoltán (Budapest) * dr. Visy Zsolt * Vókó János * Wenczel Csilla * Werner Imre * Wolosz Vera * Zalay Buda * Dezsóné dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Gárdony)

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Nevelési Központ * Baranya Megyei Bíróság * Baranya Megyei Levéltár (2) * Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma (2) * Csorba Gyöző Megyei Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * FVM Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámügynökség * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimnázium (3) * Központi Bányászati Múzeum (Sopron) * Lauber Dezső Városi Sportcsarnok * Lúsztér-Ekszer Bt. (Kozármisleny) * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Egyesület * Mecsekaljai Óvoda, Általános- és Középskola * Nevelők Háza Egyesület * Parti Galéria * Pécs-Baranyi Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécs-Baranyai TIT * Pécs/Sopianae Örökség Kht. * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Hírek Kft. * Pécsi Horváth Színház * Pécsi Református Kollégium Könyvtára * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Távfűtő Kft. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Egyetemi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola * Sasvári és Fia Kft. * TEMI Minerva Könyvtár * Várkonyi Nándor Könyvtár * Várostarténeti Múzeum